

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PRIMÁRNÍ PEDAGOGIKY

magisterské prezenční studium

obor učitelství na I.stupni ZŠ + Aj

Leona Šťastná

ŠIKANA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

BULLYING AT BASIC SCHOOL

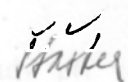
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jana Stará, Ph.D.

Prohlašuji tímto, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s použitím uvedené literatury.

Místo vypracování: Praha
Datum:

Podpis:

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'P. P. P.', written over a horizontal line.

Anotace

Leona Šťastná

Šikana na základní škole

[diplomová práce, Praha 2007]

M.D. Rettigové 4, Praha 1, 116 39

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Počet stran textu: 108

Počet stran příloh: 6

Klíčová slova: šikana, analýza problematiky, učitel, omyly a „mýty“

Diplomová práce „Šikana na základní škole“ se v teoretické části zabývá obecnou analýzou problematiky šikany na základní škole, dále pak příčinami šikany, jejími protagonisty, následky setkávání se šikanou pro oběti, agresory a svědky šikany. Samostatná část této kapitoly je věnována také doporučeným strategiím a postupům pro předcházení šikany na školách.

V praktické části je práce zaměřena na zjišťování názorů učitelů na způsoby předcházení a řešení šikany na škole. Produktem diplomové práce je informační leták pro učitele, který shrnuje základní „mýty“ o šikaně a uvádí relevantní informace, které tyto mýty vyvracejí.

V přílohách jsou uvedeny některé doplňující informace o druzích šikanování s popisem příkladů, dále pak informační leták pro děti a mládež, co dělat v případě, jsou-li šikanováni, najdeme zde také přehled stádií negativního vývoje skupiny, dotazníky, které učitelé vyplňovali pro empirickou část a konečně zmíněný leták pro učitele o „mýtech“ s šikanou spojených.

Annotation

Leona Št'astná

„Chicane at Primary School“

[Diploma Thesis, Prague 2006]

M.D.Rettigové 4, Prague 1, 119 39

Faculty of Education, Charles University Prague

Number of Pages: **108**

Number of Pages of the Attachements: **6**

Key Words: chicane, analysis of the problem, teacher, myths and misperceptions

The Diploma Thesis „Chicane at Primary School“ is in the theoretical part aimed at the basic information of the problem, the psychological cause for bullying, its protagonists, consequences of experience with bullying for victims, aggressors and witnesses. A separate part of this chapter is concerned with recommended strategies and methods to prevent from school chicagne.

The practical part is aimed at the investigation of the teachers' meanings of the chicane itself, their opinion on prevention and solving to bullying at school. Outgrowth of the diploma thesis is an information handout for teachers summarising basic “myths“ and misperceptions about bullying and conveys relevant information with disproving arguments.

The attachements are covered up by some complete information on forms of bullying along with characterization of examples, then there is an information handout for youth advising what to do in the case of being bullied, after it a view of stages in development of bullying in a group, questionnaires filed by teaches for empirical part and finally forenamed handout for teachers with “myths” about bullying.

Obsah

Obsah	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	
0. Úvod	7
0.1 <i>Vlastní motivace</i>	7
0.2 <i>Cíl práce</i>	8
1. Vymezení pojmu šikana	9
1.0 <i>Projevy šikany</i>	11
1.0.1 <i>Šikanování jako nemocné chování</i>	11
1.0.2 <i>Šikanování jako závislost</i>	15
1.0.3 <i>Šikanování jako porucha vztahů ve skupině</i>	15
2. Příčiny šikany	18
3. Protagonisté šikany	21
3.1 <i>Agresori</i>	21
3.2 <i>Oběti šikany</i>	23
3.3 <i>Skupinová šikana</i>	25
3.4 <i>Pedagog jako účastník šikany</i>	25
3.5 <i>Šikana v rodině</i>	27
4. Zvládání šikany	28
4.1 <i>Rozpoznání šikany</i>	28
4.2 <i>Odhad závažnosti „onemocnění“</i>	29
4.3 <i>První pomoc</i>	30
4.3.1 <i>Strategie vyšetřování</i>	30
4.3.2 <i>Náprava</i>	33
4.3.3 <i>Neobvyklé formy šikany</i>	37
4.3.4 <i>Chybné kroky pedagogů</i>	39
4.3.5 <i>První pomoc rodičů</i>	40
5. Řešení nemocných vztahů ve skupině	42
5.1 <i>Metody skupinové diagnostiky</i>	43
5.1.1 <i>Hrabalův sociometrický test (SO-RA-D)</i>	45
5.1.2 <i>Dotazník specifických sociálních rolí (DSSR)</i>	45
6. Další způsoby nápravy problémů	47

6.1 Základní intervenční program (ZIP)	47
6.1.1. Třídní charta proti šikanování	49
7. Prevence šikany	50
7.1 Třída jako komunita	50
7.2 Ideová výchova	51
7.3 Kooperace ve třídě	52
7.4 Dozor ve škole	52
7.5 Tlumení agresivních sklonů	53
8. Vývoj prevence šikany v posledních 20 až 30 letech	54
8.1 Český intervenční program	55
9. Nejčastější omyly o šikaně na školách	59
9.1 Rady obětem, které nepomáhají	62
II. EMPIRICKÁ ČÁST	
1. Uvedení do problému	66
2. Cíle, úkoly a předpoklady	67
2.1 Oblasti první části výzkumu	67
2.1.1 Hypotézy na základě uvedených možností	68
2.2 Oblast druhé části výzkumu	69
3. Metodika práce	70
3.1 Použité metody	70
3.1.1 První dotazník	70
3.1.2 Druhý dotazník	70
3.2 Realizace výzkumu	70
3.2.1 Popis škol	70
3.2.2 Velikost vzorku	71
3.2.3 Způsob vyhodnocování	71
4. Výsledky a interpretace prvního dotazníkového šetření	73
5. Výsledky a interpretace druhého dotazníkového šetření	83
6. Závěr	92
Seznam literatury	95
Seznam příloh	97

I. TEORETICKÁ ČÁST

0. ÚVOD

0.1 Vlastní motivace

Šikana pro mě byla vždy trochu děsivým pojmem. Slyšela jsem o ní již mnoho, často se o ní píše. Kdyby se mě však teď někdo zeptal, jak bych jako budoucí učitelka šikanu ve své třídě řešila, nedokážu na to uspokojivě odpovědět. Od přírody jsem spíše nejistá, neprůrazná. Vím, že problém, jakým je šikana, bych ovšem musela řešit rázně, protože děti musí cítit, že se o mě v případě nouze mohou opřít jako o autoritu, která jim může pomoci. Potřebuji proto do problému hlouběji proniknout, abych v tomto směru získala větší jistotu v rozhodování, abych byla schopna efektivně a v pravý čas zasáhnout. Šikana je navíc jevem, který mě velmi zajímá i po psychologické stránce. Ráda bych lépe danému problému porozuměla a pochopila, proč děti šikanují, podle čeho si vybírají své oběti, jaké následky do budoucna mohou mít takové zkušenosti jak pro oběť, tak pro agresora. Někteří z mých známých a kamarádů stále zastávají názor, že šikana je cosi přirozeného, co je součástí růstu a dospívání. Někdo dokonce soudí, že je to pro dítě v důsledků dobré, protože se alespoň „otrká“ pro život v dnešní dravé společnosti. Slyšela jsem dokonce názor, že šikana je v podstatě jen výsledek přirozeného výběru druhu jako v přírodě, kde slabší neuspějí. Šikanované děti jsou podle tohoto stanoviska zkrátka „slabším článkem společnosti“. Silní agresori to vycítí a reagují. Týrané děti si tak za své utrpení mohou v podstatě samy. S tímto názorem nemohu souhlasit. Žijeme přece ve vyspělejší společnosti, než je svět zvířat a to, že je někdo citlivější, fyzicky slabší nebo se jinak „vymyká z řady“ nemůže být přece pro násilné chování omluvou. Podle mého názoru se navíc oběť místo, aby se „otrkala“, spíše zatvrdí, uzavře vnějšimu světu a bude mít problémy se sebehodnocením. Ani jedinec, který se v mládí naučil dosahovat svého agresí, nebude jistě pro společnost právě nejlepším přínosem. Ráda bych tedy prostřednictvím studia šikany získala také odbornou literaturou podložené argumenty, kterými budu moci zmíněným názorům oponovat.

0.2 Cíl práce šikana

V teoretické části vysvětlím, co všechno můžeme pod pojmem šikana chápat a jaké formy šikany existují. Problém šikany dopodrobna rozeberu, zaměřím se na faktory přispívající k agresivnímu chování u dětí, popíši možné následky na oběť i agresora. Zaměřím se nejen na agresory věku jejich obětí, ale také na protagonisty šikany staršího věku z řad pedagogů či rodičů. V úvahu vezmu náhledy různých autorů. Po rozebrání problému z psychologické stránky přejdu na způsoby zvládání šikany, na volbu taktik jak jednat se zúčastněnými osobami. Neméně důležité bude zmínit možné způsoby, kterými lze rozpoznat narušené vztahy ve skupině a jak lze tyto vztahy vylepšit, léčit. Poté volně přejdu na cesty prevence šikany.

Mým cílem v této části práce bude tedy vysvětlit otázky týkající se šikany natolik, abychom tomuto problému lépe porozuměli. To je základní předpoklad pro to, aby byl člověk schopen jej řešit, když se objeví.

V empirické části se zaměřím na pražské učitele a jejich postoj k šikaně. Zajímá mě nejen jejich názor, ale také zkušenosti v této oblasti a způsob, jak jednali, když na tento jev při jejich práci narazili. Informace, které takto získám mi spolu s těmi, které se dozvím v průběhu hlubšího studia šikany, pomohou posoudit, zdali jednali v dané situaci správně a je-li jejich postoj k šikaně přiměřený. Ráda bych se dozvěděla, jestli je stále možné najít v Praze učitele, kteří šikanu podceňují, nevědí si jí, nepovažují ji za něco alarmujícího, co by se mělo řešit. Přizná nějaký z učitelů, že si někdy s nějakým případem nevěděl rady? Také bych se ráda učitelů zeptala, jestli si myslí, že je dnes šikany ve školách více než dříve. Pokud odpoví kladně, mohl by svou odpověď zdůvodnit. Věřím, že tento výzkum bude nejen pro mě přínosný a inspirativní.

Rozhodla jsem se také zabývat celkovým nazíráním na šikanu hlouběji a zrealizovat proto také v empirické části průzkum, který se snaží zjistit, s jakými mylnými názory, které lze větší či menší měrou označit jako „mýty o šikaně“, se lze na školách mezi učiteli stále setkat.

1. Vymezení pojmu šikana

Pod pojmem šikana si každý z nás vybaví trochu něco jiného. Někoho napadne dnes často diskutované šikanování vojenských „bažantů“ v armádě, někdo si zavzpomíná na své zkušenosti ze školních lavic a jiný se třeba zamračí při představě dlouhých front a nekonečného vyřizování úředních záležitostí. Pokusím se teď vymežit tento jev tak, jak shrnut a definován v odborné literatuře.

Šikana je odborníky spojovaná s agresí. Celkově se dá říci, že existují značné názorové rozdíly, mezi tím, kde kořeny agrese leží. Mnozí vidí příčiny agrese jako cosi instinktivního, co je člověku vrozené a vyplývá to napovrch v situacích, které k tomu „svádí“. V okamžicích, kdy má člověk pocit, že si její pomocí může něco vybojovat. Podle těchto názorů je agrese cosi jako odvěký prostředek, jímž lidé dosahují své potřeby prosadit se, potřeby úspěchu. V dávných dobách by bez ní člověk nepřežil. Oproti tomu stojí stanovisko, která nazírá na šikanu jako na naučené chování, které si osvojujeme na základě zkušenosti. Dítě se naučí, že s pomocí agrese lze leccího dosáhnout a tuto svou zkušenost poté uplatňuje v dalších situacích - agresivní chování je tedy zprostředkované. Podle Říčana je třeba dále rozdělit agresi na přepadení, napadení (například když jeden živočišný druh napadne druhý) a agresi vnitrodruhovou (mezi členy jednoho druhu).

Co je vlastně **agrese**? Původ tohoto slova lze najít v latině, kde „agredi“ = „ad gredi“ znamená „kráčet“, „přibližovat se někomu“. **Frielingstone** chápe agresi jako emocionálně iniciované aktivní chování, které může být záměrné nebo nezáměrné. Je to přirozená hnací síla patřící k základnímu vybavení člověka. Je třeba ji usměrňovat, ale zároveň je nepostradatelná pro jeho lidský rozvoj. Musí však být integrována do emocionálních souvislostí lidského života, protože jinak může působit destruktivně. (z knihy Agrese a vztah; internet 7.3.2004). Někteří psychologové (**Dollard, Miller, Sears**) považují naproti tomu agresi za důsledek frustrace. Podle nich agrese je následkem znemožněného bezprostředního naplnění pudu. Většina psychologů se shoduje v názoru, že agresi můžeme rozdělit na agresi životu prospěšnou (**konstruktivní**), která je člověku slouží jako jakýsi zdroj energie pro to, aby toužil něčeho dosáhnout, dokázal se uplatnit a ničivou (**destruktivní**), která je jen jakýmsi ventilem nenávisti, vzteku a nemá nic konstruktivního, tvořivého. Šikanování je též formou tohoto druhu agrese.

Pojem šikana u nás zavedl pražský psychiatr **Petr Příhoda**, který už před listopadem 1989 veřejně o tomto jevu promluvil, přestože se o něm do té doby hovořilo jen tajně.

Předlistopadový režim nechtěl podobné projevy agrese ve své zemi vůbec připustit (1995, s. 25).

Říčan uvádí francouzské slovo *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd. Dále cituje definici školní šikany, se kterou pracují přední britští badatelé: Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. (Říčan, 1999, s.28)

V knize *Šikaně stop!* uvádí **F.Černoch** (1999,s.15) několik důležitých pojmů. Důležité jsou především: **šikana** = zlomyslně připravená potíže nebo příkoří, lstivé a zákeřné jednání; v jurisdikci výkon práva směřující pouze k poškození druhého; **šikanovat** = trápit, činit příkoří, týrat, úmyslně klást překážky; **prevence** = předem učiněné opatření; předchozí zajištění; včasná obrana či ochrana; předcházení něčemu, snaha něčemu zabránit, např.úrazům, nemocem, ztrátám, škodám; soubor aktivit, jež mají předejít negativním důsledkům, vyvarovat se nežádoucím vlivům. V jiných kapitolách (1999,s.66) vymezuje též pojem **agrese** a rozděluje ji podobně jako jsem uvedla výše, a to na agresivitu žádoucí (konstruktivní) a nežádoucí (destruktivní).

Šikanování definuje **Kolář** (2001, s.27) jako nemocné chování, kdy jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.

Na závěr této kapitoly uvádím definici šikany, kterou najdeme v Metodickém pokynu MŠMT¹:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů

¹ Dokument Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy; Čj.: 28 275/2000-22 přístupný na stránkách Občanského sdružení proti šikaně: <http://www.sikana.cz/msmt-pok2000.html> (31.05.2003)

nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

1.0 Projevy šikany

Říčan (1995, s.13) říká, že šikana je případ od případu různě závažná. Můžeme nalézt plynulý přechod mezi „nevinným škádlením“ a surovým posměchem, mezi hrubší legrací a vážnou brutalitou, která má vážné následky pro duši i tělo. Podobného názoru je i mnoho dalších odborníků. Všeobecně bývá rozdělována na šikanu slovní a fyzickou. Nezřídka dochází k týrání obojího charakteru. Fyzické projevy stupňuje **Elliottová** (1995, str.83) od postrkování dítěte, šťouchání, bití, kopání, až po údery nějakým předmětem. Zmiňuje i případy shazování do rybníka, strkání hlavy do záchodové mísy, zastrkávání předmětů do cizího těla, zamykání oběti na záchod, uvazování plastického sáčku na hlavu apod. V krajních případech sáhli trýznitelé dokonce po zbrani. K projevům fyzického násilí řadí **Elliottová** i zlomyslné kousky na předmětech vlastnictví oběti. Jako příklad uvádí ničení výsledku práce ve škole, pomalování brýlí nesmyslnými barvami, trhání oblečení, poškozování kola, pomazání knih výkaly apod. Slovní urážky však mají na oběť neméně devastující vliv. Jedná se například o oslovování nejrůznějšími hanlivými jmény, psaní hanlivých a zesměšňujících nápisů o oběti na tabuli, výsměch, ústrky, ukazování prstem, nemístné žerty atd. Tento druh šikany je hůře prokazatelný, protože šikanující často své útoky nepřiznávají, jsou těžko prokazatelné.

1.0.1 Šikanování jako nemocné chování

Tento pohled na šikanu je v praxi nejčastější. Popisuje jej velmi dopodrobna **Kolář** (2001, s.28) Uvedu jeho rozdělení a vždy několik příkladů pro ilustraci:

1. Fyzickou agresi a používání zbraní

- oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku

- je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to do ztráty vědomí nebo do zmodrání obličeje a dušení
- agresoři navléknou oběti na hlavu igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá
- oběť je vystavena fackování, popřípadě tzv. flástování (pohlavky, rány do týla)
- oběti jsou stříhány vlasy, popřípadě opalovány
- oběť je vysvlečena do naha a bita důtkami, popřípadě se jí vysmívají; někdy je agresory zalehnuta a agresor na ni křičí vulgarismy
- oběť je bodána nožem do hýždě, říznuta nožem do nohy nebo je jí naříznut ušní boltec žiletkou
- oběti jsou vráženy do hýždí špendlíky až po hlavičku, případně „malým pícháním“ bodají špendlíky, kružítkem, až jí teče krev; házejí šipkami na živý terč nebo oběť bolestivě píchají tužkou
- oběť je mlácena kabelem, speciálním obuškem, tyčí, páskem apod přes záda, paty nebo jiné části těla
- oběť je vystavena hromadnému kopání
- agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu za krk, vysype brambůrky za košili...

2. Slovní agresí a zastrašování zbraněmi

- oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím
- oběti je vyhrožováno nepřímou, anonymně, po telefonu
- oběť je zastrašována zbraněmi
- oběti je nadáváno
- agresoři urážejí rodiče oběti
- vysmívají se slabostem a handicapům oběti
- vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti
- vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí

3. Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné
- trhají a ničí oblečení oběti
- přivlastňují si nejrůznější věci oběti

- trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity, kreslí na ně fašistické symboly, lámou oběti tužky, pera atd.
- obět je agresory donucena „půjčit“ svačinu; agresori oběti poplivávají svačinu
- agresori oběti plivají do bot; nalijí do bot vodu
- ukradnou, případně schovají oběti legitimace, lístky na oběd, peněženku s penězi, boty, aktovku...

3. Násilné a manipulativní příkazy

- obět je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo u podlahy
- je agresora donucována masturbovat před ostatními
- obět' musí čistit agresorům boty, líbat jim boty
- donucována klečat pře agresory a prost je o milost
- musí se uklonit při vstupu do třídy, říct „Dobrý den pánové“ a udělat „ksicht“
- je donucována umývat záchody, uklízet za agresory
- oběti je prikazováno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády
- je donucena tancovat, kroutit se na zemi, zpívat
- je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla
- je donucena nosit ponižující ceduli
- je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety a fotografie zpěváků
- je donucena platit agresorům „výkupné“ a půjčovat peníze, a to i značné částky
- je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly a přepisovat sešity

4. Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- spolužáci obět' ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší
- když přisedne ke stolu při obědě, všichni si štítivě odsednou jinam atd.

- oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ní sváděna provinění, kterých se nedopustila
- agresori zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami, „básněmi“, kresbami, příběhy, pohádkami apod.; tzv. pohádky bývají někdy velmi kruté, někdy nařizují oběti spáchat sebevraždu, aby od ní měli všichni pokoj

Abychom mohli tomuto krutému zacházení mezi dětmi na škole zabránit, musíme si všimnout tzv. „varovných signálů“, které bychom neměli přecházet, ale naopak si jich bedlivě všimnout. Většina agresorů si totiž dává velký pozor, aby svou oběť týrali v nepřítomnosti pedagoga. Ten proto nemusí mít o tom, co se děje, žádné tušení. Varovnými signály míní Kolář (2001, s.31) takové chování dětí, které učiteli signalizuje, že něco nemusí být v pořádku a měl by konkrétní děti více sledovat, popřípadě zasáhnout. Jako příklad takového chování uvádí například „znehybňování“, třepotání prsty před obličejem a čechrání vlasů, „přátelské“ vtipy a kanadské žertíky na úkor spolužáka, tlačení namalovaného auta na tabuli, odstranění náplně z tužky před cvičením, ponižující přezdívka, smích při neúspěchu, osamocení žáka a jeho chození vždy jako posledního.

Tyto projevy nemusí znamenat nic vážného, může se jednat jen o šikádlení mezi dětmi, nicméně bychom je neměli podceňovat. Za velmi důležité kritérium považuje Kolář to, jak podezřelé chování prožívá žák, kterému je „legráčka“ určena. Bohužel většinou nestačí zeptat se na problém toho konkrétního žáka, ale třeba rozebrat jej odborně, popřípadě si udělat čas na přátelský rozhovor, aby se dítě mohlo povzbuzováno učitelem lépe otevřít, rozpovídat.

Musíme také posoudit, zdali jsou přítomny typické znaky šikanování jako:

- **nepoměr sil**
- **samoučelnost převahy agresora nad obětí** (běžné agrese ve třídě bývají zaměřeny na nějaký konkrétní cíl – například získat dívku)
- **opakování**

Pro školní praxi je podle Koláře (2001, s.32) důležitá znalost „trojdimensionální mapy“ vnějších projevů šikanování. Podle ní lze vnější projevy šikany členit na:

- **přímé a nepřímé**
- **fyzické a verbální**
- **aktivní a pasivní**

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (viz. příloha 1). Podle tohoto druhu klasifikace lze dobře postihnout odlišnosti různých druhů šikanování, například mezi dívkami a chlapci.

1.0.2 Šikanování jako závislost

Tímto pohledem vidíme šikanu jako vztah mezi agresorem a obětí, kde dochází k tomu, že agresor svou oběť v podstatě potřebuje, protože si na ní „vybílí“ svůj vlastní strach. Potřebuje ji, aby si sám dokazoval svou nadřazenost a sílu. Kolář (2001, s.33) hovoří dokonce o jakési závislosti na agresi a přirovnává agresora k toxikomanovi. Experimentuje totiž s bolestí, vyhledává ji, je jí plně zaujat a nakonec je na ní závislý. Také psychika oběti může být natolik poznamenána, že začne agresora považovat za svého kamaráda, vyhledává jeho společnost a nechává se sama trpělivě týrat.

Pro práci učitele je velmi důležité, aby si uvědomil, že oběť může být agresorem ovlivněna natolik, že za ním „běhá jako beránek“ a plní cokoli si agresor usmyslí. Z vnějšího pohledu se může zdát, že oběť si za ubližování v podstatě může sama, když je agresorovi stále nablízku a svým podřízeným chováním přímo vybízí k útokům na svou osobu. Nesmíme se nechat zmást domněnkou, že má-li člověk svobodnou vůli, nebude poslouchat příkazů s kterými nesouhlasí. Jenže právě vůle je častým týráním či zastrásováním podlomena.

1.0.3 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Šikana může být vnímána také jako „onemocnění“ celé skupiny. Probíhá totiž vždy v kontextu nějaké konkrétní skupiny. Kolář (2001, s.35) přirovnává šikanu k „infekci“ kolektivu dětí. Tato infekce se může šířit dále a „nakazit“ postupně všechny členy.

Je třeba vyvrátit představu, že protagonistou šikany musí být nutně jen zvláštní druh dítěte a mít k tomu zvláštní podmínky. Kolář však říká, že šikana se může vyvinout téměř v jakémkoli kolektivu a aktéry agrese mohou být docela obyčejní kluci a holky. Vývoj šikany je postupný. Dá se rozčlenit do pěti stádií.

Prvním stádiem je **ostrakismus**. Jedná se o mírnou formu násilí. Obětmi bývají děti málo oblíbené. Kolektivem jsou odstrkovány, vyčleňovány, bývají pomlouvány a stávají se terčem drobných „legráček“. Tento okrajový člen se ve skupině necítí dobře. Jedná se především o psychickou formu šikany.

Fyzická agrese a přitvrzování manipulace je druhé stadium. Ve skupině se ostrakismus vyvinul natolik, že oběti začínají sloužit jako terč odreagování druhých. Objevuje se již fyzická agrese. Může se jednat o tzv. scapegoating, kde jde o upevnění skupiny na úkor obětního beránka. Jiným důvodem může být zvládnutí nejistoty nebo jen „zábavu“ z nudy. Ve třídě se také může sejít pár výrazně agresivních jedinců, kteří používají násilí od samého počátku k uspokojení svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, vede často u těchto jedinců k opakované potřebě ubližovat.

Další vývoj do značné míry souvisí s tím, jaký je postoj skupiny k šikaně, je-li skupina pozitivně zaměřena. Je velmi důležité neustále pracovat na tom, aby v kolektivu zakořenily pozitivní morální hodnoty a negativní postoj k ubližování druhým. Takové hodnoty nevznikají samovolně. Ponecháme-li třídu samu sobě, převáží potřeba skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.

Ve třetím stádiu se objevuje **klíčový moment – vytvoření jádra**. Myslí se tím skupina několika stálých agresorů, kteří systematicky šikanují nejvhodnější oběti. Dále se můžou formovat různé podskupiny, které různými způsoby bojují o vliv. Někdy se stane, že mezi těmito skupinami vznikne rovnováha, která násilí dočasně zastaví. Velmi snadno však dojde k vychýlení vah. Například příchodem dalšího agresora nebo typické oběti převedené z jiné školy.

Čtvrté stadium se vyznačuje tím, že **většina přijímá normy agresorů**. Do tohoto stadia se skupina dostává tehdy, není-li v ní silná pozitivní podskupina, která by měla na agresivní část třídy vliv. Činnost jádra a agresorů tedy může pokračovat. Normy agresorů jsou akceptovány celou skupinou. Ta je jádrem již natolik ovládnutá, že v ní dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela podřízená normám vůdců. V této fázi je již pro pedagoga velmi obtížné situaci měnit. Jeho autorita ustupuje zcela do pozadí. Dokonce i mírní žáci se začínají chovat krutě. Nejen, že se začínají účastnit týrání spolužáka, prožívají k toho také uspokojení.

Posledním stádiem je tzv. **totalita neboli dokonalá šikana**. Ve skupině již došlo k nastolení totalitní ideologie šikanování, neboli stadia vykořisťování. Ve skupině dojde k rozdělení na dvě třídy. Kolář (2001, s.40) je pojmenovává jako otrokáře a otroky. Otrokáři využívají na obětech všeho, co lze: od materiálních hodnot po tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Otrokáři si se svými oběťmi mohou dělat cokoli se jim zlíbí, a oni nejsou schopni se bránit. Agresoři jsou nutkáni k opakovanému násilí. Brutální násilí je považováno za normální nebo za legraci. Otroci se stávají stále závislejší, dělají cokoli si agresoři přejí.

Své utrpení mohou řešit únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, zhroucením nebo dokonce pokusem o sebevraždu.

Ve škole se s touto formou šikany setkáváme především tam, kde iniciátor šikanování – vůdce jádra agresorů je nejuznávanějším členem třídy. Mívá výborný prospěch, kultivované chování k dospělým, ochotně plní úkoly, může být předsedou třídy. Vedení jej plně podporuje, věří mu. Signály, které by měly učitele alarmovat k pomoci „méně nadanému“ žákovi jsou přehlíženy, popřípadě navíc vykládány v jeho neprospěch.

2. Příčiny šikany

Šikana má více příčin. Některé jsou zřejmé na první pohled, některé objevíme až při hlubším zkoumání problému.

Častou příčinou je *tlak k mužnosti*. Pohrdání, posměchu a násilí bývají vystavováni jedinci choulostiví, bázlíví, duševně neotuzilí. Ve školách můžeme najít stále mnoho učitelů (hlavně tělocviku), kteří zastávají názor, že „srab má dostat zabrat“ a „výchovu“ kolektivu toleruje. Podle psychologie Carla Gustava² Junga má problém ještě hlubší niterný motiv: Na příkladu mužů pod tlakem k mužnosti, kdy se v jejich duši nachází zároveň i ženská (tedy nemužská) část, může dojít někdy k vnitřnímu rozporu: Racionální složka osobnosti nabádá ke striktní převaze mužského elementu a přizpůsobení se mu, ale zároveň „ženská část“ duše se vzpírá a nabádá k opačnému chování, které by ovšem dle racionální složky vedlo k selhání a pohrdání ostatními. Vzniká zde tedy vnitřní tlak, který důsledně drží ženskou složku při zemi. Pak se ovšem objeví někdo, kdo tento postup vzhledem ke své ženské součásti duše nezvolil (je tedy jemný, něžný, někdy i změkčilý, zkrátka „nechlapský“) a jeho chování v jedinci s vnitřním tlakem vyvolává touhu tento tlak „upustit“ a být také takovým – „ženským“. To je ovšem pro racionální složku nepřijatelné („pomysli na ten posměch a pohrdání!“). A tohoto pokušení podvolit se vlastní duši se tedy nejlépe jedinec pod tlakem zbaví, když onoho „zženštilého sraba“ poníží a zesměšní“. **Ričan** (1995, s.29) tím vysvětluje podstatu šikany: Když se někdo chová nechlapsky, změkčile, probouzí to v druhém přání být také takový. To je pokušení, kterého se zbaví, když „změkčilce“ poníží a zesměšní. Jinými slovy: To, co agresor musí potlačit v sobě, potlačuje mino sebe tím, že trápí toho, kdo to ztělesňuje. Tím si dokazuje, že sám není jako on.

Jiným motivem pro šikanování bývá *touha po moci*, přání ovládat druhého člověka. Když lidi ovládáme, může nám to totiž splnit jiná přání, uspokojit jiné potřeby (například zmocnit se nějaké věci, vynutit si různé služby a výhody). Někdy jde čistě o mocenský motiv. Cítíme se dobře, když můžeme někoho ovládat.

Motivem, o kterém lidé neradi mluví, bývá *krutost*. Člověku někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět. Psychoanalytici objevili, že něco takového dřímá ve většině lidí a

² Zdroj: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/veda/clanky/30745_44_0_0.html [on line]; oddělení 2.6.

SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE: Šikana; Danuše Mládková. Vyšlo 2.6.2003, cit. 4.8. 2007

je možné to probudit někdy až příliš snadno. Nemusí se tedy týkat jen zvláštního druhu deviace zvaný sadismus. Při šikaně je možné tento motiv uspokojit.

Jistou roli hraje při šikaně také zvědavost. Týrání druhého člověka je zde tak trochu experiment. Mučitel (i mučený) cítí, že takováto situace odhalí lidskou duši a ukáže se, co dřímá v jejích hlubinách. „Jde o to vypáčit z člověka jeho tajemství“ (Říčan, 1995, s.30). Velmi mě zaujalo rčení, které Říčan cituje z Tolkienova Pána Prstenů: „Kdo rozláme věc, aby zjistil, co je zač, opustil cestu moudrosti.“ Kolář (2001, st.86) hovoří o tomto motivu také. Nazývá jej „Mengeleho“. V člověku se při šikanování objevuje badatel, který zkoumá nitro druhého tím, že zkouší, co vydrží.

Mezi další motivy, které souvisí se zvědavostí, patří i nuda a touha po stále silnějších, vzrušujících zážitcích, senzaci. O šikanování, jako prostředku zahnání nudy, dodává Kolář (2001, s.86): „Šikanování přináší citově prázdnému tyranovi vzrušení, poskytuje mu podněty, které ucítí skrz svou „hroší kůži“, a on konečně najde, co ho skutečně baví. Snad má i pocit, že teď opravdu žije.“ Toto tvrzení je podle mého názoru nanejvýš výstižné a alarmující.

Kolář (2001, s.85) uvádí i další motivy. Zmiňuje například motiv upoutání pozornosti. Agresor totiž někdy šikanuje právě pro zájem, který jeho chování v okolí vyvolává. Touží získat obdiv a přízeň spolužáků. Je to jakýsi druh „představení“ kamarádům.

Jiným motivem může být žárlivost. Žáci často závidí svému spolužákovi přízeň učitele. Šikana je zde cestou pomsty.

Motiv prevence znamená, že dítě začne pro jistotu samo šikanovat, protože chce předejít svému týrání. Může se jednat o bývalou oběť.

Posledním motivem, který Kolář rozepisuje je motiv vykonat něco velkého. Tím se často nechají zlákat neúspěšní žáci. Šikanováním dokazují sami sobě, že jsou schopni výkonu.

Elliottová (1995, s.85) šikanu rozděluje na **krátkodobou** a **dlouhodobou**. To do jisté míry také souvisí s jejími příčinami. Dítě, které se „odreagovává“ krátkodobým šikanováním druhých, mohlo v nedávné době zažít například rozvod rodičů, smrt v rodině, nudu, frustraci, zneužití nejrůznějšího charakteru nebo si samo muselo v poslední době nějaké ústrky či zlomyslnosti vytrpět. Nebudeme-li v této fázi problém přehlížet a pomůžeme-li dítěti vhodným způsobem jeho problémy řešit, mělo by se jím jeho dalším touhám po agresi zabránit.

Dlouhotrvající šikanování bývá následkem nedobré výchovy, která v agresorech zasadila hluboké pocity nejistoty či nedostatečnosti, které si kompenzují na svých obětech. Takové děti mohou být samy obětními beránky nebo terčem šikanování ve vlastních rodinách,

často jsou oběmi opakovaného fyzického ubližování, emocionálního vykořisťování nebo sexuálního zneužívání. Často nemají dovoleno projevovat své city, nemají pojem o hodnotě své osobnosti, postrádají touhu něčeho dosáhnout, mají pocit, že vybočují z řady či jednají pod tlakem honby za úspěchy, protože rodiče si je cení jen za ně. Tyto charakterové vlastnosti se u takových dětí mohou vyskytovat v libovolné kombinaci. Společná jim bývá potřeba vyniknout nad ostatními, aby se pak samy mohly cítit lépe a důležitěji. Někdy se také jedná o děti rozmazlené, které jsou sebe středně přesvědčeny, že mohou od svého okolí získat vše, co si záměrně.

První typ

První typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů. První typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů. První typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů.

Druhý typ

Druhý typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů. Druhý typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů.

Třetí typ

Třetí typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů. Třetí typ je charakterizován vysokým energetickým přetlakem, křečovými problémy, nervozitou, zlostí a někdy zvržením do gangů páchavých křesťanských členů.

3. Protagonisté šikany

3.1 Agresoři

Podle Koláře se agresory se obvykle stávají duševně a mravně nevyzrálí jedinci. Často se u nich vyskytuje těžká duševní deprivace. Společná jim bývá touha po moci a neschopnost tvůrčí spolupráce. Popisuje tři typy **agresorů iniciátorů** šikanování (2001, s.86):

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů – jako by agresoři násilí vraceli nebo napodobovali.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků

Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky

Specifika rodinné výchovy: Kolář nezaznamenal významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová deprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Říčan (1995, s.31) říká, že agresory se stávají především nadprůměrně tělesně zdatní jedinci, silní a obratní, a to zvláště pokud jde o chlapce. Nemusí tomu tak být vždycky. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly.

Co se týče duševních vlastností, je podle něj třeba vyvrátit některé omyly. Mezi ně například patří názor, že typický agresor je v podstatě zakomplexovaný, trpící pocity méněcennosti, nešťastný, závidí ostatním úspěchy a pomůžeme mu právě tak, že porozumíme této jeho bolesti. Do jisté míry souhlasí s tímto názorem Elliottová (1995, s.91), která se zmiňuje, že šikanující oběť provokuje, protože sám trpí jakýmsi problémem a na oběti se odreagovává. Snaží se, aby pozornost kolektivu padla na oběť, nikoli na něj. Takových agresorů je podle Říčana nanejvýš pětina. Je pravdou, že průměrný agresor má opravdu o něco horší prospěch než jeho vrstevníci. Příčinou jejich násilného chování bývají však jiné faktory. Především nevhodná výchova! Šikanují většinou sebejistí jedinci, bez duševních problémů, které bychom jim rádi přisoudili. Typická je pro ně touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Svědomí je u těchto dětí zakrnělé.

Říčan dále uvádí (1995, s.31), že se badatelé shodují na tom, kdy agresivita u dětí propuká. Vytváří se v předškolním věku, podle některých autorů již v prvních letech života. Do jisté míry je ovlivněna temperamentem, zejména vznětlivostí a impulsivitou. Tyto vlastnosti však samy o sobě k agresivnímu chování nevedou. Mnohem větší vliv na má nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, nepřátelství, ponižování, lhostejnost nebo dokonce nenávisť. Dalším faktorem, který přivádí dítě k agresi je fyzické i psychické násilí – bití, kruté tělesné tresty, ponižování nejrůznějšího charakteru. Jiným rozhodujícím vlivem je též tolerance k násilí. Mezi rodiči i vychovateli se najdou tací, kteří nejenže násilné chování u dětí nepotlačují, někdy je dokonce chválí, vidí v něm normální prostředek dosahování cílů.

Tolerance k násilí může vést až k „zakrnělému“ svědomí. P. Frank (1996, s.64) se této tematice věnuje dopodrobna. Podle něj je svědomí hutná koncentrace citů, jež se v psychice utvářejí od útlého věku. Ochraňuje děti i dospělé před poruchami chování a kriminalitou. Většinou je výslednicí rodinné péče. Je nesmírně důležité oceňovat objektivně dobré skutky kladně a zlé s výrazným citovým rozhorlením odsoudit! Dítě musí pochopit, že se dopustilo něčeho špatného. Kopne-li malé dítě otce do nohy, ten by měl bolest a smutek do jisté míry dokonce předstírat, aby dítě pochopilo, že udělalo něco špatně, když přimělo k zármutku člověka, kterého miluje. Potupně se dítě naučí posuzovat jako dobré a špatné všechny svoje činy. Budou-li rodiče agresivní „pokusy“ svých dětí přehlížet, nebo se jimi dokonce bavit, nemůže se svědomí v dítěti plně rozvinout. Základ pro budoucího bezcitného agresora je položen.

Co se týče společenského postavení rodin agresorů, ukázalo se, že do jisté míry s šikanováním opravdu souvisí. Řada dětských agresorů pochází z rodin podnikatelů. Jejich rodiče jsou úspěšní, často ne zcela poctivě zbohatlí. Bývají svou prací plně zaměstnáni, málo se svým dětem věnují a rozmazlují je přemrštěně vysokým kapesným.

3.2 Oběti šikany

Informace, které získal pro svůj výzkum Říčan (1995, s.34), se týkají převážně chlapců. Dívčí agresorky, podobně jako oběti, jsou méně prozkoumány.

Obětí se může stát téměř kdokoli. Nemusí se jednat jen o fyzicky či prospěchově slabší osobu. Někdy se terčem útoků skupiny či agresora jednotlivce stane dítě i pro nějakou svou přednost. Dlužno však dodat, že častěji se terčem tohoto druhu útoku stává dítě s nějakým handicapem nebo viditelnou odlišností od ostatních. Například dítě ze sociálně slabší rodiny, které se nemůže oblékat tak dobře, jako jeho spolužáci. Důležitým faktorem bývá též rasová odlišnost, především barva pleti.

Po stránce psychické bývá typická oběť šikany tišší, plachá a citlivá. Má nízké sebevědomí a sklon cítit často zahanbení, i když důvod k tomu není dostatečný. Nízká sebedůvěra vede k tomu, že se takové dítě považuje za hloupější a méně zajímavé, než jsou ostatní. Submisivně se jim podřizuje a těžko se prosazuje. Jakási bázlivá opatrnost je vklíněna do temperamentového základu těchto „slabších“ dětí. Příčinou i důsledkem šikany bývá jejich blízký vztah k matce.

Je také pravdou, že obětí se snadno stane outsider třídy, dítě, které je osamocené, má problémy navázat kontakt s kolektivem, podělit se s někým o hračku, zaujmout, poskytnout citovou odezvu; dítě s nepříjemným, protivným chováním. Dále je neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí i dospělých. To je problémem, protože i dospělý, který by měl dítě soudit zcela objektivně, podlehne mnohdy své antipatii k dítěti a nejedná tak, jak by měl. Elliottová (1995, s.91) se k tomuto druhu oběti také vyjadřuje. Radí především rodičům, které u svých dětí pozorují to, že se stávají oběťmi tohoto jevu od samého začátku školní docházky, v různých kroužcích, táborech apod. Rodiče se pak mají snažit zjistit, co je příčinou této neoblíbenosti jejich potomka. Dítě může být více citlivé, než jeho vrstevníci a reagovat v různých situacích nepřiměřeně nebo může mít nějaký nepříjemný zlovyk, který mu však mohou pomoci upravit. Například se může jednat o dloubání v nose, časté popotahování apod.

Oběti mívají také odmítají postoj k násilí, vyhýbají se „rvavým“ sportům. Říčan (1995, s.37) zastává názor, že by takovým dětem mohl tvrdší sport naopak pomoci se „otrkat“.

Dalším jevem, který můžeme u některých obětí šikany pozorovat, je provokace k agresi svým útočným chováním, které může okolí dráždit. Jedná se do dorážení slovní i fyzické, jako to vidíme někdy například u sourozenců. Pro pedagoga je v takovém případě těžké rozhodnout, jak zareagovat. Nelze však takové případy nechat bez důsledků jen proto, že obět útočníka zkrátka „vyprovokovala“. V mysli „provokátéra“ se můžou odehrávat složité myšlenkové pochody, které jej k tomuto chování nutkají a i pro psychologa může být obtížné dítěti porozumět.

Jinou zvláštní skupinou jsou oběti, které jsou zároveň také agresory. Tyto děti bývají v kolektivu výrazně neoblíbené. Situace bývá pro pedagogy mnohdy velmi komplikovaná. V těchto případech bývá obzvláště těžké rozhodnout, kdo koho vlastně týral. Kolář (2001, s.89) k tomu dodává, že pedagog by se měl držet jasného pravidla: Žádný žák nesmí být týrán!

Rodinné prostředí, ze kterého oběti pocházejí, nebývá výrazně problémové, nechybí tam rodičovská láska a něha. Děti zde však často nejsou tolik vedeny k samostatnosti a neučí se, jak se prosadit. To se dá naštěstí do značné míry napravit. Pedagogovo úsilí může v tomto směru hodně pomoci.

Také Kolář (2001, s.87) se shoduje v tom, že „Při troše smůly se může obětí stát kterékoliv dítě“. I u něj však nalézáme jisté charakteristiky oběti, které jsou pro agresory „magnetem“. Těmi jsou bojácnost, zranitelnost, slabá reaktivita v zátěžových situacích, nedostatek sebevědomí.

Pro praxi je praktické Kolářovo rozřazení typů obětí (2001, s.89) na:

1. oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
2. oběti „silné“ a nahodilé (například bránící se bažant skupině mazáků)
3. oběti „deviantní“ a nekonformní,
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti (dítě, které je opakovaně šikanováno i po změně prostředí)

3.3 Skupinová šikana

Je důležité si uvědomit, že šikana nemůže být záležitostí jen oběti a jednoho agresora, nebo útočící skupiny. Celkové naladění skupiny je totiž klíčové ve hledání řešení problému. Velmi záleží na tom, jaké hodnoty skupina, třída uznává, kdo je jí sympatický a kdo ne. Pohrdají-li oběti (například proto, že je „měkota“), mohou ubližování schvalovat. Agresor si tak do jisté míry získává sympatie kolektivu. Naopak není-li agresor dětem sympatický, nedovolí mu ubližovat oběti (také viz. výše - *Šikana jako poruch vztahů ve skupině*).

Říčan (1995, s.39) zmiňuje výsledky svého zkoumání v této otázce. Zjistil, že agresori i oběti jsou dětem nesympatičtí, než ostatní děti. Zajímavé je, že chlapečtí agresori jsou ještě méně sympatičtí než oběti, zatímco u dívek tomu bylo obráceně. Agresorky jsou kolektivu sympatičtější. Nejspíše to souvisí s tím, že přímá šikana je dívek většinou spojena s nepřímou, která používá intriky. A k úspěchu v intrikách je potřebná jistá míra popularity.

Pro učitele jistě bude zajímavé Říčanova zjištění, že sympatie s oběťmi šikany klesají mezi devátým a patnáctým rokem věku. Navíc klesá i porozumění pro to, že si jde oběť stěžovat dospělým. Tyto výsledky jsou velmi nečekané. Dalo by se předpokládat, že trend bude opačný, protože starší děti budou rozumnější a budou lépe chápat neštěstí oběti. Kolektiv mladších dětí se však v tomto směru ukázal být rozumnější.

3.4 Pedagog jako účastník šikany

Učitel by měl být pro děti člověkem, na kterého se mohou vždy spolehnout, když se nacházejí ve svízelné situaci. Říčan (1995, s.40) však došel k závěru, že děti jsou často zklamané právě tím, jak málo se učitelé problému šikany věnují, jak jej přehlížejí a podceňují trápení, s kterými se jim děti svěřují. Pedagogové jsou často dezorientovaní, reagují neobratně, projevy šikany trestají málo, případně trestají tam, kde nemají. Velmi často dochází k tomu, že učitelé nechají raději děti, aby si problém vyřešily samy mezi sebou. V případě šikanování je tento postoj zcela nedostačující. Výše jsem uvedla, kam až může neřešená šikana dojít, jak se vyvíjí (2.3). Následky pasivního postoje ze strany učitele může mít závažné následky, které pozmění ducha třídy natrvalo.

Také se často stává, že i učitel sdílí s dětmi averzi k určitému spolužákovi a je pro něj těžké, aby to nedával najevo. Je však nezbytné, aby tento postoj učitele nikdo z dětí nepocítil, protože by tak učitel dal nepřímý souhlas s agresí.

Kolář (2001, s.91) se domnívá, že nejdůležitějším „nástrojem“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho osobnost. Musí sám sobě rozumět a znát své možnosti. Potřebuje umět reflektovat sebe a svůj vztah k žákům. Můžeme se setkat se závažnými nedostatky v osobnosti pedagoga, jako je morální nezralost, absence nadání pro pedagogickou práci až po výraznou patologii. Za nejzlobnější důsledky vzhledem k šikanování považuje Kolář nedostatky v oblasti motivace a mravnosti. Pedagog, který si ve třídě „léčí“ své pocity nedostatečnosti, může sklouznout k sympatizování s agresory. Stejně tak osobnostně nevyzrálí či uzavření pedagogové nebývají schopni vybudovat ve třídě přátelskou atmosféru. Také jim často chybí schopnost vcítit se do trápení „slabých“ žáků.

Za nejslabší místo v prevenci šikany na školách považuje Kolář podcenění skupinového mechanismu šikanování.

Dalším úskalím je tradiční pedagogický styl tj. hierarchicko-autoritativní. Pedagog v něm usiluje o autoritu nad celou třídou. Úskalím tohoto přístupu je v tom, že takto mnohdy převažuje jednostranná komunikace a je opomíjena spolupráce mezi dětmi. Tím se méně pracuje na vzájemných vztazích a to, jaké vztahy se mezi nimi vytvoří jsou ponechány na čas přestávek, kdy je učitel nemůže pozitivně směřovat. Tradiční hierarchicko-autoritativní styl dále podporuje vznik táborů „my“ a „vy“. Učitel je vnímám jako „ten na druhé straně“. To vede mimo jiné k tomu, že chce-li se dítě učiteli s něčím svěřit, ostatní jej vidí jako „bonzáka“.

Oficiální struktura, která je tímto učitelským stylem nastolena, není pro žáky přirozená, nepřijmou ji. Začnou si budovat svoji vlastní, přijatelnou. Dojde k rozporu mezi formální a neformální strukturou skupiny. Také normy a postoje, které preferuje učitel se liší od těch, které upřednostňuje většina žáků. Je velmi důležité, aby se učitel snažil objevit skrytý život ve skupině, aby jej mohl ovlivňovat. Vnější kázeň je důležitá. Musí se však nastolit do té míry, aby nezastínila násilí a bezpráví uvnitř komunity.

V osamělém boji a autoritu ve třídě je navíc ještě další riziko. Učitel může často neuvědoměle vycházet vstříc silnějším jedincům. Snaží se s nimi „vyjít“, aby si udržel vlastní pozici moci. Pedagog mívá strach z konfliktu s agresorem ve třídě. Bojí se, že ho nikdo nepodpoří. Podle Koláře (2001, s.93) oprávněně.

3.5 Šikana v rodině

Jak se k šikaně postaví rodina je také velmi důležité pro její prevenci a léčbu. Říčan (1995, s.42) upozorňuje na fakt, že většina naší veřejnosti i rodiče školních dětí ví i šikaně velmi málo a nezabývají se jí tak, jak by měli.

S rodiči agresorů bývá potíž v tom, že většinou vůbec nevědí, že jejich dítě šikanuje jiné děti. Pokud se to dozvedí, reagují často naprosto neefektivně. Buď své dítě krutě fyzicky potrestají, což v dítěti agresi ještě více podpoří, nebo bývají k tomuto problému arogantní. Buď nechťejí věřit, že by jejich dítě opravdu mohlo ubližovat jiným nebo šikanování v podstatě podporují tím, že dítěti „tvrdé lokty“ schvalují se slovy, že právě tvrdé prosazování své vůle budou v budoucnu potřebovat. Tím se zčásti stávají spoluúčastníky šikany.

K rodičům agresorů, kteří chápou závažnost provinění svých dětí a chtějí jim pomoci k nápravě, se Říčan (1995, s.63) vyjadřuje v tom smyslu, že jejich počáteční neochota uvěřit v to, co jejich dítě provedlo, v podstatě není na závadu, protože tak jasně dítěti ukazují, že jeho jednání je zcela nepřijatelné a špatné. Nejlépe podle něj je, když se matka rozpláče a otec rozhněvá. Pláč matky však nesmí být sebe lítostivý a hněv otce hněvem z uražené otcovské pýchy. Tak se může dítě dovtípit, že se provinilo proti řádu, který je nad lidmi. Prožije-li dítě hluboké zahanbení nad tím, co provedlo, je nejméně pravděpodobné, že bude nadále šikanovat.

Rodiče obětí se obvykle o problémech svých dětí dozvedí dříve, protože se jim většinou svěří i přesto, že jim bylo vyhrožováno, jestliže promluví. Znamky útoků agresorů navíc mohou být tak zřejmé, že si rodiče sami uvědomí, o čem jde. Velmi často se stává, že děti své rodiče prosí, ať nejdou nic řešit do školy. Ty jim častokrát vyhoví.

4. Zvládání šikany

4.1 Rozpoznání šikany

Nejprve si musíme položit otázku, jak šikanu rozpoznat a kdy začít s vyšetřováním. Kolář (2001, s.108) rozlišuje dva hlavní důvody: *přímo alarmující signály* a *signály nepřímou varující*. Zdůrazňuje dále, že v praxi bývá šikana odhalena nejčastěji na základě nahodilého alarmu, a to:

- telefonickou nebo osobní informací rodičů o podezření na šikanování, případně přímou žádostí a vyšetření týrání jejich dítěte;
- náhlým „provalením“ šikanování (stane se tak, přistihne-li pedagog účastníky šikany přímo při činu);
- zoufalou reakcí oběti, případně jejího kamaráda, kdy tajně navštíví učitele a případ ohlásí; někdy píše anonymní dopisy a strkají je pod dveře kabinetu.

Všechny tyto případy by měly být brány zcela vážně a měly by být důkladně vyšetřeny. Je třeba vždy posoudit, jsou-li přítomny dva základní znaky šikanování: samoučelnost a nepoměr sil. Alarmující signály by neměly být ponechány náhodě. Učitel by se měl cíleně snažit je vyhledávat. Jedním z prostředků je například anonymní dotazník. Samozřejmostí by též měly být informační letáky pro oběti. Tak se mohou dozvědět, jak mají jednat v případě nouze, na koho se mohou obrátit (viz příloha č.2).

O nepřímých varovných signálech jsem se již zmínila v kapitole 2.1 (*Šikana jako nemocné chování*). Jedná se tedy o nenápadné projevy šikanování, které by učitel neměl přehlížet. Mohou být znamením toho, že se ve třídě může něco dít. Na základě zkušeností z praxe Kolář (2001, s.109) popisuje nejčastější podoby nepřímých signálů. Za skryté volání o pomoc můžeme považovat když:

- žák vchází do třídy až s učitelem, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední;
- je dítě osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda;
- je dítě stísněné, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně;
- nechodí na tělocvik, vždy zůstává ve třídě, má omluvenou absenci, případně i neomluvenou;
- se žákovi zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování
- je žák trvale přehlížen, odmítán, izolován;

- dítě dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, nebo je jinak komandována a okřikováno;
- je dítě častým terčem „kanadských žertíků“;
- je dítě ponižováno a zesměšňováno, třída se směje jeho neúspěchu, častuje ho zahanbující nebo negativně zabarvenou přezdívkou;
- žák dává dobrovolně své svačiny kamarádovi.

Zdůrazňuji, že se jedná o signály, které mohou něco naznačovat, ale také nemusí. Je třeba je posuzovat v kontextu situace.

4. 2 Odhad závažnosti „onemocnění“

Abychom dokázali zjištěnou šikanu ve třídě efektivně řešit, je třeba zjistit, v jakém stadiu se nachází (viz. kapitola 2.3 *Šikana jako porucha vztahů ve skupině*). Můžeme je zredukovat do dvou stupňů, a to na:

- a) počáteční onemocnění**, kde normy a hodnoty a postoje vůči šikaně a agresorům nejsou ještě přijaty celou skupinou;
- b) pokročilé onemocnění**, kdy jsou již tyto hodnoty většinou přijaty.

Kolář (2001, s.110) vypracoval přehlednou tabulku, kde jsou typické projevy charakteristické pro obě skupiny shrnuty (viz. příloha č.3). Chceme-li se rychle zorientovat v situaci, kterou řešíme a to hned na počátku nebo v průběhu několika prvních kroků, měli bychom tyto rysy **chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry** vzít v úvahu na prvním místě. Dalším měřítkem by měla být **závažnost a četnost** agresivních projevů. Zjistíme-li těžkou formu brutality, můžeme předpokládat, že „přípravy“ k tomuto týrání probíhaly již déle v mírnější podobě. **Doba, po kterou šikanování trvalo** je tedy dalším ukazatelem. Trvalo-li šikanování několik měsíců, nacházíme se pak zřejmě již v pokročilém stadiu vývoje. Neméně významným ukazatelem je i **počet obětí a agresorů**. Tam, kde je větší počet agresorů a obětí (tři, čtyři a více), kolektiv zřejmě již z velké části přejal normy šikanování.

4.3 První pomoc

Co dělat, zjistíme-li pokročilou formu šikany? Postižený kolektiv bude v nejbližších dnech, týdnech a pravděpodobně měsících potřebovat vysokou péči, vztahy se budou postupně léčit za pomoci odborníka. V prvních chvílích bychom však měli především:

- zajistit ochranu obětem;
- nedělat zásadní kroky ve vyšetřování;
- využít možnost spolupráce s některým z odborných pracovišť.

Situace je odlišná, zjistíme-li počáteční stadium. V tomto případě můžeme situaci zvládnout sami. O metodách, jak zde jednat, se budu zabývat v dalších kapitolách. Zasáhnout nicméně musíme vždy ihned, je-li ohrožen život oběti. Kolář (2001, s.112) uvádí jako příklad tzv. školní „lynčování“. O tom, jak postupovat ve vyhrocených situacích, také ještě budu psát na následujících stránkách.

4.3.1 Strategie vyšetřování

Je třeba si uvědomit, že případná chyba ve strategii vyšetřování by mohla mít vážné následky. Nejenom, že bychom neobratným postupem mohli zničit veškeré důkazy k usvědčení agresorů, také můžeme ohrozit zdraví a život obětí. Vždy je třeba ochránit informátory před pomstou agresorů. Vyšetřování musí být vedeno tak, aby nikdo nepoznal, kdo co řekl. Pro praxi je velmi užitečné znát Kolářovu (2001, s.113) **strategii první pomoci**. Jedná se o pět základních kroků, a to:

- promluvit s informátory a oběti;
- nalézt vhodné svědky;
- individuálně, případně konfrontačně pohovořit se svědky (nikoli konfrontace obětí a agresorů)
- zajistit ochranu obětem
- promluvit s agresory

Všechny tyto kroky jsou nezbytné, žádný by se neměl vynechat. Kromě čtvrtého bodu jsou všechny stále a mělo by se zachovat jejich pořadí. U počátečních stadií šikanování nejsou

většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Obět se však nesmí ponechat svému osudu.

V této fázi mapujeme situace, zjišťujeme vnější obraz šikanování. Musíme nalézt odpovědi na otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
- Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo je aktivní účastník a kdo je obětí i agresorem?
- Co, kdy a kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
- Jak dlouho šikanování trvá?

Velmi důležité je zaznamenat vše, co jsme rozhovorem zjistili a získané informace uspořádat do důkazního materiálu. Ten by měl obsahovat přesné údaje kdy, kde, jak a komu kdo, co udělal. Tento materiál může pedagogovi později sloužit mimo jiné k tomu, aby jej chránil před stížnostmi rodičů agresorů. Ti si často stěžují nadřízeným orgánům a učitel pak má co předložit na svou obranu.

Pěti kroková taktika vyšetřování je univerzální jako pro počáteční, tak pro pokročilá stadia šikany. Jiné alternativy taktiky se rozlišují na „měkké“ metody při vyšetřování počátečních stadií a na „tvrdší“ v druhém případě. Zde totiž již skoro všichni lžou a zapírají. Kolektiv může vyvinout proti odkrytí jeho vnitřních vztahů přímo organizovaný odpor. V krajních případech (především u adolescentů), kdy je obět v ohrožení života a svědkové by mohli být ovlivňováni, bývá na místě uvalení vazby na podezřelé agresory a jejich konfrontace.

Také se může stát, že není možné dosáhnout spravedlivého potrestání ani vyrovnání. Důvodem může být například nedostatek důkazů. Získaná znalost vnitřního života skupiny pak může sloužit k ochraně oběti a pomáhá řešit onemocnění skupiny.

U počátečních šikan zvolená strategie nemusí být „tvrdá“, měla by však mít charakter překvapení a skrytosti, aby byl vyšetřovaný nebyl připraven. Rozhovor by měl být veden tak, aby dotazovaný nevěděl, o co nám konkrétně jde. Je-li to možné, rozhovory se svědky a oběťmi uděláme tak, aby o tom ostatní nevěděli. Tím jsou tyto chráněni před pomstou agresorů a pedagog tak zároveň získá výhodu překvapení při vyšetřování. Jednou možností je udělat rozhovor s celou třídou, aby se nedalo určit, kdo co na koho prozradil.

Oddělené vyšetřování svědků a agresorů má také svá specifika. V praxi se osvědčil postup „zahřívací předkolo“, „monolog“, „dialog“ a *konfrontaci*. Je na pedagogovi, použije-li všechny tyto kroky. Někdy nejsou všechny třeba. (Kolář 2001, s.117)

Zahřívací předkolo slouží k vytvoření takové atmosféry, ve které se budou oběti a svědci cítit v bezpečí a podporovaní. Musíme je přesvědčit, že o jejich svědectví se nikdo nedozví. V případě falešných svědků navozujeme určité citové napětí a využíváme moment překvapení. Vyšetřujeme-li agresora, je úplně nejlépe, když vůbec neví, že byla šikana prozrazena. Nemá připravenou odpověď.

Výhodou monologu je to, že falešný svědek nebo agresor si vymýšlí vlastní verzi vyšetřovaných událostí, snadno se může do své výpovědi zaplést. Takto lze odhalit, chce-li dotyčný říkat pravdu nebo ne.

Dialog by měl správně navazovat na monolog. Pouze v případě jednoduchého případu jej můžeme vést hned v zahřívacím kole. Jedná se o kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi na ně. Zde můžeme využít některých psychologických taktik. Agresorovi můžeme například nabídnout polehčující okolnosti, když se přizná. Někdy naopak pomůže, když mu pohrozíme tvrdým trestem. V každém případě je třeba vzbudit ve lháři pocit, že se zbaví napětí, když řekne pravdu. Využíváme rozporů ve výpovědích různých žáků. Je zajímavé, že právě bystřejší žáci se dají nelogickou souvislostí snadněji zaskočit. Méně bystří žáci častěji tvrdohlavě lpí na své výpovědi, dokola opakují svou verzi. Jindy je dobré využít citlivé struny vyšetřovaného. Někdo se například nechá přesvědčit o zbytečnosti a nepoctivosti lhaní, pro jiného může být motivem ke pravdivé výpovědi rivalita s jedním z agresorů.

Konfrontace znamená setkání dvou vyšetřovaných tváří v tvář. Pedagog reguluje jejich výpovědi. Výhodné je pozorovat jejich verbální i neverbální projevy. Zná-li pedagog řeč lidského těla, jako je například zdvihání obočí, zúžení zorniček, gesta nehodící se k tónu hlasu, červenání tváří cukání, v koutku atd., pomáhá mu to určit, kdo se snaží něco zastříti. Velmi efektivní je přiblížit se oběma žákům co nejbliže. Tak je totiž nejtěžší lhát. Tento způsob práce bývá pro pedagoga často nepříjemný. Konfrontace dvou agresorů by měla být provedena zcela výjimečně, v těžších případech.

Významnou částí vyšetřování šikany je **vedení rozhovoru**. K tomu je zapotřebí znát různé taktiky, jak dosáhnout svých cílů. Jinak totiž povedeme rozhovor s obětí, s agresorem a se svědky. Musíme tedy vědět nejen to, na co se ptát, ale také jak. Podle Koláře (2001, s.119) je pro pedagoga nejdůležitější si zapamatovat, že je všeobecně lépe klást otázky otevřené,

nikoli uzavřené. Zvláště v rozhovoru s obětí. Otevřené otázky jsou takové, na které nemůžeme odpovědět pouhé ano nebo ne (například: Můžeš mi o tom říct víc?).

Kromě neverbálních praktik dále potřebujeme umět pracovat s výslechovými metodami. Měli bychom je alespoň zčásti znát, aby nedošlo k tomu, že nevědomě znejistíme oběť a podpoříme agresora. Jde nám především o to, vzbudit v agresorovi pocit, že ztrácí pevnou půdu pod nohama. Tak se mu bude hůře lhát. Oběť by se oproti tomu měla cítit co nejlépe. Samozřejmě na ni nepoužíváme výslechové praktiky. Aktivně jí nasloucháme. Sem patří například povzbuzování, parafrázování, objasňování, zrcadlení pocitů, shrnutí, uznání. Při povzbuzování nevyslovujeme souhlas nebo nesouhlas, užíváme neutrální slova, dáváme oběti dostatek prostoru pro to, aby se mohla vyjádřit.

Mezi výslechové praktiky patří kromě již zmíněných – zapletení do vlastní lži, přutlačení ke zdi a odkrývání rozporů též „povození na kolotoči“ (zasypání agresora otázkami, na které nedokáže přesvědčivě lhát), znejišťování (v dotazovaném žákovi vyvoláme dojem, že již všechno víme), odnímání důvěry (neskrýváme silné pochybnosti o pravdivosti výpovědi, čímž chceme vyprovokovat lháře k ospravedlňování a nekontrolovaným výrokům), vzbuzování protireakce (obviněný žák je podněcován, aby jasně řekl celou pravdu, protože nemá co skrývat) apod. (Kolář 2001, s.120)

4.3.2 Náprava

Víme-li už, co jsme potřebovali, můžeme přistoupit k nápravě situace. Kolář (2001, s. 121) vysvětluje dvě základní metody vhodné pro první pomoc. Obě mají co nejrychleji potlačit příznaky onemocnění skupiny, zastavit šikanování. Metody neléčí celou skupinu, zaměřují se na jednotlivce nebo na podskupinu. Příčiny šikanování neřeší.

- 1) **Metoda vnějšího nátlaku** neboli restrikce je hodně využívána ve školní praxi. Agresoři jsou nuceni zastavit své útočné chování pod hrozbou trestu. Tímto způsobem se chrání „právní řád“ školy, která má zajistit bezpečí žáků. V případě šikany je třeba, aby metoda zahrnovala individuální nebo komisionální pohovor, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu oběti.

- A) **Individuální nebo komisionální pohovor** je předpokladem pro úspěšné dokončení vyšetřování případu. Před tímto pohovorem je nutné mít případ již pevně prošetřený, sepsaný, musí být jasné, co se přesně odehrálo a kdo se šikany účastnil. Je třeba mít pevný

základ, na kterém budeme pohovor stavět. V případě počáteční formy šikany mnohdy postačí rozhovor s agresorem „mezi čtyřma očima“ nebo ve společnosti jeho rodičů. Ve vážnějších případech nastupuje *komisionální pohovor*. Složení komise může být různé. Účastnit by se měl třídní učitel, výchovný poradce, ředitel nebo jeho zástupce, na učilištích též mistr a vychovatel. Nedoporučuje se účast více rodičů agresorů najednou. Mohli by se společně postavit do opozice. Jednání by mělo mít následující posloupnost:

- seznámení rodičů s problémem;
- postupné vyjádření všech pedagogů;
- vyjádření žáka;
- vyjádření rodičů;
- rozhodování komise za zavřenými dveřmi;
- seznámení rodičů žáka se závěrem komise.

Důležitá je citlivý přístup k rodičům, zmírnit jejich šok a hlavně je přesvědčit, že našim cílem je především pomoci jejich dítěti. Také se vyplatí, když si členové komise na závěr popovídají o svých pocitech z celého případu a z průběhu jednání. Pomáhá to k uvolnění případného napětí.

K opatřením, která má výchovná komise k dispozici pro potrestání agresorů patří:

- tzv. výchovná opatření (napomenutí, důtka, podmíněčné vyloučení, vyloučení ze studia);
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny;
- vyloučení ze školy při opakování nepřijatelného chování a po rozhodnutí výchovné komise (lze jen po skončení povinné školní docházky);
- krátkodobý dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu, diagnostickém ústavu pro mládež nebo ve středisku pro mládež;
- umístění do diagnostického ústavu na předběžné opatření a následné nařízení ústavní výchovy.

B) Oznámení o potrestání před celou třídou je druhou nezbytnou součástí nátlakové metody. Děti si tak mají uvědomit, že pracovníci

školy jsou schopni zajistit ochranu řádu školy a ochránit slabší před silnějšími. Škola takto vyjadřuje pevné stanovisko, že šikanování nebude trpěno a viníci budou potrestáni. Neseznámí-li škola děti se závěry komise, přiznává tím nepřímo svůj nezájem a rezignaci. U pokročilých šikan je však problém v tom, že třída bývá na straně vůdců, agresorů a vystoupení pedagoga ji může popudit proti oběti. U počátečních stadií šikany je oznámení mnohem efektivnější – nastoluje alespoň krátkodobě klidné vztahy mezi žáky. Sdělení o potrestání může být pouze strohé, úderné nebo ho lze provést formou diskuse.

Říčan (1995, s.58) říká, že jednání s kolektivem celé třídy a oznámení o potrestání viníků je žádoucí zejména tehdy, když velká část dětí šikaně pasivně přihlížela, či se na ní dokonce podílela. Zdůrazňuje apel na slušnost, rytířství, svědomí a empatii. Všechny tyto děti by se měly do jisté míry cítit odpovědné za to, co se stalo. Zajímavá je Říčanova (1995, s. 59) poznámka o tom, že někteří autoři doporučují projednávat šikanu ve třídě formou dětského soudu. Ten má své žalobce, obžalované, obhájce, soudce a svědky...

Jiným Říčanovým návrhem je také projednání toho, co se stalo, se sezvanými rodiči všech žáků třídy. Záměrem je zapůsobit na rodiče tak, aby na děti doma výchovně působili a nepřipustili pokračování šikany. Učitel by měl mít připraveny argumenty pro to, jak rodiče přesvědčit a získat na svou stranu jako například, že šikana vnáší do třídy napětí a úzkost, zhoršuje výsledky vyučování, má špatný vliv na mravní citlivost dětí atd. Nekonvenční návrhy samotných rodičů, jak situaci řešit, jsou vítány.

C) Ochrana oběti je velmi důležitou součástí metody nátlaku. Šikanování nemuselo být zastaveno, a proto učitel musí provést taková opatření, která jej varují před hrozícím nebezpečím. Takovým opatřením může být například:

- pravidelné osobní setkávání pedagoga s obětí;
- setkávání pedagoga s loajálními informátory;
- stanovení ochránců oběti (ze třídy nebo z vyšších ročníků);

- intenzivní sledování situace, včetně docházky oběti;
- zprostředkování péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem;
- vytvoření „horké linky“ s rodiči.

2) **Metoda usmíření** je druhou možností, jak poskytnout první pomoc. Lze ji však použít jen v některých případech. Od metody vnějšího nátlaku se nápadně liší tím, že místo vnějšího nastolení pořádku se pedagog snaží vylepšit vztahy mezi obětmi a agresory formou hledání společné nápravy v neformální atmosféře. Učitel se snaží o to, aby došlo ke vzájemnému porozumění mezi dětmi, aby vzbudil v agresorovi soucit s obětmi a aby děti samy chtěly vzájemné vztahy vylepšit. Někdy je tato metoda tím nejlepším, co můžeme udělat, protože pouhé trestající chování školy může posilovat bludný kruh tak, že vnitřní nenávisť agresorů ještě více posílí. Jedná se především o případy dětí, které se samy ve své rodině konfrontují s fyzickými tresty. O tom, že trestání agresorů může navíc posílit negativní vztah třídy k obětem, jsem se již zmínila výše. Označuje-li navíc učitel určité děti za „útočníky“ a jiné za „oběti“, může to vést k upevnění těchto rolí.

Tato metoda je nejvhodnější v mírných, počátečních stádiích šikany u dětí mladšího školního věku. Učitel musí zvážit, jak vážná je situace a domnívá-li se, že metoda usmíření postačí, bude bezpečnější zůstat u ní. Metoda vnějšího nátlaku vždy nese riziko, že se agresori budou chtít oběti pomstít. Ukáže-li se metoda usmíření nedostačující, lze volně přejít k metodě nátlaku. Výjimečně lze tuto metodu použít ve vážnějším případě, například došlo-li k poranění oběti. Šikanování však nesmí být ještě ve stadiu, kdy třída přejala její normy.

Doporučený postup při uplatňování této metody začíná nejnutnější diagnostikou, kdy odhadujeme vnitřní vývoj šikanování. Ze strategie vyšetřování použijeme první tři kroky: rozhovor s informátory a obětmi, nalezení vhodných svědků, individuální, konfrontační rozhovory se svědky.

V dalším rozhovoru s obětmi jí krátce vysvětlíme dvě možnosti řešení problému. Společně zvažujeme, který způsob je vhodnější. Dále postupujeme se souhlasem oběti. Znovu zdůrazňuji, že oběť se během rozhovoru musí cítit v bezpečí, musí cítit, že jí někdo naslouchá, má ji rád. Existují různé metody, jak nechat oběť, aby vyjádřila své pocity bezmoci a hněvu (například kresba, písemná forma, psychogymnastika, focusing...)

Rozhovor s agresory slouží k tomu, abychom nahlédli do jejich nitra a posoudili, nakolik jsou schopni nahlédnout na situaci, soucítit. Pokud se ukáže, že jsou otevření ke změně, je jim nabídnuta možnost domluvy a usmíření s obětí. V tomto případě následuje společné setkání. Kolář (2001, s.129) popisuje jednu z metod, jak postoj agresora zjistit. Jedná se o „neodeslaný dopis“ agresora oběti. Pokud je realita zcela jiná, než pachatel v dopise tvrdí, lze soudit, že není schopen takového náhledu a soucitu, aby postačila metoda usmíření. Agresorů, kteří jsou schopni reflektovat své činy natolik, aby se v nich probudilo svědomí a snaha o polepšení, je málo.

Říčan (1995, s.55) zdůrazňuje, že s agresory by se mělo jednat individuálně – nikoli před třídou, protože tak bychom je pravděpodobně tlačili do opozice. Kromě toho doporučuje vycházet z jejich dosavadního chování, školního prospěchu a rodinného prostředí. Dobře vedenou domluvou někdy docílíme toho, že si agresor sám uvědomí, že překročil rámec legrace a jeho chování je nepřijatelné. Další domluva, obzvláště když se u ní učitel sám dojíká, bývá většinou naopak kontraproduktivní. Součástí domluvy by měla být i hrozba tresty.

Hledáme-li nakonec řešení formou neformálního rozhovoru, je dobré pozvat co nejpříznivější konstelaci skupiny, tj. i žáky, kteří sympatizují s obětí a další pozitivní třídní autority. Skupina by měla mít maximálně patnáct členů. Kolář doporučuje sestavit spíše menší skupinu.

Na začátku rozhovoru je třeba uvést děti do problému tím, že jim ho popíšeme v základních bodech a vysvětlíme, proč je nezbytné jej řešit. Dobré je argumentovat tím, že náprava je výhodná pro všechny. Do přívětivé, kamarádké školní atmosféry budou všichni chodit raději. Někdy je dobré s agresory udělat tzv. „hraní rolí“, kdy se na chvíli stane obětí. Následně s ním rozmlouváme o tom, jak se cítí v obrácené pozici. Do hry se může zapojit celá skupina.

Následuje omluva agresora oběti a vzájemné usmíření. Skupina hledá nejlepší řešení. Všichni předkládají návrhy. Nejlepší řešení by mělo být přijato celou skupinou, popřípadě se všichni ještě domluví na dalším setkání.

4.3.3 Neobvyklé formy šikany

Neobvyklou formou šikany rozumíme především extrémně brutální šikany, například tzv. školní lynčování nebo můžou mít podobu sexuálního násilí a ponižení. Tato a další

situace vždy kladou velké nároky na osobnost pedagoga a vyžadují modifikaci vyšetřovacího postupu. K vyhoceným formám šikany dochází především **v uzavřených zařízeních** jako jsou internátní školy a pastřáky. Zakoření-li v takových ústavech šikana, bývá velmi silná a pevně zakořeněná. Důvodem k tomu může být například izolace svěřenců a také to, že se často jedná především o problémové typy. K šikaně též inklinují školy se **zvláštní organizací výuky**. Často je šikana **rasově motivovaná**. V některých případech umocňují agresivitu též **drogy a alkohol**. Do velmi nebezpečných rozměrů narůstá šikana také tam, kde **vlivní ochránci brání nápravě** (například když je rodič iniciátora ředitelem školy nebo finančním mecenášem školy). Někdy děti **otročí „dobrovolně“** prostřednictvím peněz hvězdy a manipulátora třídy. Iniciátorem a hlavním **sexuální šikany** někdy bývá deviantní osobnost, sexuální agresor. K šikaně dochází často bohužel také v rámci **integrace**. Svoji jinakostí dítě agresory přitahuje.

Lynčování je jakousi formou davového šílenství, kdy je oběť nelítostně bita rozvášněným kolektivem. Agresoři se dostávají do zvláštního transu, s obětí nikdo nemá slitování, někdy jsou kolektivně přesvědčeni, že „spravedlivě“ trestají provinilého. Pedagog by si měl pamatovat důležité shrnutí, že skupinové kopání je známkou pokročilé šikany.

Prvním krokem pedagoga by měla být bezprostřední záchrana oběti a zvláštní organizační opatření. Je třeba:

- zalarmovat další pedagogy a domluvit se s nimi na spolupráci při vyšetřování;
- zabránit domluvě na křivé skupinové výpovědi (například rozdělit žáky do skupinek a rozmístit do volných kabinetů);
- pokračovat v pomoci a podpoře oběti;
- ohlásit celou věc policii. Brutální násilí je trestný čin a oznámit jej policii je naše občanská povinnost.

Vyšetřování by pak mělo zahrnovat:

- rozhovor s obětí a informátory;
- nalezení vhodných svědků;
- individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky;
- rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory.

Léčba bývá velmi obtížná z mnoha důvodů. Velmi často je v kolektivu silný odpor proti snahám pedagoga situaci řešit. Proti jeho úsilí mnohdy stojí nejen odpor třídy (agresorů,

ostatních žáků, kteří již přejaly jejich normy, a také i oběti, která se buď obává odvety nebo je již na agresorech psychicky závislá – viz kapitola Šikana jako závislost), ale i rodičů agresorů i obětí.

Učitel by se měl snažit co nejdříve rozbít agresivní jádro třídy. To může provést například rozdělením jeho členů a jejich následným spojením s jinou třídou tak, aby byla naděje na vytvoření nových, lepších vztahů. Do každého nově vzniklého kolektivu by se měl snažit umístit několik silných, pozitivních osobností. Nyní by měl nastoupit vnější nátlak (kapitola 1.2.2 – Náprava). Uvedené kroky mohou šikanu prozatím zastavit, nejsou ale zárukou toho, že se znovu neobjeví.

4.3.4 Chybné kroky pedagogů

Téma *Pedagog jako účastník šikany* (kap.4.5) nyní rozvedu navíc o chybné kroky, kterých se učitelé dopouští při první pomoci při šikaně. Tomuto tématu jsem se rozhodla věnovat zvláštní pozornost, protože vážná chyba v jednání učitele, zjistí-li šikanu, může být velmi zraňující jak pro oběť, tak pro celkový vývoj situace.

Náhlé zjištění šikany, zvláště jejích brutálních forem, bývá pro mnohé pedagogy skutečný šok. Alarmuje v člověku obranné reakce jako:

- **chaos a únik**, kdy pedagog vyběhne ze třídy a v naprostém zmatku něco vykřikuje;
- **regrese**, při které učitel podlehne pocitu naprosté bezmoci, neví, co má dělat a volá na pomoc své mocnější kolegy;
- **popření**, které je obrannou reakcí projevující se podvědomým odmítnutím celé situace s tím, že se nic z toho, co viděl, se nemohlo stát;
- **bagatelizace**, jejímž znakem je zlehčení celé situace, nedostačující reakce na viděné násilí;
- **obviňování oběti**, kdy se vina přenesne na oběť tak, že ji pedagog kárá za provokaci;
- **egocentrické ublížení**, které můžeme popsat tak, že učitel propadne sebelítosti a výčitkám za to, jak krutě se k němu kolektiv chová;
- **autoritativní postoj**, při němž pedagog žákům jen vynadá, případně jim vyhrožuje tresty;
- **agrese**, kdy se učitel neovládne a agresorovi dá facku;

- **sevření strachem**, úlek, který přejde do strachu, kdy se učitel nemůže pohnout.

Všechny tyto reakce a mnohé další jsou velmi časté. Je třeba smířit se s faktem, že na každé škole může k tvrdé šikaně dojít a nemyslet si, že je problémem jen jiných škol, ústavů. To je první krok k tomu, aby se na ni pedagog psychicky připravil. Druhým krokem by měla být preventivní příprava poplachového plánu pro případnou krizovou situaci. Každý z učitelů by měl vědět, jaká bude jeho úloha při prvních krocích pomoci a ve vyšetřování. Předem by též měl být dohodnut specialista, který by škole přijel pomoci s řešením situace.

Velmi dobře vyjádřil správné chování pedagoga v prvních okamžicích po zjištění šikany Říčan (1995, s.54). Nejdůležitější je zachovat klid a zároveň dát jasně najevo nesouhlas s tím, co se stalo. Jednat bychom měli bezodkladně. Výraz hněvu je správný, u dětí však musí vyvolat stejnou emoci. Neadekvátní reakce učitele může být vítanou zábavou pro agresory, zvýšit jejich pozici a prestiž.

K významným chybám pedagogů dochází často v ústavní péči, jako jsou diagnostické, výchovné ústavy a dětské domovy. Tato prostředí mají tendenci být světem sám pro sebe, což může sklouznout až k izolovanosti, která je ornou půdou pro šikanování.

Zaměstnanci těchto ústavů mnohdy nepřímou podporují existence a pozice „kápů“ šikanování tím, že vlivné žáky třídy obsazují do oficiálních funkcí (například vedoucí oddílu) a tím jim dodávají ještě více moci. Netřeba dodávat, že tito vlivní žáci jsou velmi často právě hlavou agresivního jádra třídy.

Stává se také, že ústavní pedagogové přehlížejí zjevné příznaky šikany nebo na ně reagují neadekvátně. Příčinou může být neochota se problémem zabývat nebo skrytý pocit bezmoci nad situací, kterou učitel neví, jak řešit. Vše je navíc umocněno tím, že informace o šikanování se běžně nedostanou za zdi ústavu, oběť je někdy zcela nevyslyšena, žádá-li o pomoc a příště už se bojí. Personál také oběť někdy svým viditelným despektem odsuzuje k týrání agresorů.

4.3.5 První pomoc rodičů

Rodiče obětí by neměli propadat bezmocnosti, když se přijdou o problémech svého dítěte do školy poradit a narážejí jen na despekt, případně očerňování svého dítěte.

Někdy se také stává, že rodiče o těžkostech potomka dlouho nic nevědí, protože ten toho není z různých důvodů schopen a to někdy i v případech, kdy jsou rodinné vztahy dobré. Většinou má dítě strach z „bonzování“, zažívá pocity studu a ponížení, o kterých nechce mluvit.

Velmi důležité je proto nepřehlížet signály, které mohou o šikaně svědčit. Kolář (2001, s.166) říká, že zpozornit bychom měli například když dítě:

- nemá žádného spolužáka, který by k němu docházel domů, jako by nemělo kamarády;
- je zaražené, posmutnělé až depresivní; nemluví o tom, co se děje ve škole;
- špatně usíná, má poruchy spánku, hrůzostrašné sny;
- dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu;
- před odchodem do školy často bolí hlava, břicho;
- často navštěvuje lékaře, objeví se neomluvená absence;
- chodí do školy nebo ze školy oklikami;
- přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami nebo bez nich;
- často nemá kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze;
- přichází domů vyhladovělé, přestože mělo svačinu a obědy má zajištěné;
- nedokáže uspokojivě vysvětlit svá zranění;
- vyhrožuje sebevraždou nebo se o ni dokonce pokusí.

Svěří-li se dítě nakonec svému rodiči, ten by měl dítěti poskytnout maximální oporu. Měl by si s dítětem promluvit a na základě rozhovoru zjistit, v jakém stadiu se šikana nachází. Bude-li popis dítěte odpovídat rozvinutějším formám šikany, bude lépe, nechá-li rodič dítě doma.

Oba rodiče by měli navštívit ředitele a třídního učitele. Měli by jim předat co nejpřesnější informace o tom, co se od dítěte dozvěděli. Škola nyní ukáže, do jaké míry je schopna poskytnout odbornou pomoc. Nejlépe bude, zeptají-li se rodiče přímo, tedy zda škola dokáže odbornou pomoc poskytnout nebo ne. Důležité je zeptat se, jakým způsobem bude pedagog situaci řešit, jak bude postupovat při vyšetřování, jak najde vhodné svědky, jak bude chránit vaše dítě. Kolář (2001, s.169) rozlišuje tři typy odpovědí školy:

- 1) **Škola by ráda pomohla**, přiznává však, že nemá **odborné zkušenosti**.
V tom případě mají rodiče možnost dát rodičům Kolářovu příručku,

domluvit se na okamžitém vyhledání odborníka nebo se nepokoušet o žádné odborné zásahy a udělat ihned to, čeho je škola schopna (například přeargovat dítě do vedlejší třídy)

- 2) **Škola spolupracuje s odborníkem.** To je dobrá možnost. Bohužel s vlastními odbornými zkušenostmi školy se rodič může setkat zřídka. Rodiče by se měli domluvit na spoluúčasti vytváření programu pomoci a na způsobu, jakým si se školou budou vyměňovat informace o průběhu nápravy.
- 3) **Pokud škola nejeví zájem o řešení, nebo tvrdí, že problém zvládne, ale rodiče nepřesvědčí,** ti mohou reagovat odmítnutím neodborného zásahu, informováním inspektora a požadovat odbornou pomoc, přeargovat dítě na jinou školu, zajistit právní ochranu dítěte (tzn. podat stížnost na školu, že nezabezpečuje základní práva dítěte – např. prostřednictvím České školní inspekce, ministerstva školství, poradny specializované na práva dětí, soudu, prezidenta)

Vždy se doporučuje navázat kontakt s odborníkem – například linka bezpečí, důvěry nebo pedagogicko psychologická poradna). Další možností je navštívit rodiče agresora a domluvit se s nimi na nápravě. Rodiče mohou také zajistit dětem ochranu na cestě do školy a domů. Pokud je dítě zbito, mohou rodiče podat oznámení na agresory na policii. Na školu je možno podat trestní podání jako na instituci, nebo se spojit s orgány školy, kde mají zastoupení jiní rodiče a společně hledat pomoc. Pro psychicky narušené dítě mohou rodiče žádat o domácí vzdělávání nebo o individuální program. V nejhorším případě, kdy všichni maří rodičovské snahy o zlepšení situace, mohou se rodiče obrátit na Občanské sdružení proti šikanování.

5. Řešení nemocných vztahů ve skupině

Od popisu rychlé a razantní strategie jednání ve vyhrocené situaci, se nyní dostáváme k postupu dlouhodobé nápravy vztahů v kolektivu. Jedině tak lze totiž zabránit, aby se šikana opakovala.

Ze všeho nejdříve bychom se měli snažit nahlédnout do skrytého života skupiny a zjistit, jaké jsou vztahy mezi jednotlivými žáky, kdo je ve třídě vůdčí osobností a kdo naopak. Z přednášek doc. Hadjmousové vím, každá třída si postupem času vytvoří svou vlastní strukturu vztahů a pro pedagoga je velmi výhodné zorientovat se v ní. Může pak se třídou jednat daleko efektivněji. Ve třídě je vždy **sociální špička**, kterou tvoří nejvýznamnější členové, **pomocníci** stojící za špičkou, **podporující**, průměrní žáci, kteří vynášejí špičku a nakonec **okrajoví členové**.

Podle toho, jací členové tvoří sociální špičku, můžeme určit, jak je třída orientovaná, jaké hodnoty uznává. Význam pochopení této struktury je v tom, že patří-li do sociální špičky agresivní, šikanující členové třídy, můžeme hádat, že šikana ve je třídě uznávaná již většinou členů. Pro pedagoga se pak situace stává velmi obtížnou, protože nevhodný zásah může pozici agresora paradoxně posílit. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že chceme-li v kolektivu něco změnit, musíme se soustředit právě na třídní špičku, protože ostatní členové se s ní do jisté míry identifikují. Je třeba postupně měnit normy chování, které si třída vytvořila. U pokročilých forem šikany bývá tento úkol pro učitele velmi náročný. Je povzbuzující, že učitel v první a druhé třídě 1.stupně ZS bývá ještě členem sociální špičky. Z části je jeho práce ulehčena také faktem, že vrstevnická solidarita není ještě mezi dětmi tolik vyvinuta a děti mají proto menší zábranu jít „žalovat“. Pro problém, jakým je šikana, je toto paradoxně přínosné. Učitel má větší přehled o vztazích mezi dětmi. Taktika, jakou se pedagog rozhodne situaci řešit, musí být u starších dětí navíc promyšlenější tak, aby se děti hned nedovtípili jeho záměr a nepostavili se do odporu.

5.1 Metody skupinové diagnostiky

Existují dvě základní možnosti, jak vztahy ve skupině diagnostikovat (Kolář, 2001, s.172), a to prostřednictvím dynamické nebo testové diagnostiky. Lze je rovněž vhodně kombinovat.

Dynamická diagnostika působí na první pohled nenáročně. Nepoužívají se v ní žádné testy. Děje především prostřednictvím rozhovoru s dětmi, pozorováním, ovlivňováním skupiny formou her a modelových situací. Metody této diagnostiky byly zprvu určeny pro práci v jiných zařízeních, soc.skupinách, dají se však přizpůsobit pro práci ve škole.

Patří sem například pohybové sociogramy a malé sociometrie. K orientaci ve skupině se zde využívá především kineze (pohyb) a posturologie (tělesné polohy). Techniky této skupiny se jmenují například *vláčky, květina, klubičko, pavučina* apod. Učitel pečlivě vnímá, jak na sebe děti při těchto hrách reagují. Práce s osobním teritoriem může také velmi pomoci zmapování osobním a vzájemných hranic mezi dětmi.

Kollárik (1998, s.167) zdůrazňuje, že jádrem sociometrie je vzájemná volba členů skupiny. To umožňuje zmapovat vzájemné vztahy mezi jednotlivci, postavení členů ve skupině, ukáže se, kdo je vůdcem skupiny.³

Arteterapie je interakčním kreslením. Může jít o společnou kresbu. Dále sem patří Pohybové „testy“ osobnosti, sociologické sondy ve třídě, kterými u dětí měříme vlastnosti, hodnoty, postoje a problémy. Řešení morálních dilemat, modelových a zátěžových situací se mohou zaměřovat přímo na problematiku šikanování (známá je například *hra na žraloky*). Nejpraktičtějším a nejrychlejším způsobem zjišťování vztahů mezi dětmi se mi zdá pozorování vytváření kruhu ve třídě se zaměřením na neverbální projevy. Požádá-li učitel děti, aby si vzaly židle a posadily se s nimi do kruhu, může si o kolektivu udělat dobrý obrázek. U problematického kolektivu se často nepodaří kruh ani vytvořit. Vzniká jakýsi patvar, protože někteří členové se budou snažit skrýt před ostatními. Je třeba si všimnout, kdo, s kým a vedle koho sedí, kdo se na koho dívá apod. (Někdo sedí hned vedle vedoucího, jiný naproti němu, slabý chlapec mezi dívkami, skupina jiných chlapců pohromadě atd.).

Dynamická diagnostika je výhodná v tom, že je přirozená a zábavná. Nepřipomíná zkoušení (papír, tužka). Kromě své diagnostické funkce ji můžeme využít i pro další účely, například na rozehřátí, seznámení, podpoření soudržnosti a sebepoznání. Většina technik však vyžaduje vysokou odbornou kvalifikaci, absolvování výcviku ve skupinové práci a speciální přípravu pro zvládnutí šikany.

³ Více viz. Gajdošová, E., Herényiová, G., 2006 (s.115)

Testová diagnostika slouží ke zmapování situace ve třídě, kde se její členové znají. Celkově jsou pro práci se třídou užitečné i další metody skupinové diagnostiky, například dotazník sociálního klimatu školní třídy. Přímou diagnostiku šikany se však nevztahuje.

Nejlépe se osvědčily techniky SO-RA-D – sociometricko- ratingový test vztahů ve třídě a DSSR – dotazník specifických sociálních rolí ve škole.

5.1.1 Hrabalův sociometrický test (SO-RA-D)

SO-RA-D (Hrabal, 1979) je speciální test vytvořený pro potřebu výchovných poradců a dalších odborníků, tedy nejen pro psychology. Jeho autorem je doc.dr.Vl. Hrabal starší, CSc. Každý žák hodnotí své spolužáky ve třídě ze dvou hledisek, a to za jak vlivné je považuje a jak jsou mu sympatičtí. Udělá to pomocí pěti bodové škály. Znamka 1 označuje největší míru oblíbenosti a vlivu, známka 5 nejmenší.

Výhodou tohoto testu je, že získáme komplexní přehled vztahů mezi všemi žáky navzájem a to, že se jedná o metodu nepřímou. Agresori nepoznají, že nám jde o zjišťování šikany. (Oproti tomu standardní Olweusův dotazník klade otázky jako „*Jak ti někdo ubližoval?*“, což má malou šanci na úspěch u starších dětí a dospělých.)

Nevýhodou tohoto testu je to, že z něj nepoznáme postoj jednotlivých žáků k šikanování a násilí vůbec.

Jiným úskalím SO-RA-DU je to, že je náročný na interpretaci výsledků. Ty dokážeme nejlépe interpretovat až po absolvování kurzů speciální diagnostiky šikanování. Počítat musíme například s tím, že výsledky postihují hrubé tendence. Je třeba vytvořit hypotézy a ty poté následně ověřit! U pokročilých forem šikany totiž dochází i k tzv. „obrácení výsledků“, kdy děti hodnotí agresory jako kladné, pozitivní členy kolektivu a oběti jako ty, kteří ubližují slabším. Máme-li podezření na pokročilou šikanu, je nejlepší použít i jiný sociometrický test a jejich výsledky porovnat.

5.1.2 Dotazník specifických sociálních rolí

Kolář (2001, s.175) doporučuje rozšířit Hrabalův sociometrický test o dotazník specifických sociálních rolí, kde žáci odpovídají na otázky typu: *Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát? Koho považuješ za nejchytřejšího? Komu to myslí a má dobré nápady? S kým je*

největší legrace? Kdo je odvážný a nebojí se? Kdo nejvíc žaluje? Otázky by měly být uzpůsobeny tomu, jaký konkrétní cíl řešíme. SO-RA-D, doplněný o dotazník soc. rolí, nám pomůže zorientovat se v otázkách:

- kdo šikanuje;
- jakou úlohu a funkci mají jednotliví žáci nebo podskupiny při šikanování;
- zda jsou ve skupině pozitivní a silné osobnosti, které nám mohou být později oporou k nápravě vztahů;
- které normy ve skupině převažují;
- jaký je postoj žáků k šikanování.

6. Další způsoby nápravy problémů

6.1 Základní intervenční program (ZIP)

Tento program, jehož hlavním propagátorem je Michal Kolář⁴, je určen širokému okruhu odborníků. Čerpat něj mohou třídní učitelé, výchovní poradci, vychovatelé, specialisté z pedagogicko-psychologických poraden a další. Přesto by ten, kdo chce být dobrým terapeutem skupiny, měl absolvovat nějakou formu zážitkového výcviku ve skupinové práci a výcvikový seminář na ZIP.

Program je určen pro celkovou léčbu skupin, u kterých bylo zjištěno počáteční stadium šikany. Je strukturován do několika základních činností, které lze uzpůsobit potřebám konkrétní skupiny, některé prvky můžeme vypustit. Hlavním záměrem, je vytvářet v dětech pocit vzájemné pospolitosti, vědomí důležitosti a jedinečnosti každého člena. Jinými slovy lze cíl programu ZIP vyjádřit jako zastavení sebedestrukce a nastartování ozdravného procesu skupiny, jejíž členové by měli prožít zážitek „my“.

Nejprve je třeba domluvit se třídou čas pravidelného setkávání, kde se budou věnovat výhradně rozvoji těchto sociálních dovedností a vysvětlit jim náš cíl. To bychom měli udělat tak, aby jej všechny děti pochopily. Kolář (2001, s.178) navrhuje například dětem říci, že se budeme jednou do týdne scházet a mluvit o problémech, které nám dělají starosti.

Při setkáních s dětmi pracujeme pokud možno **v kruhu**, aby na sebe jednotliví členové viděli a měli možnost vnímat neverbální reakce druhých.

Setkání zahrnuje:

1. zahájení;
2. hry;
3. téma dne;
4. kolečko připomínek a dotazů.

Při **zahájení** bychom měli mluvit co nejméně. Uvítáme děti, seznámíme je s programem dne, nebo můžeme informovat o výsledcích nějakého dřívějšího úkolu.

Hry jsou velmi důležitou součástí setkání. Rozhodně bychom je neměli vynechávat. V programu ZIP by to ani nebylo možné. Herní činnosti slouží nejen k odreagování a

---

⁴ Podrobněji viz (<http://www.msmt.cz/files/HTM/KTSkolniprogramprotisikanovani.htm>)

uvolnění, ale i našim diagnostickým pozorováním. Kromě toho jsou významným prvkem léčebného procesu skupiny. Pomocí her budeme postupně dosahovat všech cílů ZIP. Dá se jimi nacvičovat žádoucí chování a to zábavnou a zajímavou formou. Teorie učení, které jsou v pozadí, zůstávají laikovi ukryty.

Do programu zařazujeme takové hry, které podporují vzájemnou soudržnost, tedy ne hry, které vedou k vítězství a porážce a rozdělují děti na silné a slabé. Ve třídách postižených šikanou musíme dát zvláštní pozor na to, aby při hrách nedocházelo k projevům agresivního chování, které mohou vyvolat přímo řetězovou reakci zraňování a ubližování.

Téma dne je předkládáno formou otázek a úkolů spjatých s problémem šikany. Ptáme se žáků na otázky týkající se například pocitu bezpečí ve třídě. Žáci musí nad otázkou přemýšlet a dobrat se například k odpovědi na otázku, co dělat, aby se spolužáci cítili ve třídě dobře a v bezpečí. Důležité je, že hledání odpovědi probíhá neobvyklou formou s herními prvky (např. *kresba ruky, třídní charta proti šikaně*).

Kolečko je místem, kde děti mohou říci veškeré své připomínky a názory. Mohou nejen chválit, ale i kritizovat, navrhnout změny, podělit se o svůj prožitek atd. Podmínkou je slušnost vyjadřování. Kolečko může být dobrovolné, v němž mluví jen ti, kteří chtějí, nebo „celé“, kdy musí promluvit každý.

Skupina by měla postupně přijmout pravidla, která podporují rozvoj pozitivní komunikace a spolupráci ve skupině. Jejich osvojení může být náročné, ale pro rozvoj dětských osobností velmi významné. Patří sem:

- včasný příchod;
- aktivní účast;
- otevřenost a upřímnost;
- pravdomluvnost;
- ukázněnost;
- závaznost komunitního rozhodnutí.

Domnívám se, že je možné, aby se pedagog s dětmi dohodl na mírných „trestech“ v případě porušení pravidel. Tresty by však měly být takové, aby pro nikoho nebyly ponižující aktivitou. Neměly by dítě zesměšňovat před třídou. Trestem by mohly být například takové činnosti, které budou nakonec prospěšné škole či třídě. Například pomoc

školníkovi s nějakou prací, výzdoba třídy, seškrabování žvýkaček z lavic a židlí apod. Jako příklad, i když poněkud zvláštní, bych ráda zmínila případ mého kamaráda, jehož učitel hudební výchovy reagoval na porušení podobných pravidel tak, že se třídou strávil hodinu hudební výchovy na dvoře školy, kde skupina žáků, kteří porušili pravidla, museli sbírat odpadky a přitom se zbytkem třídy společně zpívali za kytarového doprovodu učitele. Všichni žáci se u této činnosti nakonec dobře bavili, nikdo se necítil zahanbený. Dlužno však dodat, že tento trest nebyl předem s žáky stanovený.

6.1.1 Třídní charta proti šikanování

Kolář (2001, s.182) doporučuje vytvořit s dětmi Třídní chartu proti šikanování. Cílem této charty je snaha, aby děti pochopily pravidlo *Chovej se ostatním tak, jak chceš, aby se oni chovali k tobě*. Velmi důležité je to, aby se děti samy podílely na utváření pravidel charty. Tak jim mnohem lépe porozumí a přijmou je ochotněji.

Nejprve každý žák napíše pár nápadů a připojí požadavky na to, jak chce, aby se k němu ostatní chovali (odpovědí může být například aby spolužáci neprovokovali, nekradli svačiny, kluci aby neosahávali, nenadávali a nekradli).

Poté se děti rozdělí do skupin a domluví se na výběru pravidel, která jsou z pohledu skupiny nejlepší, nejdůležitější. Mluvčí jednotlivých skupin seřadí pravidla podle důležitosti a z prvních pěti až deseti vytvoří třídní chartu.

Dalším krokem je diskuse o průběhu a výsledku snažení. V případě silnějšího nesouhlasu lze chartu ještě upravit. Nakonec se téma ještě jednou prodiskutuje a dohodnou se konkrétní zásady, které budou členové třídy dodržovat.

Nakonec žáci společně navrhnu a sepíší konkrétní následky za porušení domluvených pravidel charty.

Pokud jde o šikanu, doplňuji ještě dodatek Říčana (1995, s. 81), který se domnívá, že pedagog by měl usilovat o to, aby děti samy došly také k formulaci „Silný chrání slabšího.“

7. Prevence šikany

Nemohu nesouhlasit s Říčanem (1995, s.71), který přirovnává šikanu k nemoci, protože stejně jako je lépe nemoci předcházet, tak i šikaně. Nezabýváme-li se bojem proti zlu předem, může zatím nepozorovaně vyrůst do takových rozměrů, že už je možná příliš pozdě proti němu bojovat. Prevencí šikany je však třeba se zabývat i tam, kde k ní již došlo a kde byla uplatněna opatření k nápravě. Zde nyní půjde o odstranění hlubších příčin.

7.1 Třída jako komunita

Třídní komunitou rozumíme demokratickou formu organizace života ve třídě, kde všichni členové mají svůj významný vliv. Žáci mají co nejčastěji možnost svobodné volby, buduje se v nich pocit zodpovědnosti za vlastní činy a domluvené cíle. Tento přístup ke třídě má svůj velký význam v prevenci šikany tak, že učitelova snaha zabránit šikaně je přijata žáky za svou. Autoritativní přístup k dětem tvoří mezi učitelem a žáky hranici. Ti pak mívají tendenci stavět se do podvědomé opozice proti tomu, co se učitel snaží prosadit. Tam, kde vztah mezi žáky a učitelem demokratičtější, žáci mnohem lépe přijímají jeho snahy, protože se s ním jej vnímají jako součást komunity, svého člena.

Říčan (1995, s.78) jmenuje hlavní zásady posílení demokracie ve třídě a škole:

- 1) ptát se dětí na jejich názory a přání;
- 2) dávat dětské skupině při vhodných příležitostech možnost volby;
- 3) pěstovat žákovskou samosprávu;
- 4) otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo;
- 5) umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy (omezení šikany je toho vedlejším účinkem);
- 6) podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole

Kolář (2001, s.195) zdůrazňuje, že komunitní pravidla fungují dobře jen tehdy, jsou-li aplikována na pevný morální základ. Ve třídě nesmí chybět láska a soucit. Je nadmíru důležité, aby se pedagog zasazoval za duchovní a mravní vývoj skupiny.

Zajímavé a stručné shrnutí toho, čemu by žáci měli být učeni pro posílení vztahů ve třídě a celkovému rozvíjení jejich mezilidských vztahů, nabízí Anglické národní kurikulum. (The National Curriculum, Key stage 1, s.138)⁵. Žáci by měli být učeni:

- a) uvědomit si, jak jejich chování může působit na druhé;
- b) vzájemně si naslouchat, hrát si a pracovat ve skupině;
- c) uvědomit si a respektovat vzájemné odlišnosti a podobnosti;
- d) že, rodina a přátelé by se o sebe měli mít rádi a starat se o sebe;
- e) že jsou různé způsoby trápení a šikany, že šikana je špatná a jak pomoci kamarádům, kteří jsou šikanováni.

V anglickém národním kurikulu (s. 138, 139) mne dále zaujalo například doporučení, aby se děti kolektivně staraly o třídního maskota – zvířátko, a tak se jejich vztahy posilovaly vzájemnou odpovědností. Neméně zajímavý návrh, který bych však osobně zkusila realizovat jen ve třídě, kde jsem si jistá dobrými vztahy mezi dětmi, je vzájemné sdílení některých pomůcek ve skupinách a přimět tak žáky, aby si je během skupinové práce půjčovali.

7.2 Ideová výchova

Dostáváme se k ideové výchově, která spočívá v tom, že dětem vštěpujeme hodnoty a postoje, které jsou pro společnost důležité a, jak bylo v předchozí kapitole řečeno, jsou nedílnou součástí prevence proti šikaně. Mezi tyto hodnoty patří například solidarita, úcta k druhému, soucit, obětavost, čest atd.

Důležité je spojit vlastní příklad učitele s výchovou „slovem a obrazem“. Učitel by měl využívat každé příležitosti k tomu, aby děti v tomto směru poučil.

Říčan (1995, s.81) například navrhuje, aby se děti cvičily v pravopisu nikoli na větách typu „Maminka šla do samoobsluhy nakupovat“, ale na tezích typu „Největší zbabělost je ubližovat bezbranným“. Domnívám se, že příležitosti k předávání mravních hodnot se pedagogům nabízejí téměř v každém školním předmětu a souhlasím s Říčanovým názorem, že v učebnicích by mělo být více textů, které by dětem nenásilně prezentovaly výše zmíněné hodnoty.

⁵ Dostupné též na internetových stránkách www.nc.uk.net

V anglickém národním kurikulu (s.138) mne upoutal nástin některých témat, o kterých by měl učitel s žáky diskutovat a pozvolně je tak vést k tomu, aby si k některým správným hodnotám a postojům dospěli sami. Například co považují za agresivní chování a jak se lze proti němu bránit; rozmlouvat s nimi o spravedlnosti; využívat příležitostí k tomu, aby se vyjadřovali o tom, co považují za dobré a špatné; vhodně zvolit a probrat jednodušší otázky politiky; uvést některá práva a povinnosti občanů a ptát se dětí, proč si myslí, že byla ustanovena; hovořit s nimi o důsledcích asociálního a agresivního chování a další.

7.3 Kooperace ve třídě

Jiným účinným principem, jak předcházet šikaně, je uplatňování kooperace mezi dětmi ve všech školních činnostech. Děti si tak mezi sebou budují hlubší vztahy a tím se riziko šikany snižuje. Je však třeba umět s dětmi takto pracovat. Žáci nepracují jednotlivě, ale ve skupinkách, které proti sobě mohou soutěžit. Je tedy důležité se snažit o to, aby skupiny byly co nejvíce homogenní. K tomu někdy potřebujeme sociometrický test.

Učitel sleduje, co se děje v jednotlivých týmech a má-li dojem, že některý tým neharmonizuje, snaží se mu pomoci, nebo ho rozpustí a sestaví týmy jinak

Princip kooperace je možné uplatnit i při nejrůznějších činnostech mimo výuku, například na školním výletě. Dětem se tak dá příležitost ke sblížení.

Výborné je též oživovat atmosféru ve třídě společnou účastí na různých sportovních, rekreačních nebo společenských akcích. Účastnit se mohou i rodiče. Nutné je však myslet na to, že izolace a šikana dítěte na takovéto akci je zvláště mučivá.

7.4 Dozor ve škole

Hlídní dospělých na chodbách, v jídelně apod. je jednoduchým, ale účinným opatřením proti násilí. Agresoři mají takto k šikaně mnohem méně příležitostí. Pedagog ale nesmí chodit jen na stále stejná místa a chodit i do méně frekventovaných prostorů. Zajímavá je myšlenka zavést do škol kamerový systém. Za zkoušku jistě stojí i nápad pověřit dozorem starší a spolehlivé žáky.

7.5 Tlumení agresivních sklonů až 30 letěch

Řičan (1995, s.87) jmenuje několik možností, jak u agresivnějších dětí omezit tento jejich sklon. Doporučuje zejména:

- 1) užívat co nejvíce pochvaly a to zvláště tehdy, vidíme-li, že zvládly svou impulsivnost v provokující situaci;
- 2) zaměstnat je činnostmi, která je pro ně přitažlivá a mohou v ní vyniknout;
- 3) učit je sociálním dovednostem tak, aby měli potěšení z konstruktivní činnosti;
- 4) povzbuzovat empatii, poskytnout jim možnost citového příklonu a vědomí, že jsou milovány (to jim může chybět v rodině);
- 5) pomáhat jim, aby si vybudovaly osobní perspektivu, motivovat je do budoucnosti a ukázat jim, k čemu jim bude prospěšné dobré chování.

8. Vývoj prevence šikany v posledních 20 až 30 letech

Jakým směrem se vývoj prevence šikany ubírá v posledních dvaceti až třiceti letech podrobně rozebírá Michal Kolář⁶ (2006) Nejprve se šikanování začali věnovat ve Skandinávských státech, poté v Japonsku a dále pak ve Velké Británii a Irsku. Další výzkumy nyní probíhají v další řadě evropských států, v Austrálii, na Novém Zélandu, v Kanadě a ve Spojených státech Ukázalo se, že tento fenomén je mnohem rozšířenější, než se předpokládalo. Na základě nejrůznějších komparativních studií bylo například zjištěno, že v Anglii je šikanováno přibližně 40 % dětí. Školní program proti šikanování (Kolář, 2001) uvádí, že v České Republice je šikanováno přibližně 41 % žáků. Závěry klíčových výzkumů tedy posunuly hranici původních odhadů k horšímu.

Odborníci se podle Koláře dnes shodují na tom, že hlavní strategie hlavní boj proti tomuto destruktivnímu fenoménu může a měl by probíhat právě na půdě školských zařízení. Je totiž přece jen jednodušší zaměřit snahy konkrétněji – do škol, než bojovat s širšími společenskými a rodinnými negativními vlivy. Je však zřejmé, že školských intervenčních programů je po celém světě stále ještě nemnoho a ještě obtížnějším úkolem je jejich následné ověřování.

Kolář (2006) se dále ohlíží na intervenční programy, které byly provedeny v devadesátých letech E. Dolencem v Norsku (v letech 1983 – 1989). Ve školách byly rozdány dotazníky, naučné materiály a videa pro učitele, rady pro rodiče a byla provedená celková masová publicita. Výzkum postupně sledoval 37 základních škol, avšak nepřinesl kýžené výsledky. Ukázalo se, že nedošlo k prakticky žádnému poklesu šikanování. Tento neúspěch vedl přinejmenším k zamyšlení nad celkovou strategií intervenčních programů. Zdá se, že mají –li pouze povrchní záběr, jsou naprosto bezmocné. Výraznějšího úspěchu však dosáhl v devadesátých letech Dan Olweus (v letech 1983 – 1985), který byl norským ministerstvem školství pověřen k vedení celonárodní kampaně proti šikanování. Svou kampaň (What Can We Do About Bullying – Co můžeme udělat se šikanováním) provedl ve 42 školských zařízeních. Výsledkem jeho výzkumu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50%, a to jak u dívek, tak u chlapců, přičemž šikanování se nezvyšovala ani mimo školu. Dosáhl velmi povzbudivého úspěchu, který dosud nebyl překonán, a proto z něj vycházejí mnohé další novodobé programy. Kolář (2006) odkazuje například na slova Dorothy

---

⁶ Viz též na internetové adrese www.portal.cz/pd

Espelage, expertky na šikanování ve Wiskonsinu, která se v roce 2002 nechala slyšet, že v boji proti šikanování stojíme na samém počátku. Je zajímavé, že reprodukované Olweusovy programy v jiných státech nezopakovaly svůj úspěch tak výrazně.

Ve Velké Británii proběhl nejrozsáhlejší intervenční program (Sheffieldský projekt) v letech 1991–4. Jeho iniciátory byli P.K. Smith a S. Sharp. Tento tým pracoval s 23 školami (šestnácti základními a sedmi středními) po dobu čtyř intervenčních etap. Každý tým vyvinul celoškolní přístup a vybral si z několika možností. Během této studie byl zaznamenán 17% pokles šikanování na základních školách, zatímco na středních škol došlo ke snížení pouze o 3 až 5 %.

Dalším zajímavým programem, na který Kolář (2006) upozorňuje, byl uskutečněn ve Flandrech v Belgii (Stevens, 2000). Realizační tým zde pracoval s 18 základními a středními školami. Prošly jedním ze tří podprogramů – intervencí s podporou týmu, intervencí bez podpory nebo pouze kontrolou. Program zahrnoval celoškolní politiku, školní výuku a práci s agresory. Ve srovnání s kontrolou přinesla smíšené modely pozitivních změn na základních školách a nulové výsledky na školách středních. Podpora výzkumného týmu neukázala výraznější změny, což odporuje našim zkušenostem.

Podle Koláře (2006) existují i jiné zajímavé programy, z nichž většina vychází ze zkušeností Olweuse. Často však nejsou dostatečně ověřovány.

8.1 Český intervenční program

Kolář se kromě obecných programů prevence školní šikany či budování sociálního klimatu zaměřuje také na zmapování ověřených speciálních školních programů v Česku (2006, s.17). Tyto snahy je třeba chápat odděleně. V Česku byl dosud ověřován pouze jediný školní program proti šikaně, který probíhal v rámci širšího projektu Zdravá škola. Michal Kolář, který je zároveň jejím tvůrcem, se opíral především o teorii a metodiku, kterou zpracoval v knize Bolest šikanování (2003). Zdůrazňuje, že základní varianta programu je určena především pro školy, kterým se již podařilo vytvořit příznivé sociální klima. Domnívá se, že je nutné sjednotit preventivní programy (prevence primární) se speciálním programem proti šikaně (prevence sekundární), neboť šikanování je komplexním fenoménem. Tato významná skutečnost je podle jeho slov stále přehlížena. Základní problém vidí v tom, že pedagogové dosud neumí uspokojivě rozpoznat a řešit počáteční stádia šikanování. Další významný problém spatřuje ve faktu, že žádná škola nedokáže zcela zabránit rozvoji již pokročilé šikany. V takových případech je namístě spolupráce s dalšími odborníky, kteří

mohou situaci pomoci řešit. Jednoduše lze říct, že cílem programu je celoškolský přístup, včlenit speciální program proti šikaně do systému školního vzdělávacího programu.

Podstatnou charakteristikou českého intervenčního programu je smysluplný a stručný seznam základních komponentů, seznam možných opatření proti šikanování.

Kolářovo schéma prevence školní šikany prošlo v posledních letech jistým vývojem. Jeho Model ucelené pomoci proti šikaně v roce 2001 (s.198) má sedm vrstev:

1. Učitelé, kteří posilují imunitu svých tříd a celé školy proti šikaně.
2. Specifický program proti šikanování, který umožní rychle rozpoznat jeho první příznaky a účinně je léčit.
3. Odborné služby v resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod. Jejich úkolem je řešit pokročilé šikany a pomoci v jejich prevenci.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a s nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Sem patří například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany české školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveni ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Srovnáme je nyní s Opatřením proti šikaně v rámci intervenčního programu v roce 2006 (s.18). Skládá se z třinácti komponentů:

1. Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů;
2. Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů, metodik školní prevence, metodik programu školy podporující zdraví, řešitel projektu);
3. Zmapování situace a motivování pedagogů pro změnu;

4. Společný postup při řešení šikanování;
5. Prevence v třídních hodinách;
6. Prevence ve výuce;
7. Prevence ve školním životě mimo vyučování;
8. Ochranný režim (demokraticky vytvořený smysluplný vnitřní řád, účinné dozory učitelů);
9. Spolupráce s rodiči;
10. Školní poradenské služby;
11. Spolupráce se specializovanými zařízeními;
12. Vztahy se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, účast žáků z různých škol);
13. Evaluace.

Projekt MŠMT ČR, který se věnoval ověřování speciálního programu proti šikanování, byl ukončen v prosinci 2003. Probíhal po dva roky a přinesl povzbudivé výsledky. Čtyři měsíce po zavedení programu šikana klesla v experimentální škole průměrně o 42,5 %. Ještě lepší výsledky přinesl ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu. Výskyt přímého i nepřímého šikanování se zde snížil o 50 až 75 %. K nejvýraznějšímu efektu došlo až po dvou letech fungování programu. Odborníci sledovali též jinou experimentální školu, v které žádný program na šikanu neprobíhal. Výskyt šikanování zde zůstal nezměněn. Kolář (2006, s.18) předpokládá, že kdyby všechny základní a střední školy v ČR použily tento speciální program podobným způsobem, jakým probíhal na experimentální Zdravé škole, počet šikanovaných žáků by se v poměrně krátké době snížil o 255 tisíc.

Hlavní rozdíl mezi Olweusovým programem a českým intervenčním programem vidí Kolář (2006, str.18) především v metodice řešení existujících šikan. Zde vidí slabinu Olweusova programu. Upozorňuje, že Olweus například nepracuje s faktem, že se stádii počáteční a pokročilé šikany je třeba pracovat odlišně nebo zde chybí metodika alternativní léčby šikanování.

Jiným zajímavým programem, který byl nastartován v roce 2005, je tříletý projekt MIŠ (minimalizace šikany), který je finančně podporován Nadací Eurotel. Cílem projektu Minimalizace šikany najít cestu, jak účinně snížit výskyt šikany na škole a zároveň ji následně nabídnout k širokému použití na základních a středních školách v celé ČR. Záměrem projektu je předat pedagogické veřejnosti ověřené nástroje a postupy pro práci se šikanou. De facto

tedy vytvořit podmínky k systémovému zavádění Českého kolektivního programu proti šikanování, který popsal a experimentálně ověřil odborný garant projektu M. A. Michal Kolář.

...pokouším vytvořit základní myšlené domněnky, se kterými se lidé setkávají v životě. ...pro vypracování seznamu základních „myšl“ o šikanování ... české literatuře ani na českém internetu ... skutečnost, že u jiných tvrzení ... Pokusila jsem se o jakési ucelení omylů, na které ... odborníci i laici píšící články ... jednají se o jejich ... zprostředkovač. Možná jsem našla ... avšak i zde jsem našla relevantní, zavazující přehled o ... jejich skutečným rozšířením mezi pedagogy se ...

... nalezla na britských ... The Field Foundation ... Avšak i zde u jednotlivých tvrzení a ... je zbytečně ... se domnívám, že seznam je zbytečně ... dále se domnívám, že je sepsán ... podstatě stejnými základními ... v něm uvedena velký počet „myšl“, o kterých jsem se pak ... české literatuře a na českých webových stránkách ...

... krátké vysvětlení, proč jsou tyto názory ... informace, které tyto názory vyvracejí. ... avšak nesprávné rady, se kterými se oběti ... uvedené myšlené domněnky ... formou dotazníku.

... jsou především následující:

- „Normální lidé by neměli být šikanováni“

9. Nejčastější omyly o šikaně na školách

V následujících odstavcích se pokusím shrnout základní mylné domněnky, se kterými se ohledně šikany můžeme setkat. Motivací pro vypracování seznamu základních „mýtů“ o šikaně mi byl právě fakt, že jsem se s žádným v české literatuře ani na českém internetu nesečkala. Úskalím v jeho vypracování pro mne byla také skutečnost, že u mnohých tvrzení mohu jen stěží uvést jejich přesný zdroj. Pokusila jsem se o jakési ucelení omylů, na které místy upozorňuje literatura, a také se na nich shodují nejrůznější odborníci i laici píšící články na internetové stránky. Většinou však lze jen těžko získat představu, jedná-li se o jejich vlastní zkušenost, či se o uvedených omylech dozvěděli zprostředkovaně. Mnohde jsem našla odkaz na další stránky či literaturu, avšak nikde jsem nenalezla relevantní, závazný přehled či studii, zabývající se pouze „mýty o šikaně“. Jejich skutečným rozšířením mezi pedagogy se budu zabývat v praktické části.

Nejkomplexnější seznam mylných tvrzení jsem nakonec našla na britských webových stránkách asociace The Field Foundation ⁷. Avšak i zde u jednotlivých tvrzení a jejich vysvětlení chybí odkazy k původnímu zdroji. Domnívám se, že seznam je zbytečně dlouhý, některé teze jsou uvedeny vícekrát (jinými slovy) a dále se domnívám, že je sepsán poněkud populisticky. Přesto mi byl tento soupis v podstatě jakýmsi základním kamenem mého seznamu omylů o šikaně. Je v něm uveden velký počet „mýtů“, o kterých jsem se pak dále snažila najít další informace také v české literatuře a na českých webových stránkách. Snažila jsem se uvádět odkazy na české prameny informací.

K jednotlivým tvrzením přidávám vždy krátké vysvětlení, proč jsou tyto názory mylné, zavádějící, tj. snažím se podat relevantní informace, které tyto názory vyvracejí. V oddíle 6.1 uvádím některé často dobře míněné, avšak nesprávné rady, se kterými se oběti šikany mohou setkat. V praktické části dále prozkoumám, nakolik jsou mnou uvedené mylné názory o šikaně ukotvené na některých pražských školách formou dotazníku.

Omyly, možné označit jako mýty o šikaně jsou především následující:

- **„Na naší škole žádná šikana není“**

⁷ The Field Foundation „Myths and misperceptions about school bullying.“ dostupný na <http://www.bullyonline.org/schoolbully/myths.htm>. (2005-20-9)

Bohužel tomu tak není. S menší či rozsáhlejší formou šikany se můžeme setkat na každé škole. Někteří odborníci⁸ se shodují, že tam, kde si vedení ústavu a učitelé šikanu bagatelizují či ji vůbec nepřipouštějí, je o to větší pravděpodobnost, že se právě tam nebezpečně rozroste. Proto je velmi důležité, aby všechny školy nejen připustily možnost, že opravdu všude může k šikanování docházet, ale také aktivně sledovali vzájemné vztahy žáků a incidenty poukazující na potenciální případy okamžitě, rozhodně a spravedlivě řešili.

- **„Není žádný zákon, který by šikanu zakazoval...“**

Fakt, že potřeby společnosti dosud nebyly reflektovány natolik, aby se oběť mohla bránit též právně, není omluvou. Společensky nepřijatelné chování je nepřijatelné ať už je nebo není součástí dokumentu s právní závazností. Neexistuje trestný čin s názvem šikana, ale osoba, která se šikany dopustí, může naplnit skutkovou podstatu hned několika trestných činů, uvedených v trestním zákoníku jako⁹:

- trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231)
- trestný čin vydírání (podle § 235)
- trestný čin útisku (podle § 237)
- trestný čin loupeže (podle § 234)
- trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221)
- trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257)
- trestný čin znásilnění (podle § 241), či pohlavního zneužívání (podle § 242).

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). O snížení trestní odpovědnosti se vedou odborné i politické diskuse. Zatím platí, že děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídit ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být potrestán.

---

⁸ Například Kolář (1995, s.13)

⁹ Viz.. http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html

- **„Šikanovány bývají děti slabé, zbabělé či hloupé, a proto často neoblíbené celým třídním kolektivem.“**

Tato domněnka, zdá se, je stále velmi rozšířená. Přitom je pravdou, že oběťmi se velmi často stávají děti citlivé, zdvořilé, kreativní, děti s vysokou emocionální inteligencí, silným smyslem pro poctivou hru a s nízkým sklonem k agresi. Někdy jsou to děti nadprůměrně emocionálně vyspělé, schopné komunikovat na úrovni dospělých. Agresoři jejich kvality mnohdy postrádají a oběť vnímají jako „slabocha“, vhodný terč k útokům. Svou roli může hrát i jejich podvědomá závist a nenávist k člověku, který je v něčem lepší než oni sami.¹⁰

- **„Šikany se může dopustit skoro každý. To je u dětí normální.“**

Šikanování je opravdu častým jevem, avšak není správné ji tímto faktem omlouvat. Říkáme-li, že je u dětí normální, jen podpoříme ty, kteří se ho dopouštějí. Snadno si utvoří falešnou představu, že jejich chování běžné a tudíž v pořádku. Stejně tak bychom mohli tvrdit, že znásilnění se může dopustit skoro každý.. Šikanování je zkrátka nepřijatelná forma násilného chování, která může dítě do budoucna hluboce poznamenat stejně jako například uvedené znásilnění.

„Je zde bohužel zakořeněné myšlení, že šikana je zcela normální, že byla, je a bude, a děti si to většinou mezi sebou vždy nějak vyřeší sami.“

(Tomáš Petruj, 2007)

- **"Je to jen dětská hra. To se tak děti mezi sebou škádlí."**

„Překvapení nastává v okamžiku, když škádlení skončí zraněním šikanovaného dítěte. Pokud je dítě vystaveno dlouhodobému psychickému nebo fyzickému násilí a nedostane se mu účinné pomoci, může situaci řešit i sebevraždou.“

(Kateřina Savičová, 2005)

- **„Šikanují pouze chlapci.“**

¹⁰ Více kapitola 4.2 Oběti šikany

Je pravdou, že častějšími agresory jsou chlapci, ale výzkumy dokazují, že své spolužáky šikají i dívky. Z dotazníkového šetření sdružení AISIS (2005) u 1358 žáků 5.-8. ročníků ZŠ, vyplývá, že šikají nejen chlapci (68 procent), ale i dívky (20 procent).

- **„Děti, které šikají, jsou psychicky silnější jedinci.“**

Ani odborníci nejsou v otázce osobnostních charakteristik a motivace agresorů jednotní.* Fakt, že původci šikany bývají často starší, fyzicky silnější jedinci nebo skupina disponující početní převahou, nesmí být zaměňován s vyzrálostí duševní. Zastávám názor, že sklon k agresivnímu chování a potřeba ubližovat jiným není rysem „silné osobnosti“. Za touto maskou se často skrývá nezvládnutá agrese, nevyvinutá empatie a nevyzrálost.¹¹

- **„Šikání je vždy spojeno s fyzickou agresí.“**

Oběti šikany nemusí být nutně fyzicky týrány. Výzkumy uvádějí (sdružení AISIS, 2005), že nejčastější formou šikany jsou posměšky, pomluvy a nadávky.

- **„Šikány jsou jen děti ze sociálně slabších rodin“.**

Je pravdou, že terčem posměchu a jiných forem šikany bývají snáze děti, o kterých se ví, že pocházejí ze sociálně slabšího prostředí. Pozornost agresorů mohou přitáhnout například tím, že nebudou oblečeni ve značkových šatech. Existuje však mnohem širší škála „důvodů“, proč se někteří žáci stávají obětmi šikany.¹² Najdeme mezi nimi též děti z rodin, které nemohou být označeny jako sociálně slabší.

9.1 Rady obětem, které nepomáhají

- **„Nevšímej si jich. Oni toho brzy nechají.“**

(The Field Foundation, 2005)

¹¹ Podrobněji v kapitole 3. Příčiny šikany

¹² Detailněji v kapitole 4.2 Oběti šikany

Velmi často se obětem šikany radí, aby si útočníků nevšímalí. Tato rada je vedena názorem, že pokud oběť nebude reagovat tak, jak si agresoři přejí, brzy toho sami zanechají, protože ztratí zájem. Není to pravda. Útočníci se provokací snaží vyvolat u své oběti reakci a pokud ji nevyvolají, většinou to budou zkoušet zas a znovu a jejich provokace zintenzivní. Pokud začne docházet k útočným provokacím, snažte se je okamžitě rozpoznat a veďte si pečlivý záznam příhod, ke kterým došlo. Snažte se případ konzultovat s ostatními učiteli a také s rodiči žáků. Buďte vytrvalí. Každý žák má právo nebyť šikanován, urážen a zneužíván ostatními.

- „Postav se jim.“

(The Field Foundation, 2005)

Jsou odborníci, kteří se nebrání myšlence, že by děti měly být vychovávány k sebeobraně, vedeny k tomu, aby dokázaly odrazit útok a případně se dokázaly zastat slabšího.

„Jsem přesvědčen, že je naší povinností vychovávat naše děti tak, aby se dovedly prát, aby se nebály ránu přijmout ani ránu dát. A aby zároveň tuto svou schopnost užívaly k dobrému. Aby dítě dokázalo obstát ve fyzickém střetnutí, to má být cílem tělesné výchovy, stejně jako šerm se zbraní býval základní disciplínou výchovy mladých šlechticů.“

(Pavel Říčan, 2005, s.91)

Tento názor jsem se rozhodla uvést do seznamu mylných tvrzení, neboť jej považuji za velmi diskutabilní. Nejsem si totiž jistá, zda to bude slavit úspěch. Oběť se totiž většinou stává obětí právě proto, že šikanující jsou v přesile (fyzické i psychické!). Přesto bych ale např. bojové sporty (a vůbec jakékoliv sporty) nezavrhovala. Za určitých okolností a pod vedením dobrých zkušených vedoucích mohou pomoci oběma stranám. Potenciální oběti se mohou naučit bránit se (a co je důležitější, zlepšit sebevědomí), potenciální agresoři mohou vybit svou agresivitu. Rozhodně si ale nemyslím, že je to vhodný způsob řešení již zaběhlé (a hlavně pokročilé) šikany. Agresoři by to totiž mohli začít chápat jako další (a navíc legální) možnost, jak to vybrané oběti pořádně nandat a případnou obranu chápat spíše jako provokaci. Vzhledem k uvedeným okolnostem bych to tedy doporučovala spíše jako prevenci.

Rada „Postav se jim“ je podle mého mínění zbytečná obzvláště v případech obětí, které dosud nikdy neučili fyzicky se bránit. Tato rada se snadno vysloví, avšak málokterý učitel či

rodič však dokáže přijít s konkrétními kroky, jakým způsobem to udělat. Je třeba si uvědomit, že i dospělí mají často problém, jak čelit případné šikaně na pracovišti či jak se postavit zjevné nespravedlivosti. O to méně si bude se svou situací vědět rady dítě, žák. Většina žáků neví, jak se bránit – ani verbálně, ani fyzicky. Svědčí o tom i fakt, že problémy s šikanou jsou druhou nejčastější příčinou zavolání na Linku důvěry.

- **„Odplat’ jim stejným dílem.“**

(The Field Foundation, 2005)

Tato rada do jisté míry souvisí s předchozí. Oběť šikany zpravidla nemá tušení, co si má pod tímto poučením představit. V úvahu vezměme fakt, že jsou děti od malička vedeny k tomu, aby se k ostatním chovaly hezky, aby se nepraly, nikoho nepošťuchovaly, zkrátka aby se nedopouštěly jakékoli formy fyzického násilí. Často jsou za agresivní chování trestány. Někteří dospělí poté děti kritizují za to, že se násilí nedokáží postavit. Oběti šikany navíc (lépe než dospělí) vědí, že pokusí-li se násilníkům opakovaně „odplatit stejným“, mohou být dospělými samy považovány za agresory. Oběť šikany tak může být nakonec, k potěše skutečných agresorů, trestána dospělými. Jakmile se dospělí nedívají, bude pak oběť znovu šikanována. Ve velké spoustě případů se však šikanované děti nedokáží a ani nechtějí fyzicky bránit. Jsou citlivé, chtějí mít přátelské vztahy a velmi dobře vědí, že by problémy mezi lidmi měly řešit dialogem a kompromisy. To je poselství, které jim bylo rodiči i pedagogy předáváno. Snaha řešit konflikty rozhovorem je znakem vyspělého charakteru, nikoli slabosti.

- **„Zasměj se, to je odradí.“**

(The Field Foundation, 2005)

Oběti šikany jsou často příliš rozrušené, aby se útočníkům dokázaly bránit předstíráním klidu a brát svou situaci s humorem. Navíc je pravdou, že smích útočníka neodradí, ale spíše ještě více popudí a stane se o to více agresivním.

- **„Zkušenost s šikanou tě posílí.“**

(The Field Foundation, 2005)

Šikanování skutečně není zkušeností, která může z dítěte udělat silnější osobnost. Je to kategorie násilí, na jejíž roveň můžeme zařadit též sexuální obtěžování, diskriminaci, rasismus, násilí či vyhrožování. Způsobuje tedy trauma, které může negativně ovlivnit celý budoucí život oběti – jeho zdraví, dosažené vzdělání, sociální život.

- **„Šikanováním si více nebo méně prošel každý. Je součástí života. Smiř se s tím.“**

(The Field Foundation, 2005)

Je zajímavé, že s rasismem, diskriminací či s domácím násilím má také spousta lidí zkušenost, ale tyto jsou „nepřijatelné“. Uvědomíme-li si, že šikanování je stejně špatné, nemůžeme je považovat za něco, s čím se lze zkrátka „smířit“.

- **„Jsi příliš citlivý. Prostě si to tak nepřipouštěj.“**

(The Field Foundation, 2005)

Je to spíše tak, že šikanující jsou necitliví. Citliví, vnímaví lidé dokáží respektovat druhé, být ohleduplní, tolerantní a empatictí.

- **„Tak je neprovokuj.“**

(The Field Foundation, 2005)

Záminka na šikanování se najde kdykoli. Oběť s největší pravděpodobností netuší, proč je terčem útočného chování. Zkušenost se šikanou sama o sobě ohrožuje žákovo sebevědomí. Není správné, utvrzovat jej v domněnku, že si za svou situaci vlastně může sám.

Empirická část

1. Uvedení do problému

V současné době se čím dál tím více hovoří o nutnosti zabývat se na školách šikanou a její prevencí. I proto se ve třídách o tomto tématu začíná co nejdříve diskutovat, což se v minulosti zdaleka nedělo v takovém rozsahu.

Z odborné literatury, mnoha článků i z různých seminářů dnes již víme, že v České republice je šikanováno větší či menší měrou zhruba 40% žáků.

Způsob, jakým se s šikanou na školách bojuje je do značné míry ovlivněn právě učiteli, jejich individuálním postojem k šikaně jako takové. Nesprávný přístup učitelů může způsobit, že přehlédnou a neřeší případy, kde by měli zasáhnout a ovlivňuje též způsob vypořádání se zjevným projevem šikanování. Kromě jmenovaného je tímto ovlivněn také názor, jakým způsobem by se dalo mělo šikaně předcházet. Problém může týkat též dalších pedagogických pracovníků a rodičů.

2. Cíle, úkoly a předpoklady

Hlavním **cílem** diplomové práce bylo zjistit celkový postoj pražských učitelů na šikanu a podat zprávu o tom, jaké „omyly a mýty“ jsou o šikaně přes rozšířenou „osvětu“ stále zakořeněné, zjistit, co učitelé považují za účinné v prevenci šikany a jaký způsob řešení šikany považují za nejvhodnější. Zejména šlo o zpracování této problematiky s cílem pomoci potenciálním obětem šikany, které nutně potřebují, aby autority se kterými se setkávají ve škole i doma, a které jim mohou pomoci, byly o problematice hlouběji informovány. Produktem práce bude informační leták pro učitele, kde budou shrnuty základní mýty o šikaně a relevantní informace, které tyto mýty vyvracejí.

Výzkum je rozdělen na dvě části.

Úkolem první části výzkumu je především zjistit celkový, základní postoj pražských učitelů k šikaně, vyšetřit, jestli se během své učitelské práce někdy s šikanou setkali a jakým způsobem se o ní dozvěděli, popřípadě jakým ji řešili. Kromě jmenovaného se první část výzkumu zaměřuje též na to, zda-li si učitelé myslí, že jsou žáci na jejich škole o problematice šikany dobře informovaní a jestli s nimi na toto téma někdy mluvili. Úkolem je také zjistit, jestli si učitelé myslí, že je dnes šikana na školách rozšířenější než dříve a pokud ano, co považují za příčinu. Posledním úkolem první části je dozvědět se, co učitelé považují za nejefektivnější způsob prevence šikany.

Úkolem druhé části výzkumu je podrobněji určit, s jakými mylnými názory, které lze větší či menší měrou označit jako „mýty o šikaně“, se lze na školách mezi učiteli stále setkat.

2.1. Oblasti první části výzkumu

Dříve než přejdeme ke stanovení samotných předpokladů, je nutné uvést podrobněji, popsat a utřídit, které oblasti se v tomto výzkumu zkoumaly a sledovaly.

1. Celkový postoj učitelů k šikaně.

Jedná se o zjištění názoru učitelů, působících na prvním a druhém stupni základní školy k šikaně jako takové. Zda ji považují za formu agrese, skrytou touhu po moci nebo

způsob vyrovnání se s frustrací, způsob, kterým děti se děti sebou poznávají, „testují se“, nebo zda ji považují za projev nedostatečně vyvinutého sociálního citění, soucitu u dětí, popřípadě zanedbání výchovy v tomto směru. Další možností je například názor, že je do jisté míry škádlení dětí mezi sebou, zlomyslné „legrácky“, které se musí držet v mezích nebo naopak, že šikana je vždy naprosté zlo, které se musí nekompromisně zadusit hned v počátku. Učitelé se také mohou domnívat, že šikana souvisí s „přirozeným výběrem“ v přírodě, kdy děti cítí, které z nich je pro společnost slabším článkem a toto dítě se pak přirozeně stává obětí. Jiným názorem může být například to, že šikana je v podstatě ku prospěchu a dítě se tak „otrká“ pro život v dnešní společnosti. Samozřejmě je možná i jiná odpověď.

2. Zkušenost učitelů s šikanou a jak se o ní dozvěděli.

Zde se jedná o průzkum toho, jestli se učitelé s případem, který by sami označili jako šikanování, vůbec setkali. Pokud ano, jakým způsobem se o ní dozvěděli. Zdali přistihli žáky přímo „při činu“, přišlo se jim svěřit dítě samotné, jeho spolužák (či spolužačka) nebo se s problémem přišli svěřit rodiče dítěte. Možná, že nějaký případ šikany vypátrali sami.

3. Zkušenost učitelů s řešením nějakého případu šikany a způsob, jakým postupovali.

Tento bod řeší otázku, zdali učitelé vůbec nějaký případ šikany řešili, jak postupovali, když se setkali s mírnější formou šikany nebo v případě vážnějším.

4. Některé názory učitelů na šikanu v širším časovém kontextu.

V posledním bodě zjišťuji, co učitelé považují za efektivní způsob prevence šikany, zdali se domnívají, že žáci na jejich škole jsou o šikaně dobře informovaní, jestli s nimi to toho téma někdy mluvili a zdali se domnívají, že šikana je dnes rozšířenější než dříve (také proč si to myslí).

2.1.1 Hypotézy na základě uvedených možností

Na základě stanovených cílů jsem stanovila tyto hypotézy:

H1. Učitelé se nejvíce přikloní k možnosti, že šikana je forma agrese, skrytá touha po moci nebo způsob vyrovnání se s frustrací, či že se jedná o projev nedostatečně vyvinutého sociálního citění.

H2. Většina učitelů se s větší či menší formou šikanování během své praxe setkala.

H3. Většina učitelů řešila mírnější případ šikany.

H4. Učitelé se domnívají, že šikana je dnes rozšířenější než dříve.

H5. Učitelé se domnívají, že děti by mohly být o šikaně informovanější. Učitelé s žáky na téma šikany opakovaně mluvili.

H6. Za nejúčinnější způsob prevence považují učitelé mluvit s žáky o šikaně co nejvíce a pěstovat u žáků dobré vztahy formou nejrůznějších aktivit.

2.2 Oblast druhé části výzkumu

Druhá část výzkumu je v podstatě rozšířením první oblasti výzkumu u prvního dotazníku, která zkoumá celkový postoj učitelů k šikaně. Oblast druhé části se zaměřuje hlouběji na nesprávné názory, se kterými se ohledně šikany mezi učiteli můžeme setkat. Myšlená tvrzení, tvořící oblast druhé části výzkumu, jsou sepsána v teoretické části (viz. kapitola 9. Nejčastější omyly o šikaně na školách). Rozšíření těchto názorů je velmi nejednoznačné. Vzhledem k tomuto faktu nebyly stanoveny žádné hypotézy

3. Metodika práce

3.1. Použité metody

V obou částech výzkumu bylo použito metody dotazníku. Dotazníky se jako psychodiagnostická metoda, založená na subjektivních výpovědích vyšetřovaných osob o jejich postojích, pocitech, názorech, jevila jako nejvhodnější pro potřeby výzkumu. Metoda dotazník byla zvolena také proto, že je časově méně náročná.

3.1.1 První dotazník

Respondenty dotazníku (viz. příloha 4) byli učitelé několika pražských základních škol. Výzkum byl zaměřen především na první stupeň základní školy, ale dotazník zjišťoval též názory učitelů druhého stupně a porovnával je tak v rámci školských stupňů. Byl anonymní. Vyplňovalo jej 31 učitelek a 9 mužů učitelů. Celkově tedy celkově 40 respondentů.

S dotazníkem jsem po domluvě chodila za jednotlivými učiteli osobně. K vyplnění jim stačilo v průměru 10 minut.

U většiny otázek v dotazníku měli učitelé možnost volby více odpovědí. Dotazník je koncipován tak, aby se tím jeho výpovědní hodnota nesnížila.

3.1.2 Druhý dotazník

Druhý dotazník (viz příloha 5), který podrobněji zkoumá kolující mylné názory o šikaně, je uspořádán uspořádat tak, aby obsahoval nejen „mýty“, ale také informace správné. Úmyslem bylo, aby se učitelé snadno nedovtípili, že se jedná o seznam toho, co by si o šikaně myslet neměli, tj. aby ho snadno „neprokoukli“. Výzkum probíhal opět jen na pražských školách.

3.2. Realizace výzkumu

3.2.1. Popis škol

Oba výzkumy probíhaly na pražských školách označených pro zachování jejich anonymity jako školy A, B, C. Školy A a B jsou situovány na jednom pražském sídlišti, okrajové části Prahy. Školám A a B je společné také to, že jsou obě sloučené původně ze dvou základních škol, které byly původně rozdělené, v obou případech na školu s uměleckým zaměřením a se zaměřením na sportovní výchovu. Každou z těchto nyní sloučených škol navštěvuje větší počet žáků. Škola A je nyní celkově zaměřena na jazyky, estetické výchovy, sport a informatiku, škola B má rozšířenou výuku jazyků, matematiky, přírodovědných předmětů a informatiky. Sídlíště, kde se školy A a B nacházejí lze označit jako modernější, stále se rychle rozrůstá, převažuje v něm počet mladých lidí nad starší generací, nachází se v něm poměrně velký počet parků, hřišť a dalších míst, které mohou děti hojně využívat ve svém volném čase.

Škola C se nachází mnohem blíže samotnému centru Prahy. Obklopují ji především starší činžovní domy, málo zeleně. Škola má vlastní vzdělávací program. Navštěvuje ji zhruba polovina počtu žáků školy A.

3.2.2. Velikost vzorku

Oba dotazníky byly celkově rozdány dvaceti učitelům prvního stupně a stejnému počtu učitelů na druhém stupni ZŠ. První dotazník vyplnilo celkově 40 učitelů různého věku, převážně ženy (31 žen, 9 mužů). Druhý dotazník byl rozdán stejnému počtu pedagogů na prvním i druhém stupni a to rovněž převážně ženám (35 žen, 5 mužů). Respondenty druhého dotazníku, který probíhal později, byla zhruba polovina pedagogů, kteří vyplňovali též dotazník první.

3.2.3 Způsob vyhodnocování prvního dotazníku

Dotazník byl vyhodnocován systematicky podle souvisejících skupin otázek. Těžiště dotazníku tvoří otázka „*Jaký je celkový postoj učitelů k šikaně?*“ Tam, kde to výsledky šetření umožňovaly, byly výpovědi zaznamenány do přehledných tabulek. U jednotlivých oblastí najdeme též interpretace výsledků a podrobné rozebrání výzkumných hypotéz, jejich potvrzení či nepotvrzení.

3.2.3 Způsob vyhodnocování druhého dotazníku

4. Výsledky a interpretace prvního dotazníkového šetření

- Co si myslíte o šikaně na škole?

Učitelé vybírali těchto možností:

- a) šikana je forma agrese, skrytá touha po moci nebo způsob vyrovnání se s frustrací
- b) děti experimentují, poznávají svět a tímto způsobem v podstatě „testují“ jak bude spolužák reagovat v maximálně tísnivé situaci
- c) šikana je projev nedostatečně vyvinutého sociálního citění, soucitu u dětí, možná též zanedbání výchovy v tomto směru
- d) šikana je do jisté míry škádlení dětí mezi s sebou, zlomyslné „legrácky“, musí se ale držet v mezích – nesmí „přerůst přes hlavu“
- e) šikana je naprosté zlo, které se musí nekompromisně zadusit hned v počátku
- f) šikana souvisí s „přirozeným výběrem“ v přírodě; děti cítí, které z nich je pro společnost slabším článkem a toto dítě se pak přirozeně stává obětí
- g) někdy je šikana v podstatě ku prospěchu; šikanované dítě se „otrká“ pro život v dnešní dravé společnosti
- h) jiná odpověď:

Podívejme se na znázornění výpovědí učitelů v tabulce:

Učitelé I.stupně ZŠ

Možnosti (viz příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	15	35 %
B	1	2 %
C	12	28 %
D	8	19 %
E	5	12 %
F	2	5 %
G	0	0 %
H	0	0 %

Učitelé II.stupně ZŠ

Možnosti (viz. příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	12	29 %
B	1	3 %
C	13	32 %
D	5	13 %
E	6	15 %
F	1	3 %
G	2	5 %
H	0	0 %

Většina učitelů prvního i druhého stupně ZŠ odpověděla, že šikana je projev nedostatečně vyvinutého sociálního citění, soucitu, možná zanedbání výchovy v tomto směru. Dále pak se domnívají, že se jedná o formu agrese, skrytou touhu po moci nebo způsob vyrovnání se s frustrací. Na třetím místě nacházíme u učitelů prvního stupně odpověď, že šikana je do jisté míry jen škádlení dětí mezi sebou, zlomyslné legrácky, avšak učitelé druhého stupně považují šikanu v silnějším procentuálním zastoupení za naprosté zlo, které se musí zadusit hned v počátku. Učitelé prvního stupně tuto možnost volili hned jako další. Učitelé na druhém stupni dále uváděli, že se jedná o „zlomyslné legrácky“. Procentuálně se ale jejich odpovědi příliš neliší. Žádný z učitelů, který se přiklonil k možnosti, že šikana je naprosté zlo, nevybral zároveň variantu, že se jedná a škádlení mezi dětmi a naopak. Učitelé, kteří připouštějí, že šikana je do jisté míry jen zlomyslná legrace, většinou volili též jinou, další odpověď, která šikanu odsuzuje mírnější formou. Nejčastěji ji považují za nedostatečně vyvinuté sociální citění, což je varianta, ke které se, jak již víme, přiklonila většina učitelů obou stupňů ZŠ. Mezi učiteli prvního stupně se dále objevily dvě odpovědi, které se přiklánějí k názoru, že šikana souvisí s „přirozeným výběrem“ v přírodě; děti cítí, které z nich je pro společnost slabším článkem a toto dítě se pak přirozeně stává obětí. Mezi učiteli druhého stupně se tato možnost objevila jen v jednom případě. Dva z pedagogů druhého stupně vybrala též možnost, že někdy je šikana v podstatě ku prospěchu; šikanované dítě se „otrká“ pro život v dnešní dravé společnosti. Tuto variantu ne zvolil žádný z učitelů prvního stupně. Nejméně se učitelé obou školských stupňů přiklánějí k názoru, že děti experimentují, poznávají svět a tímto způsobem v podstatě „testují“ jak bude spolužák reagovat v maximálně tísnivé situaci. Žádný z učitelů nenapsal jinou variantu, nepřišel s vlastním pohledem na věc.

První hypotéza se tedy potvrdila. Zdá se, že si většina učitelů uvědomuje, jaké nebezpečí může pro žáky šikanování představovat, odmítají šikanování jako zlo a nevyvinuté sociální citění. Potvrdilo se však též, že se mezi učiteli můžeme stále setkat s názory, které by teoreticky mohly vést k jistému „omlouvání“ šikany a ovlivnit tak řešení konkrétních případů. Jedná se o nejméně možnosti v první části dotazníku. Ověřilo se, že zabývat se dále omyly a mýty o šikaně, je správným krokem.

- **Setkal/la jste se někdy během své učitelské praxe s šikanou? Jestli ano, jak jste se o ní dozvěděl/la?**

Nejprve opět srovnáme výpovědi učitelů prvního a druhého stupně.

Učitelé I.stupně ZŠ

Možnosti (viz příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	1	4 %
B	4	15 %
C	7	27 %
D	3	12 %
E	0	0 %
F	0	0 %
G	6	23 %
H	5	19 %
I	0	0 %

Učitelé II.stupně ZŠ

Možnosti (viz příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	0	0 %
B	2	10 %
C	5	25 %
D	0	0 %
E	2	10 %
F	0	0 %
G	7	35 %
H	4	20 %
I	0	0 %

Z dotazníku vyplývá, že většina učitelů na prvním i druhém stupni ZŠ se s šikanou setkala. Pouze jeden pedagog na prvním stupni uvedl, že s šikanováním mezi žáky nemá žádné zkušenosti, nikdy se s ní nesetkal osobně ani zprostředkovaně. Většina dotazovaných učitelů prvního stupně uvedla, že osobně se s žádným vážnějším případem nesetkali, ale vědí o jiných případech od svých kolegů. V odpovědích učitelů druhého stupně se objevuje větší počet takových, které svědčí o tom, že s šikanou mají přímou zkušenost. Část učitelů se shoduje, že se nejednalo o vážnější případ, vždy šlo jen o celkem nevinné poštuchování, chlapecké pranice apod. Tato odpověď se týká větší měrou učitelů prvního stupně ZŠ. Učitelé druhého stupně tuto odpověď vůbec nevybírali. Co se týče způsobu, jakým učitelé šikanu odhalili, shodují se učitelé obou stupňů na tom, že žáky ve většině případů přistihli přímo při „činu“, dále pak šikanu objevili sami poté, co si všimnuli zvláštního, ustrašeného chování dítěte. Někteří učitelé prvního stupně o případu dozvěděli tak, že se jim dítě s problémem svěřilo samo. Odpovědi učitelé druhého stupně nevypovídají o stejné zkušenosti. Žáci se jim nesvěřili sami. Spíše měli zkušenost s tím, že za nimi s podezřením přišli rodiče žáka. Žádný z učitelů neuvedl, že by se o případu dozvěděl prostřednictvím spolužáka kamaráda, který se takto snažil pomoci. Žádný z učitelů neuvedl jinou zkušenost.

Druhá hypotéza se velkou měrou též potvrdila. Většina učitelů se s větší či menší formou šikanování během své praxe setkala. Pokud nemají vlastní zkušenost, dozvěděli o některých případech zprostředkovaně od svých kolegů, avšak přesto se lze setkat s odpovědí, že s pedagog nemá zkušenost s šikanou žádnou. Logicky se tedy nabízí otázka, zda-li je tomu tak proto, že se jedná o začínajícího pedagoga, zdali (což je málo pravděpodobné) se v jeho okolí opravdu nikdy žádný případ nestal, jestli si šikany prostě nevšimnul či ji nepovažoval za vážnou věc a necítil potřebu zasáhnout. Faktem je, že na našich (i zahraničních) školách je šikana bohužel natolik rozšířeným jevem, že možnost, že by se pedagog nikdy s žádnou její formou nesetkal ani zprostředkovaně, mizivá. Mylným názorem „na naší škole šikana není“ se podrobněji zabývám v druhé části empirického výzkumu.

Výsledky této části dotazníku otevírají další zajímavé otázky. Zřejmě by bylo potřeba provést rozsáhlejší výzkum s větším počtem respondentů, aby bylo možné podat ještě přesnější závěr. Někteří učitelé prvního stupně ZŠ na rozdíl od učitelů druhého stupně vypověděli, že se nesetkali s případem vážnější šikany, ale spíše s celkem nevinným poštuchováním, chlapeckými pranicemi apod. Je tedy otázkou, zda-li případy, které se dnes objevují na druhém stupni, jsou skutečně „závažnější“ nebo jestli nemá dospělý tendenci

zařadit nepřátelské projevy menších dětí snadněji do kategorie „dětského škorpení“. Je možné, že dospělí lidé, pedagogy nevyjímaje, takové případy podvědomě nepovažují za natolik alarmující, aby se jimi začali ihned zabývat jako potenciální šikanou. Dotazník, který jsem předkládala učitelům, této hypotéze neodporuje. Zdá se, že učitelé druhého stupně pranice a pošťuchování mezi žáky nepokládají za tak „nevinné“.

Dalším zajímavým bodem je zjištění, že s problémem, které šikanované děti trápí, se přišli svěřit učitelé spíše žáci prvního stupně, na druhém stupni tuto zkušenost nezmínil ani jeden z učitelů. Může to být dáno tím, že starší žáci cítí menší důvěru k autoritám (navíc si procházejí pubertou) nebo proto, že se bojí ještě více, že by mohli být označeni za „práskače“ a „slaboča“. Osobně se přikláním k názoru, že menší děti více věří, že jim dospělý pomůže. Šikanování mezi staršími, vyspělejšími žáky může navíc nabýt takové rafinovanosti (tím ale nevylučuji první stupeň), že dítě snadno může získat dojem, že by mu stejně nikdo nepomohl. Na druhou stranu je povzbudivé, že se někteří učitelé dopátrali šikany ve třídě sami, všimli si změn v chování dítěte. Svědčí to o jejich pozornosti, zájmu o děti, ochotě dítěti pomoci a dobrat se toho, co jej trápí.

- **Řešil/la jste někdy nějaký případ šikany? Jak?**

Přejdeme nyní blíže ke způsobu řešení šikany. Nejprve se podívejme, kolik z dotazovaných učitelů někdy řešilo případ šikanování, kolik následně mírně trestalo a kolik pedagogů a jak řešilo vážnější případ.

Učitelé I.stupně ZŠ

Možnosti (viz příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	5	20 %
B	10	40 %
C	7	28 %
D	1	4 %

Učitelé II.stupně ZŠ

Možnosti (viz příloha 4)	Počet zvolených odpovědí	Procenta
A	2	10 %
B	12	60 %
C	4	20 %
D	2	10 %

Dotazník vypovídá o tom, že učitelé obou stupňů ZŠ mají povětšinou zkušenost převážně se situacemi, kdy museli zasáhnout, mírnit žáky, když na sebe začali být hrubí. Nemuselo se ale jednat přímo o případ dlouhodobějšího šikanování. Učitelé prvního stupně více uváděli, že s řešením případu, který by mohli takto označit, nemají osobně zkušenost žádnou, nikdy nic takového neřešili. Avšak ti, kteří tak odpovídali, zároveň připouštějí v předchozí otázce dotazníku, že o různých případech šikany vědí zprostředkovaně od svých kolegů. Šikanování ve vlastní třídě tedy předem nezavrhují jako něco, co by se nemohlo stát. Více učitelů uvedlo, že museli někdy zasáhnout při rvačce dětí. Jedná se větší měrou o učitele prvního stupně. S řešením vážnějšího případu mají naopak zřejmě zkušenost o něco větší učitelé druhého stupně ZŠ. Zdá se však, že agresivní projevy mezi dětmi, ať už nebezpečnější nebo lehčí formy, se objevují v podobné míře jak na prvním tak na druhém stupni základních škol. Během vyplňování dotazníku uvedlo několik učitelek, že se s velmi agresivním chováním můžeme setkat v čím dál nižších ročnících.

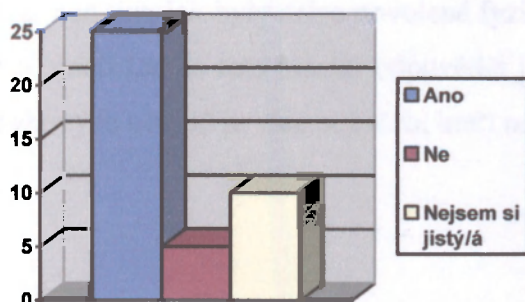
Nyní krátce tomu, jakým způsobem učitelé postupovali při řešení vážnějšího případu. Dotazník (viz příloha 4) nabízí osmibodovou škálu možností. Vzorek učitelů, kteří se k způsobu řešení závažnější šikany vyjadřovali, však není velký. Dva učitelé uvedli, že případ řešili napomenutím, důtkou či podmíněčným vyloučením ze studia a jeden snížením známky z chování. Objevila se též varianta zvýšené ochrany oběti. Žádný z učitelů neuvedl jinou možnost.

Třetí hypotéza se nepotvrdila. Mezi učiteli lze najít určité procento takových, kteří nikdy žádnou, ani mírnější formu šikanování neřešili nebo řešili případy, které za šikanu nepovažují. Potvrdilo se však, že velká část učitelů musela někdy zasáhnout, když se stali svědky agresivního chování mezi dětmi.

- **Myslíte si, že jsou děti o tomto problému dobře informované? Mluvil/la jste někdy s dětmi na toto téma?**

Učitelé se většinou domnívají, že děti jsou o šikaně dobře informované. Více než šedesát procent učitelů vypovědělo přímo, že ano, zhruba čtvrtina dotazovaných si není s odpovědí jistá, zbytek pak se přiklání k názoru, že děti dostatečně informované nejsou.

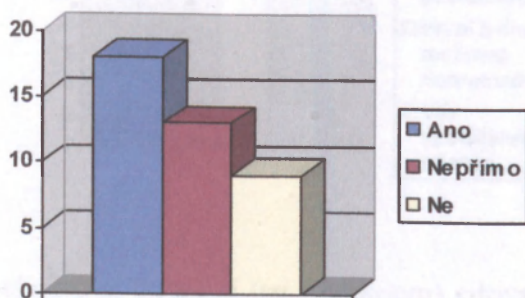
Podívejme se na grafické znázornění jejich odpovědí:

Graf 1.

Většina pedagogů uvedla, že s dětmi na toto téma mluvila. Někteří učitelé, kteří v dotazníku napsali ano, promluvili pár slovy v tom smyslu, že to nebylo úplně přímo o šikaně, spíše s nimi mluvili všeobecně na téma, jak se bránit v případě, že by jim bylo ubližováno a postupně se dostali také k tomu, co dělat, kdyby jim bylo ubližováno vrstevníky. Jiní se zmínili, že s žáky nemluvili na téma „šikana“, ale o tom, jak by se k sobě spolužáci měli chovat, nebo s dětmi naopak rozvíjeli diskuze na téma jak by se k sobě spolužáci chovat neměli apod. Na základě těchto reakcí byli učitelé během vyplňování dotazníku vyzváni k tomu, aby v případě, když cítí, že nemohou odpovědět jednoduše „ano“, odpovídali „nepřímo“.

Na tuto otázku lze odpovědi učitelů graficky znázornit takto:

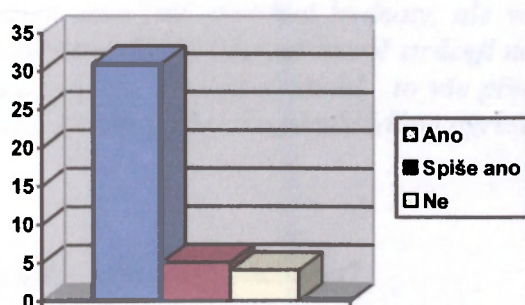

Graf 2.

- **Domníváte se, že je dnes šikana ve škole rozšířenějším jevem než dříve? Pokud ano, proč si myslíte, že tomu tak je?**

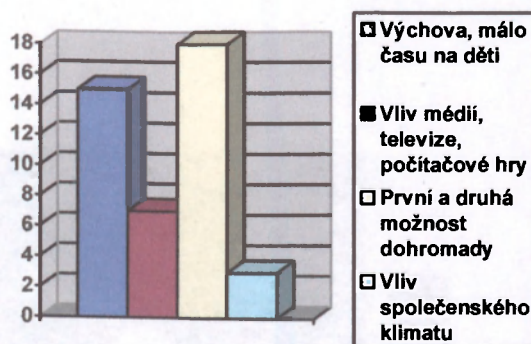
Učitelé se v naprosté většině shodují na tom, že šikana je dnes rozšířenější než dříve. Mnozí zdůraznili, že pedagog měl kdysi větší pravomoc k okamžitému řešení. (Mimo dotazník si někteří povzdechli nad tím, jak byly dříve povolené fyzické tresty účinné). Někteří učitelé si nejsou jistí, nevědí, zdali lze na tuto otázku odpovědět jednoduše „ano“. Většinou však uvedli, že spíše ano. Takových učitelů je více než těch, kteří odpověděli „ne“.

Podívejme se na graf:

Graf 3.

Jako důvod hojného výskytu této poruchy vztahů mezi dětmi v dnešní době napsali učitelé nejčastěji, že je to nedostatečnou výchovou, tím, že dnes rodiče tráví s dětmi méně času. Dále pak děti sledují stále více agrese například prostřednictvím televize. Někteří učitelé uvedli obě možnosti. Odpovědi části učitelů lze shrnout jako „vliv společenského klimatu“:

Graf 4.

Na závěr k tomuto tématu si dovoluji (se souhlasem) citovat mého známého a přítele Mgr. Milana Kaňáka, hudebníka a dlouholetého pedagoga, jehož pohled na problém považuji za velmi zajímavý:

„Problém vidím především v hodnotách, které dnes dětem rodiče vštěpují. Došlo k jakési ztrátě hodnot, hranic slušného chování, nárůstu agresivity mezi dospělými a děti

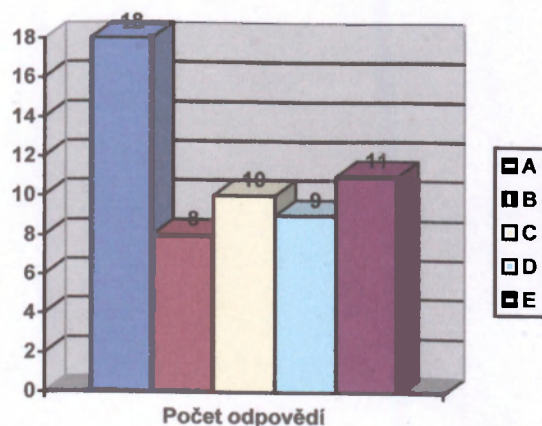

přirozeně reagují na to, co vidí u starších, u jejich nejbližších autorit. Většinou se děti potkávají – a to nejen v úzké rodině – se vzorcem, že k úspěchu a sebeprosazení je třeba chovat se tvrdě, agresivně. Mízí duchovno (bohužel za přímé asistence státu), společnost se stává agresivně konzumní. Slušnost jako hodnota pozbývá dosti na svém významu. Nelze se pak divit, když v dětech vznikne dojem, že agresivitou získají. Dále pak je tu zřejmý problém v tom, že rodiče a hlavně ženy pracují stále déle, netráví s dětmi tolik času. Ztrácejí se dříve odmalička přirozeně budované sociální vazby ve velkých několika generačních rodinách. Více sourozenců je dnes jev stále výjimečnější, rodinné vazby mizejí – oba rodiče jsou existenčně donuceni trávit většinu času mimo domov, děti zůstávají sami sobě na pospas. Asi by se mnou mnozí nesouhlasili, ale existoval tu dříve jistý přírodní vzorec, který fungoval. Ženy se staraly o domácnost a pečovaly o děti, muž pracoval, kdysi v dávnověku lovil mamuty. Bylo to přirozené. Vůbec tím nemyslím, že by kuchyně a péče o děti měla zůstat doménou žen, pracovní kariéry žen přinášejí zase jiné pozitivní hodnoty, ale ve výchově dětí nemůžeme tento vzor předělat ani kdybychom chtěli. Děti tak nutně ztrácejí na vybavenosti svých citů. A navíc tu jsou média, počítačové hry, filmový průmysl, to vše především a již téměř výlučně předvádí různé druhy násilí. . Dětem je zkrátka předkládána agrese ze všech stran...“

- **Jak lze podle vás nejlépe šikaně předcházet?**

Nejlepší prevencí šikany je podle většiny dotazovaných učitelů dobrá rodinná výchova, poté diskutování s dětmi na téma šikanování, těsnější spolupráce s rodiči, zaměstnání dětí nějakým kroužkem a nakonec vedení dětí k odpovědnosti za sebe a kolektiv.

Grafické znázornění:

Graf 5.

Kategorizace odpovědí na otázku „Co preferujete v prevenci proti šikaně.“ (40 respondentů, 56 odpovědí):

Kategorie	Odpověď	Počet	Procento
A	Rodinnou výchovu	18	32%
B	Zájmové kroužky	8	15%
C	Debaty s dětmi o tomto problému	10	18%
D	Vést je k odpovědnosti za sebe i za kolektiv	9	16%
E	Těsněji spolupracovat s rodiči	11	19%

Čtvrtá hypotéza se potvrdila. Učitelů, kteří se domnívají, že šikana není rozšířenější než dříve, či si nejsou jistí, je zanedbatelné množství.

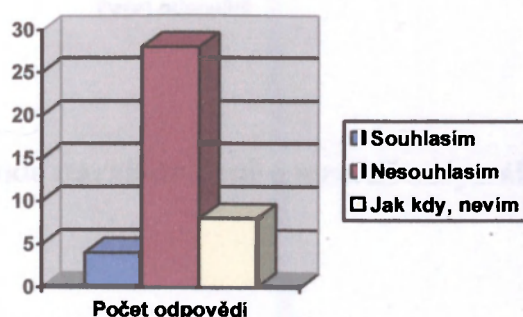
Pátá hypotéza se rovněž potvrdila. Naprostá většina učitelů se skutečně domnívá, že šikana je dnes rozšířenější než dříve, s žáky na toho téma povětšinou mluvili, i když někteří nepřímo skrze témata o násilí a naopak toleranci a dobrém chování.

Šestá hypotéza potvrzena nebyla. Názory učitelů na prevenci šikany stanovené hypotéze neodpovídají. Předpokládalo se, že nejúčinnější prevenci budou učitelé vidět právě v probírání tohoto tématu s žáky, také formou nejrůznějších aktivit. Výsledky předpokladu neodporují, avšak ukazují na to, že nejlepší prevencí šikanování je podle učitelů dobrá rodinná výchova.

4. Výsledky a interpretace druhého dotazníkového šetření

- **„Šikanují téměř pouze chlapci.“**

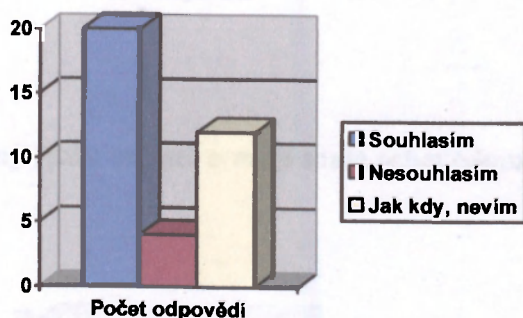
Grafické znázornění výpovědi učitelů:

Graf 6.

- **„Dívky šikanují stejně jako chlapci, ale spíše slovně – posměšky, pomluvami a nadávkami.“**

Výpověď učitelů:

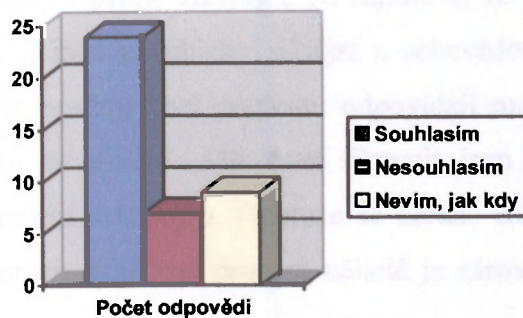
Graf 7.

Zdá se, že většina učitelů se nedomnívá, že by hlavními protagonisty šikany byli pouze chlapci. Určité procento učitelů si není odpovědí jisto, avšak z výsledku vyplývá, že mezi pedagogy, kteří se účastnili výzkumu, mýtus, že šikanují pouze chlapci, nepřetrvává. Přesto jej však ze seznamu nemůžeme vyloučit.

- **„Děti, které šikanují, jsou psychicky silnější, sebevědomí jedinci.“**

Učitelé:

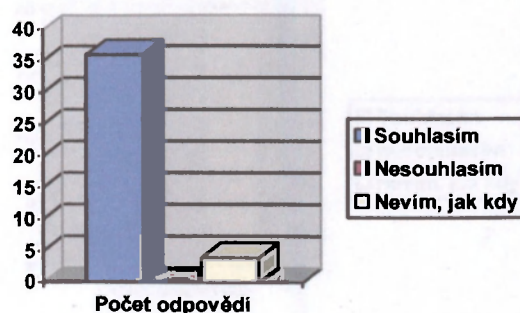

Graf 8.

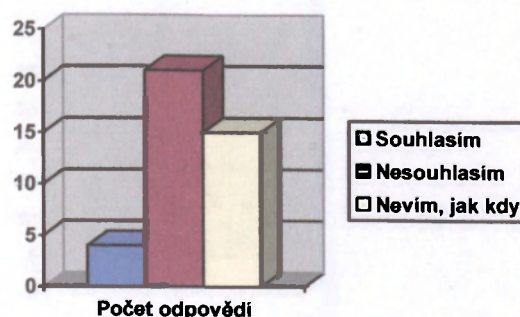
- „Agresory se obvykle stávají duševně a mravně nevyzrálí jedinci.“

Učitelé:

Graf 9.

- „Děti, které šikanojí, jsou nejisté a mají malé sebevědomí.“

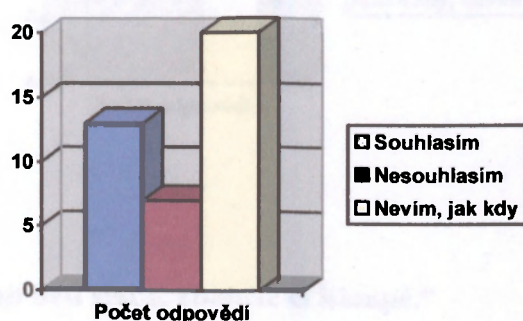
Graf 10.

Podle všeho se učitelé shodují v názoru, že šikanojící děti jsou psychicky silnější. Velké procento z dotazovaných však také přiznává, že nejsou ve svém názoru jednotní. Stejně tak

jako odborníci, kteří se šikanou přímo zabývají. Je zajímavé, že učitelé odpovídali u první možnosti, tedy že šikanující jsou psychicky silnější a sebevědomí jedinci, jednoznačněji. Když jim pak byl nabídnut opačný úhel pohledu, odpovídali mnohem častěji „nevím, jak kdy“. Osobně se domnívám, že tvrzení „děti, které šikanují, jsou psychicky silnější jedinci“ má v seznamu mylných tvrzení své místo. Přestože se učitelé často domnívají, že agresori jsou psychicky silné osobnosti, téměř sto procent učitelů je zároveň považuje za duševně a mravně nevyzrálé.

- „Na školách jsou šikanovány v drtivé většině děti ze sociálně slabších rodin.“

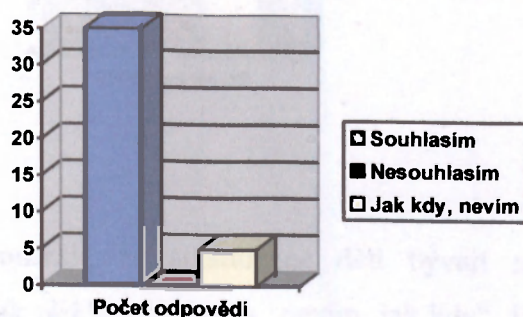
Učitelé:

Graf 11.

- „Šikanovány mohou být stejně všechny děti bez ohledu na to, jsou-li ze sociálně slabší rodiny.“

Učitelé:

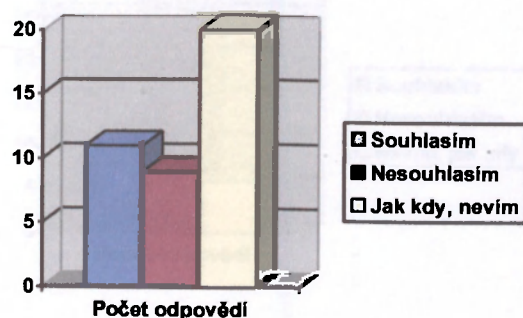
Graf 12.

Někteří učitelé se opravdu domnívají, že šikanované děti bývají především ty ze sociálně slabších rodin. Zřejmě se (bohužel ne správně) domnívají, že terčem šikany se snadněji stanou děti, jejichž rodiny si například nemohou dovést nakupovat pro své děti značkové

oblečení. Během vyplňování dotazníku někteří z učitelů poznamenali, že to může být přímo naopak. Právě děti ze sociálně slabších rodin bývají snáze agresivní. Všichni dotazovaní učitelé však připustili možnost, že šikanovány mohou být všechny děti bez ohledu na společenskou postavu jejich rodin.

- „Oběťmi se většinou stávají děti neoblíbené celým třídním kolektivem.“

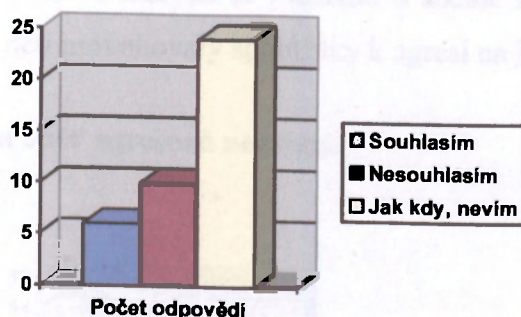
Učitelé:

Graf 13.

- „Šikanovány bývají děti slabé, zbabělé či hloupé.“

Učitelé:

Graf 14.

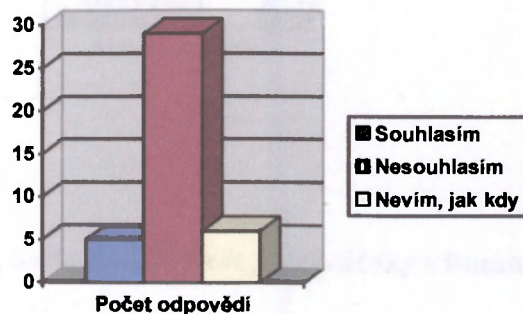
Učitelé se spíše domnívají, že šikanované děti bývají neoblíbené celým třídním kolektivem. Většina se však přiklání k názoru „nevím, jak kdy“. Další související tvrzení, že šikanovány bývají děti slabé, zbabělé či hloupé, mělo být zřejmě rozděleno na dvě části. Soudím tak podle reakcí učitelů, kteří dotazník vyplňovali. Někteří z nich se vyjádřili v tom smyslu, že by odpověděli „ano“, kdyby odpovídali jen na tvrzení „šikanovány bývají děti slabé“. Oběti šikany však většinou nepovažují za hloupé. Přesto se mezi učiteli našlo několik,

kteří odpověděli na celé tvrzení souhlasně. Vzhledem k tomu, že mnoho šikanovaných dětí je nadprůměrně inteligentní, emocionálně vyspělé osobnosti nebo mají jiné kvality, můžeme toho tvrzení ponechat mezi „mýty“, se kterými se stále můžeme setkat.

- **„Šikanované děti si často za své problémy můžou samy provokací agresorů.“**

Učitelé:

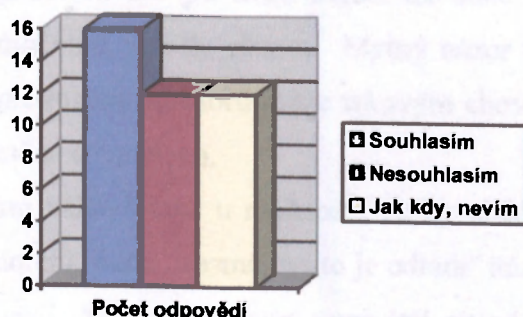

Graf 15.

Většina učitelů se domnívá, že oběti šikany agresory úmyslně neprovokují. Uznávají, že šikanovaný žák pravděpodobně netuší, čím útočníky provokuje. Na druhou stranu se objevilo také několik váhavých odpovědí a odpovědí, které tuto eventualitu připouštějí. Tvrzení, že šikanované děti agresory úmyslně provokují má tedy své místo mezi stále trvajících „mýty o šikaně“. Podle všech pramenů, ve kterých se můžeme o šikaně informovat, můžeme zcela vyloučit, že by šikanované děti provokovaly spolužáky k agresí na jejich osobě úmyslně.

- **„Nejlépe je, když si oběť agresorů nevšímá.“**

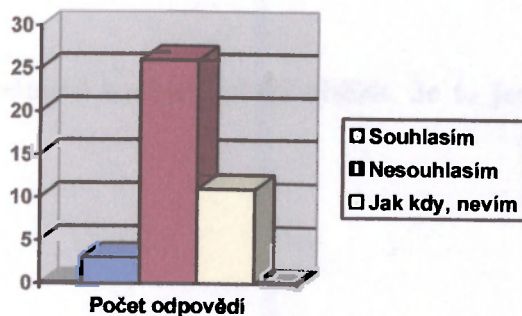
Učitelé:

Graf 16.

- **„Oběť by se měla agresorům postavit, popř. odplatit stejným dílem.“**

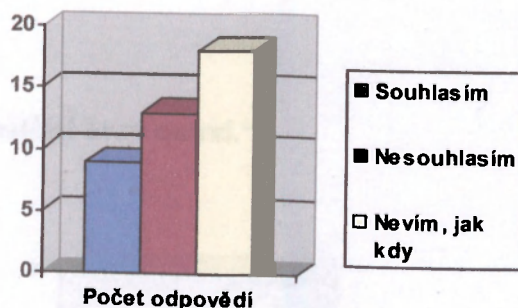
Učitelé:

Graf 17.

- **„Útočníky odradí, bude-li oběť brát jejich útoky s humorem, předstírat klid.“**

Učitelé:

Graf 19.

Těmito třemi nabídnutými tvrzeními jsem zjišťovala, co si učitelé myslí o tom, jak by se šikanované dítě mělo k agresorům chovat. Mezi učiteli lze stále najít mnoho těch, kteří se domnívají, že oběť by si útočníků neměla všímat. Mylný názor tedy přetrvává. Velká část učitelů však připouští, že provokace agresorů může takovým chováním naopak zintenzivnět. Mnoho učitelů nemá vyhraněné stanovisko.

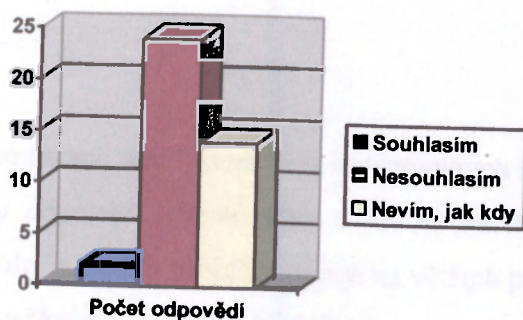
Učitelé odpovídali velmi váhavě také u možnosti, že by oběť měla předstírat klid, brát útoky na svou osobu s humorem. Radu „zasměj se, to je odradí“ žáci od učitelů mohou dostat. Je však více těch, kteří vědí, že by tato rada s největší pravděpodobností přinejmenším nepomohla.

Mnohem menší počet pedagogů se domnívá, že by se oběť měla agresorům postavit, odplatit stejným dílem. Je více takových, kteří si odpovědi nejsou jistí, avšak naprostá většina

s tímto názorem nesouhlasí, dětem by tudíž radu podobného charakteru nedávali. Nemůžeme však zcela vyloučit, že by se dítě s poučením „postav se jim“ mohlo setkat.

- „Útočníci ve skutečnosti nechtějí oběti ublížit. Je to jen zábava, která ale často špatně dopadá.“

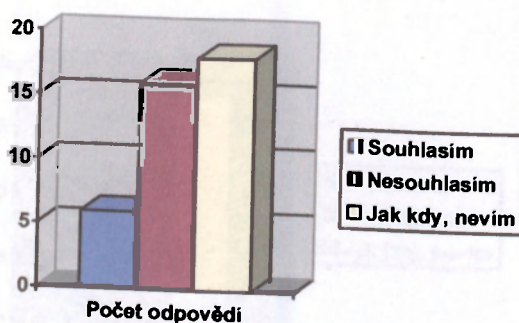
Učitelé:

Graf 20.

- „Oběť agresory naštěstí brzy omrzí.“

Učitelé:

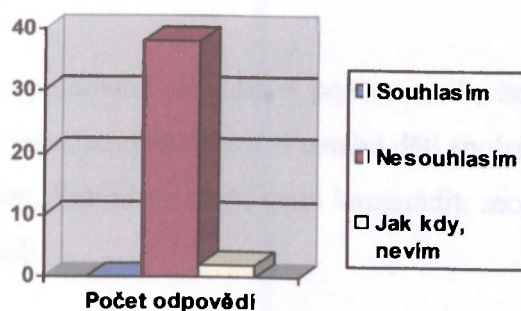
Graf 21.

Podle reakcí tato dvě tvrzení lze soudit, že učitelé berou šikanu vážně. Většinou ji za nevinné legrácky mezi dětmi nepovažují. Mnozí však váhají. Zřejmě se setkali s případy agresivního chování mezi dětmi, které na šikanu nepovažují a rozhodli se tedy pro nejednoznačnou odpověď.

- „Šikana se objevuje jen na větších školách ve městě.“

Učitelé:

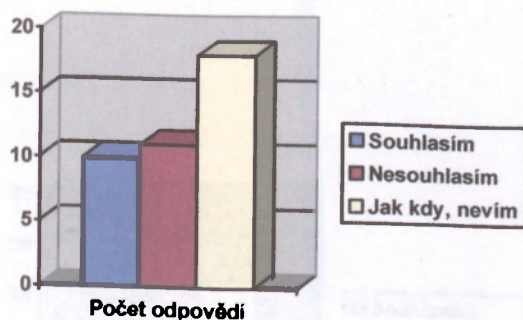

Graf 22.

S názorem „na naší škole šikana není“ jsem se u dotazovaných učitelů nsetkala. Objevilo se jen minimum váhavých odpovědí. Přesto však nelze vyloučit, že bych se s podobným míněním nesešla na jiné škole. Výzkum probíhal pouze na větších pražských školách. Bylo by třeba širšího výzkumu též na školách mimopražských, aby se „mýtus“ dalo vyloučit.

- **„Ostatní děti by se agresorům i šikanovaným měly raději vyhýbat, ať samy nezačnou být šikanovány.“**

Učitelé:

Graf 23.

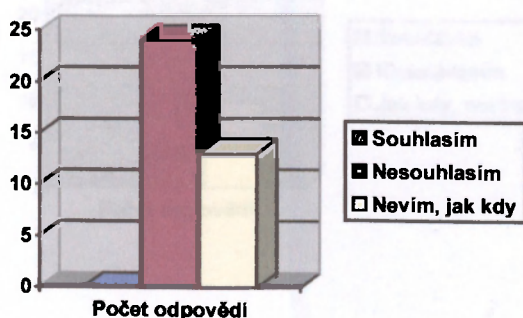
Většina učitelů neví, zda-li mají s tímto tvrzením souhlasit či nikoli. Někteří připouštějí, že užší kontakt s agresory či oběťmi může v některých případech vést k tomu, že dítě samo začne být šikanováno. Tuto otázku jsem cíleně položila také některým svým známým – rodičům. Mnozí přiznali, že by svému dítěti „asi také nedoporučili“, aby se přátelilo s agresivními spolužáky. Bojí se rovněž, že by se jejich dítě mohlo stát obětí, kdyby

se příliš zastávalo šikanovaného. Dodávají však, že by to dítěti asi neřekli takhle otevřeně. Lidé si přece mají pomáhat.

Někteří učitelé při vyplňování dotazníku poznamenali, že souhlasí jen s polovinou tvrzení. Domnívají se, že je lépe, nevyhledávají-li ostatní děti společnost agresorů, avšak měly by se snažit pomáhat obětem. Pokud se bojí s nimi kamarádit, mohou pomoci přinejmenším tím, že o situaci povědí učitelé.

- „Často situaci jen zhorší, když je šikanující označen a případ se rozebírá.“

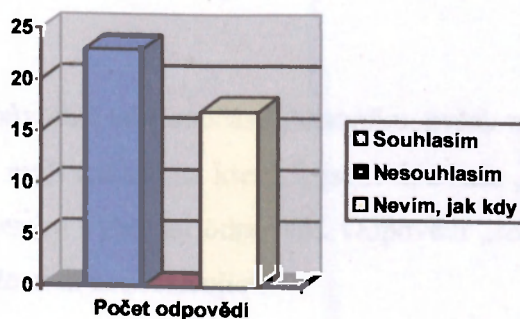
Učitelé:

Graf 24.

- „Situaci zhorší, pokud se případ neřeší.“

Učitelé:

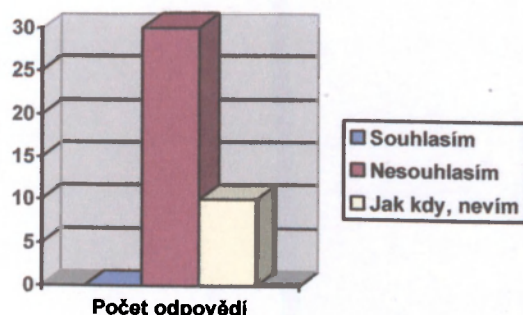
Graf 25.

Učitelé se většinou domnívají, že případ šikany je třeba řešit, jinak se situace může vyhrotit. Vzhledem k tomu, že mnozí zvolili také odpověď „nevím, jak kdy“, usuzují, že

některé případy učitelé přece jen považují za takové, které je lépe nechat, aniž by se složitěji řešily. Možná tím mysleli agresivní chování mezi dětmi, které však ještě za šikanu nepovažují, popřípadě stačí zasáhnout jen slovním napomenutím. Za nevinnou hru však učitelé šikanu zjevně nepovažují.

- **„Zkušenost se šikanou člověka posílí.“**

Učitelé:

Graf 26.

Žádný z dotazovaných učitelů se přímo nedomnívá, že by šikana byla pro dítě zkušeností, která z něj udělá silnější osobnost.

- **„Není žádný zákon, který by šikanu zakazoval.“**
- **„Šikanováním si více nebo méně prošel každý. Je součástí života. Nic moc s tím nenaděláme.“**

Tato dvě tvrzení byla původně také součástí dotazníku, avšak nakonec jsem se je rozhodla dát pryč. Učitelé i někteří moji známí, na kterých jsem dotazník „vyzkoušela“ měli u těchto dvou tezí problém s omezeným výběrem odpovědí. Odpovědi „souhlasím“, „nesouhlasím“ a „nevím, jak kdy“ jsou podle nich nedostačující.

Učitelé povětšinou vědí, že není zákon, který by šikanu výslovně zakazoval, ale také vědí, že při šikaně může docházet trestným činům, na které již se zákony ČR vztahují. Mnozí si však povzdechli nad tím, že děti mladší patnácti let jsou zákonem těžko postižitelné.

U druhé teze nastal problém s tím, že většina respondentů se přiklonila k první části, tedy že šikanováním si více méně prošel každý. S druhou částí, tedy že s šikanou nic moc nenaděláme, většina nesouhlasila. Učitelé odmítají odpovědět kladně na tezi, která v podstatě naznačuje, že šikana je něco, s čím se máme zkrátka smířit.

10. Závěr

V teoretické části práce jsem se soustředila na stručné rozebrání problematiky šikany. Nejprve jsem se snažila pojem šikana vymezit a uvést její projevy, poté jsem se soustředila na příčiny a její protagonisty. Snažila jsem se srovnávat názory, úhly pohledu některých autorů, kteří se šikanou zabývají. Postupně jsem se snažila uvést způsoby řešení narušených vztahů ve skupině, jak je lze léčit a prevencí šikany. Kapitulu o prevenci šikany jsem rozšířila o další část zabývající se jejím vývojem v posledních dvaceti a třiceti letech. Důležitou součástí teoretické části je poslední kapitola zabývající se nejčastějšími omyly o šikaně na školách.

V empirické části jsem se snažila zjistit celkový postoj pražských učitelů na šikanu a podat zprávu o tom, s jakými „omyly a mýty“ se můžeme ohledně šikany stále setkat. S většinou mylných tvrzení, které jsem pedagogům předložila k posouzení, se podle mého výzkumu sice setkat můžeme, avšak ve velmi omezené míře. Zdá se, že osvěta, která se snaží s šikanováním bojovat, je přinejmenším z tohoto úhlu pohledu účinná. Bylo by však zřejmě zapotřebí rozsáhlejšího výzkumu zahrnujícího též mimopražské školy. Je zřejmé, že vzhledem k omezenému vzorku respondentů nelze závěry této práce zobecňovat.

Na úplný závěr bych ráda dodala, že toho téma, jak jsem v úvodu předslala v úvodu, jsem si vybrala, abych získala větší jistotu v rozhodování co dělat, kdybych někdy nějaký případ šikany řešila. Do jisté míry se mi to povedlo. Přibližně vím, kde vězí kořeny agresivního chování, jaké jsou jeho formy, četla jsem mnohé o prevenci a nápravě. Práce na téma šikany pro mne osobně bylo tedy velmi přínosné. Po podrobném studiu odborných publikací o její prevenci, jsem nyní o poznání optimističtější.

Seznam literatury

- Balcar, K.: *Úvod do studia psychologie osobnosti*. SPN, Praha 1983.
- Bendl, S.: *Kázeňské problémy ve škole*. Triton, Praha 2004
- Boucet, S., Gravillonová, I.: *Šikana ve škole, na ulici, doma – Jak bránit své dítě*. Albatros, Praha 2006
- Campbell, R.: *Nechte mě být*. Návrat domů, Praha 1998
- Černoch, F. a kol.: *Šikaně stop!* Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 1999
- Elliotová, M.: *Jak ochránit své dítě*. Portál, Praha 1995
- Ekrekt, A.: *Hry pro usměrňování agresivity*. Portál, Praha 2007
- Fontana, D.: *Psychologie ve školní praxi*. Portál, Praha 1997.
- Frank, P.: *Malí velcí tyrani*. Dialog. Praha 1996
- Frankl, V. E.: *A přesto říci životu ano*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1996.
- Gajdošová, E., Herényiová, G.: *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. Portál, Praha 2006
- Goldmanová, M.: *Jak si nenechat ublížit*. Portál, Praha 1996
- Helmut, H.: *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Amulet, Praha 2000
- Helus, Z.: *Dítě, výchova a kulturní proměny světa*. Pedf UK, Praha 1995
- Hrabal, V.: *Sociometrický test. Příručka T – 118*. Psychodiagnostické a didaktické testy, Bratislava 1979
- Kolář, M.: *Bolest šikanování*. Portál, Praha 2001
- Kolář, M.: *Psychologie Dnes*. Portál, 2. číslo, 12. ročník, Praha 2006
- Kolář, M.: *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, Praha 2000
- Kollárik, T.: *Sociálna psychológia*. SPN, Bratislava 1998
- Koukolník, F., Drtilová, J.: *Vzpouza deprivantů*. Makropulos, Praha 1996
- Kyriacou, Ch.: *Klíčové dovednosti učitele*. Portál, Praha 1996
- Lewis, D.: *Tajná řeč těla*. Victoria Publishing, Praha 1989

- Pash a kol.: *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Portál, Praha 2005
- Petrusek, M.: *Sociometrie*. Svoboda, Praha 1969
- Piaget, J., Inhelderová, B.: *Psychologie dítěte*. Portál, Praha 2000
- Prekopová, J.: *Malý tyran*. Portál, Praha 1993
- Říčan, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Portál, Praha 1995
- Smith, C. A.: *Třída plná pohody*. Portál, Praha 1994
- The National Curriculum – *Handbook for primary teachers in England; Key stages 1 and 2*.
Department for Education and Employment, London 1999
- Vališová, A.: *Asertivita v rodině a ve škole*. H + H, Praha 1992
- Werrewa, A.: *Nenechte si ubližovat*. Portál, Praha 2002
- Webster-Doyle, T. : *Proč mě pořád někdo šikanuje?* Pragma, Praha 2002
- Zelinková, O.: *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Portál, Praha 2001
- Elektronické dokumenty:
- Petrůj, T.: *ZPRAVODAJSKÝ SERVER HOSPODÁŘSKÝCH NOVIN* [on line]. Dostupné na http://vzdelavani.ihned.cz/43-29322705-1-21305440-d00000_d-10#29322705 [cit. 2007 - 4 – 6]. Praha
- Savičová, K. Sdružení AISIS: *Nezavírejte oči před šikanou* [on line]. Dostupné na http://www.minimalizacesikany.cz/dokument.php3?p_id=37 [cit. 2005 – 13 – 9]. Praha
- Kolář, M.: *Školní program proti šikanování, Specifický Program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*, webové stránky MŠMT [on line]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/ries/H1M/KTŠkolniprogramprotisikanovani.htm> [cit. 2003]. Praha
- Field, T.: The Field Foundation: *Myths and misperceptions about school bullying* [on line]. Dostupné na <http://www.bullyonline.org/schoolbully/myths.htm>. (2005-20-9). Oxfordshire

Seznam příloh

- Osm druhů šikanování a projevy příkladů.
- Informační leták pro mládež.
- Rysy chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry charakterizující různá stadia negativního vývoje skupiny.
- Dotazník pro učitele č.1
- Dotazník pro učitele č.2. Mýty o šikaně.
- Informační leták pro učitele – Mýty o šikaně.

Příloha č. 1

Osm druhů šikanování	Projevy příkladů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

Informační leták pro mládež

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

- Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.
- Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

Překonej strach a jdi za výchovným poradcem.

Jmenuje se:.....
Najdeš ho:.....
Návštěvní hodiny má:.....
Telefon:.....

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým. Zpočátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legráček a „testíků“ (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětí stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí).

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést po celý svůj život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi spolužáky, v kterých převládá bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Ať už jsi oběť nebo svědek, nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrat' se na výchovného poradce/preventistu šikanování. Může ti nejlépe pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvalu svěřit se výchovnému poradci ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800 155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.**

Příloha č.3

Rysy chování, spolupráce, vztahů a celkové atmosféry charakterizující různá stadia negativního vývoje skupiny

	Počáteční stadium	Pokročilé stadium
Jak se oběti chovají a jak odpovídají?	Poměrně otevřeně mluví o tom, co se jim stalo a kdo je šikanoval.	Je patrná ustrašenost, nechtějí prozradit, kdo jim ublížil. Někdy zdůvodňují svá zranění bizarním způsobem.
Jak svědkové pracují?	Vyjadřují nesouhlas se šikánováním a bez většího strachu vypovídají.	Odmítají vypovídat, tvrdí, že nic neviděli a neslyšeli. Občas přiznávají, že nesmějí nic říct, protože by měli peklo. Případné výpovědi působí podezřele.
Jak se svědkové vztahují k podezřelým agresorům?	Násilí nepopírají a vyjadřují vůči němu své výhrady.	Násilí bagatelizují nebo ho popírají.
Jak se o konkrétním násilí vyjadřují ostatní členové skupiny?	Projevují soucit s obětí a porozumění neférovosti ubližování silných slabým.	Oběť je kritizována a znevažována. Často je obviněna, že si to vlastně způsobila sama.
Jak se členové skupiny vztahují k trpící nebo zraněné oběti?	Agresori nejsou vnímáni jednoznačně pozitivně, ale diferencovaně, jejich okolí se to nebojí vyjádřit.	Oceňují, chválí a brání agresory, případně pro ně hledají polehčující okolnosti.
Jaká je atmosféra ve skupině?	Malá soudržnost, nespolečenská, omezená, „pokulhávající“ svoboda projevu a názoru. Atmosféra je však ještě „živá“.	Těžká atmosféra strachu, napětí a nesvobody. „Špatně se tu dýchá.“

Dotazník pro učitele č.1

1. Co si myslíte o šikaně na škole?

- i) šikana je forma agrese, skrytá touha po moci nebo způsob vyrovnání se s frustrací
- j) děti experimentují, poznávají svět a tímto způsobem v podstatě „testují“ jak bude spolužák reagovat v maximálně tísnivé situaci
- k) šikana je projev nedostatečně vyvinutého sociálního citění, soucitu u dětí, možná též zanedbání výchovy v tomto směru
- l) šikana je do jisté míry škádlení dětí mezi sebou, zlomyslné „legrácky“, musí se ale držet v mezích – nesmí „přerůst přes hlavu“
- m) šikana je naprosté zlo, které se musí nekompromisně zadusit hned v počátku
- n) šikana souvisí s „přirozeným výběrem“ v přírodě; děti cítí, které z nich je pro společnost slabším článkem a toto dítě se pak přirozeně stává obětí
- o) někdy je šikana v podstatě ku prospěchu; šikanované dítě se „otrká“ pro život v dnešní dravé společnosti
- p) jiná odpověď:

2. Setkal/la jste se někdy během své učitelské praxe s šikanou? Jestli ano, jak jste se o ní dozvěděl/la?

- a) nikdy jsem se s šikanou nesetkal/la
- b) s vážnějším případem jsem se nesetkal/la, vždy šlo jen o celkem nevinné poštučování, chlapecké pranice apod.
- c) osobně jsem se s žádným vážnějším případem nesetkal/la, ale vím o případech od mých kolegů
- d) ano setkal/la, jedno dítě se mi se svým problémem svěřilo
- e) setkal/la, přišli se mi svěřit rodiče dítěte
- f) setkal/la, o šikaně mi pověděl kamarád/ka šikanovaného dítěte
- g) setkal/la, přistihnul/la jsem děti přímo „při činu“
- h) setkal/la, všimnul/la jsem si zvláštního/ ustrašeného/ chování dítěte či jeho vyčleněnosti z kolektivu a vypátral/la jsem jí sám/sama
- i) jiná odpověď:

3. Řešil/la jste někdy nějaký případ šikany? Jak?

- a) nikdy jsem nic takového neřešil/la
- b) jen jsem mírnil/la žáky, když na sebe začali být hrubí
- c) zasahoval/la jsem při rvačce dětí a následně, huboval/la či jinak trestala
- d) řešil/la jsem vážnější případ:

- napomenutím, důtkou, podmíněčným vyloučením ze studia
- snížením známky z chování
- převedením agresora do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny
- vyloučením agresora ze školy při opakování nepřijatelného chování a po rozhodnutí výchovné komise (po dosažení povinné školní docházky)

- krátkodobým dobrovolným pobytem v dětském diagnostickém ústavu, diagnostickém ústavu pro mládež nebo ve středisku pro mládež
- umístěním do diagnostického ústavu na předběžné opatření a následné nařízení ústavní výchovy
- zvýšenou ochranou oběti
- převedením oběti na jinou školu (po dohodě s rodiči)
- jinak:

4. Prosím ještě o krátkou odpověď na následující otázky

Myslíte si, že jsou děti o tomto problému dobře informované? Mluvil/la jste někdy s dětmi na toto téma?

Domníváte se, že je dnes šikana ve škole rozšířenějším jevem než dříve? Pokud ano, proč si myslíte, že tomu tak je?

Jak lze podle vás nejlépe šikaně předcházet?

Příloha č.5

Dotazník pro učitele č.2. Mýty o šikaně.

	Souhlasím	Nesouhlasím	Jak kdy, nevím
Šikanují téměř pouze chlapci.			
Divky šikanují stejně jako chlapci, ale spíše slovně – posměšky, pomluvami a nadávkami.			
Děti, které šikanují, jsou psychicky silnější, sebevědomí jedinci.			
Děti, které šikanují, jsou nejisté a mají malé sebevědomí.			
Ne školách jsou šikanovány v drtivé většině děti ze sociálně slabších rodin.			
Šikanovány mohou být stejně všechny děti bez ohledu na to, jsou-li ze sociálně slabší rodiny.			
Oběťmi se většinou stávají děti neoblíbené celým třídním kolektivem.			
Agresory se obvykle stávají duševně a mravně nevyzrálí jedinci.			
Šikanovány bývají děti slabé, zbabělé či hloupné.			
Šikanované děti si často za své problémy můžou samy provokací agresorů.			
Nejlépe je, když si oběť agresorů nevšímá.			
Oběť by se měla agresorům postavit, popř. odplatit stejným dílem.			
Útočníky odradí, bude-li oběť brát jejich útoky s humorem, předstírat klid.			
Útočníci ve skutečnosti nechtějí oběti ublížit. Je to jen zábava, která ale často špatně dopadá.			
Šikana se objevuje jen na větších školách ve městě.			
Ostatní děti by se agresorům i šikanovaným měly raději vyhýbat, ať samy nezačnou být šikanovány.			
Často situaci jen zhorší, když je šikanující označen a případ se rozebírá..			
Situaci zhorší, pokud se případ neřeší.			
Zkušenost se šikanou člověka posílí.			
Oběť agresory naštěstí brzy omrzí.			

- **„Na naší škole žádná šikana není“**

Bohužel tomu tak není. S menší či rozsáhlejší formou šikany se můžeme setkat na každé škole. Někteří odborníci⁸ se shodují, že tam, kde si vedení ústavu a učitelé šikanu bagatelizují či ji vůbec nepřipouštějí, je o to větší pravděpodobnost, že se právě tam nebezpečně rozroste. Proto je velmi důležité, aby všechny školy nejen připustily možnost, že opravdu všude může k šikanování docházet, ale také aktivně sledovali vzájemné vztahy žáků a incidenty poukazující na potenciální případy okamžitě, rozhodně a spravedlivě řešili.

- **„Není žádný zákon, který by šikanu zakazoval...“**

Fakt, že potřeby společnosti dosud nebyly reflektovány natolik, aby se oběť mohla bránit též právně, není omluvou. Společensky nepřijatelné chování je nepřijatelné ať už je nebo není součástí dokumentu s právní závazností. Neexistuje trestný čin s názvem šikana, ale osoba, která se šikany dopustí, může naplnit skutkovou podstatu hned několika trestných činů, uvedených v trestním zákoníku jako⁹:

- trestný čin omezování osobní svobody (podle § 231)
- trestný čin vydírání (podle § 235)
- trestný čin útisku (podle § 237)
- trestný čin loupeže (podle § 234)
- trestný čin ublížení na zdraví (podle § 221)
- trestný čin poškozování cizí věci (podle § 257)
- trestný čin znásilnění (podle § 241), či pohlavního zneužívání (podle § 242).

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). O snížení trestní odpovědnosti se vedou odborné i politické diskuse. Zatím platí, že děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné naříditi ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být potrestán.

- **„Šikanovány bývají děti slabé, zbabělé či hloupé, a proto často neoblíbené celým třídním kolektivem.“**

---

⁸ Například Kolář (1995, s.13)

⁹ Viz.. http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html

Tato domněnka, zdá se, je stále velmi rozšířená. Přitom je pravdou, že oběťmi se velmi často stávají děti citlivé, zdvořilé, kreativní, děti s vysokou emocionální inteligencí, silným smyslem pro poctivou hru a s nízkým sklonem k agresi. Někdy jsou to děti nadprůměrně emocionálně vyspělé, schopné komunikovat na úrovni dospělých. Agresori jejich kvality mnohdy postrádají a oběť vnímají jako „slabocha“, vhodný terč k útokům. Svou roli může hrát i jejich podvědomá závist a nenávisť k člověku, který je v něčem lepší než oni sami.

- **„Šikany se může dopustit skoro každý. To je u dětí normální.“**

Šikanování je opravdu častým jevem, avšak není správné ji tímto faktem omlouvat. Říkáme-li, že je u dětí normální, jen podpoříme ty, kteří se ho dopouštějí. Snadno si utvoří falešnou představu, že jejich chování běžné a tudíž v pořádku. Stejně tak bychom mohli tvrdit, že znásilnění se může dopustit skoro každý.. Šikanování je zkrátka nepřijatelná forma násilného chování, která může dítě do budoucna hluboce poznamenat stejně jako například uvedené znásilnění.

„Je zde bohužel zakořeněné myšlení, že šikana je zcela normální, že byla, je a bude, a děti si to většinou mezi sebou vždy nějak vyřeší sami.“

(Tomáš Petrůj, 2007)

- **"Je to jen dětská hra. To se tak děti mezi sebou škádlí."**

„Překvapení nastává v okamžiku, když škádlení skončí zraněním šikanovaného dítěte. Pokud je dítě vystaveno dlouhodobému psychickému nebo fyzickému násilí a nedostane se mu účinné pomoci, může situaci řešit i sebevraždou.“

(Kateřina Savičová, 2005)

- **„Šikanují pouze chlapci.“**

Je pravdou, že častějšími agresory jsou chlapci, ale výzkumy dokazují, že své spolužáky šikanují i dívky. Z dotazníkového šetření sdružení AISIS (2005) u 1358 žáků 5.-8. ročníků ZŠ, vyplývá, že šikanují nejen chlapci (68 procent), ale i dívky (20 procent).

- **„Děti, které šikanují, jsou psychicky silnější jedinci.“**

Ani odborníci nejsou v otázce osobnostních charakteristik a motivace agresorů jednotní.* Fakt, že původci šikany bývají často starší, fyzicky silnější jedinci nebo skupina disponující početní převahou, nesmí být zaměňován s vyzrálostí duševní. Zastávám názor, že sklon k agresivnímu chování a potřeba ubližovat jiným není rysem „silné osobnosti“. Za touto maskou se často skrývá nezvládnutá agrese, nevyvinutá empatie a nevyzrálost.

- **„Šikanování je vždy spojeno s fyzickou agresí.“**

Oběti šikany nemusí být nutně fyzicky týrány. Výzkumy uvádějí (sdružení AISIS, 2005), že nejčastější formou šikany jsou posměšky, pomluvy a nadávky.

- **„Šikanovány jsou jen děti ze sociálně slabších rodin.“**

Je pravdou, že terčem posměchu a jiných forem šikany bývají snáze děti, o kterých se ví, že pocházejí ze sociálně slabšího prostředí. Pozornost agresorů mohou přitáhnout například tím, že nebývají oblékané ve značkových šatech. Existuje však mnohem širší škála „důvodů“, proč se někteří žáci stávají obětí šikany. Najdeme mezi nimi též děti z rodin, které nemohou být označeny jako sociálně slabší.

9.1 Rady obětem, které nepomáhají

- **„Nevšímej si jich. Oni toho brzy nechají.“**

(The Field Foundation, 2005)

Velmi často se obětem šikany radí, aby si útočníků nevšíмали. Tato rada je vedena názorem, že pokud oběť nebude reagovat tak, jak si agresoři přejí, brzy toho sami zanechají, protože ztratí zájem. Není to pravda. Útočníci se provokací snaží vyvolat u své oběti reakci a pokud ji nevyvolají, většinou to budou zkoušet zas a znovu a jejich provokace zintenzivní. Pokud začne docházet k útočným provokacím, snažte se je okamžitě rozpoznat a veďte si pečlivý záznam příhod, ke kterým došlo. Snažte se případ konzultovat s ostatními učiteli a také s rodiči žáků. Buďte vytrvalí. Každý žák má právo nebýt šikanován, urážen a zneužíván ostatními.

- **„Postav se jim.“**

(The Field Foundation, 2005)

Jsou odborníci, kteří se nebrání myšlence, že by děti měly být vychovávány k sebeobraně, vedeny k tomu, aby dokázaly odrazit útok a případně se dokázaly zastat slabšího.

„Jsem přesvědčen, že je naší povinností vychovávat naše děti tak, aby se dovedly prát. aby se nebály ránu přijmout ani ránu dát. A aby zároveň tuto svou schopnost užívaly k dobrému. Aby dítě dokázalo obstát ve fyzickém střetnutí, to má být cílem tělesné výchovy, stejně jako šerm se zbraní býval základní disciplínou výchovy mladých šlechticů.“

(Pavel Říčan, 2005, s.91)

Rada „Postav se jim“ však bývá zbytečná obzvláště v případech obětí, které dosud nikdy neučili fyzicky se bránit. Tato rada se snadno vysloví, avšak málokterý učitel či rodič však dokáže přijít s konkrétními kroky, jakým způsobem to udělat. Je třeba si uvědomit, že i dospělí mají často problém, jak čelit případné šikaně na pracovišti či jak se postavit zjevné nespravedlivosti. O to méně si bude se svou situací vědět rady dítě, žák. Většina žáků neví, jak se bránit – ani verbálně, ani fyzicky. Svědčí o tom i fakt, že problémy s šikanou jsou druhou nejčastější příčinou zavolání na Linku důvěry.

- **„Odplat' jim stejným dílem.“**

(The Field Foundation, 2005)

Tato rada do jisté míry souvisí s předchozí. Oběť šikany zpravidla nemá netušení, co si má pod tímto poučením představit. V úvahu vezměme fakt, že jsou děti od malička vedeny k tomu, aby se k ostatním chovaly hezky, aby se nepraly, nikoho nepošťuchovaly, zkrátka aby se nedopouštěly jakékoli formy fyzického násilí. Často jsou za agresivní chování trestány. Někteří dospělí poté děti kritizují za to, že se násilí nedokáží postavit. Oběti šikany navíc (lépe než dospělí) vědí, že pokusí-li se násilníkům opakovaně „odplatit stejným“, mohou být dospělými samy považovány za agresory. Oběť šikany tak může být nakonec, k potěše skutečných agresorů, trestána dospělými. Jakmile se dospělí nedívají, bude pak oběť znovu šikanována. Ve velké spoustě případů se však šikanované děti nedokáží a ani nechtějí fyzicky bránit. Jsou citlivé, chtějí mít přátelské vztahy a velmi dobře vědí, že by problémy mezi lidmi měly řešit dialogem a kompromisy. To je poselství, které jim bylo rodiči i pedagogy předáváno. Snaha řešit konflikty rozhovorem je znakem vyspělého charakteru, nikoli slabosti.

- **„Zasměj se, to je odradí.“**

(The Field Foundation, 2005)

Oběti šikany jsou často příliš rozrušené, aby se útočníkům dokázaly bránit předstíráním klidu a brát svou situaci s humorem. Navíc je pravdou, že smích útočníka neodradí, ale spíše ještě více popudí a stane se o to více agresivním.

- **„Zkušenost s šikanou tě posílí.“**

(The Field Foundation, 2005)

Šikanování skutečně není zkušeností, která může z dítěte udělat silnější osobnost. Je to kategorie násilí, na jejíž roveň můžeme zařadit též sexuální obtěžování, diskriminaci, rasismus, násilí či vyhrožování. Způsobuje tedy trauma, které může negativně ovlivnit celý budoucí život oběti – jeho zdraví, dosažené vzdělání, sociální život.

- **„Šikanováním si více nebo méně prošel každý. Je součástí života. Smiř se s tím.“**

(The Field Foundation, 2005)

Je zajímavé, že s rasismem, diskriminací či s domácím násilím má také spousta lidí zkušenost, ale tyto jsou „nepřijatelné“. Uvědomíme-li si, že šikanování je stejně špatné, nemůžeme je považovat za něco, s čím se lze zkrátka „smířit“.

- **„Jsi příliš citlivý. Prostě si to tak nepřipouštěj.“**

(The Field Foundation, 2005)

Je to spíše tak, že šikanující jsou necitliví. Citliví, vnímaví lidé dokáží respektovat druhé, být ohleduplní, tolerantní a empatičtí.

- **„Tak je neprovokuj.“**

(The Field Foundation, 2005)

Záminka na šikanování se najde kdykoli. Oběť s největší pravděpodobností netuší, proč je terčem útočného chování. Zkušenost se šikanou sama o sobě ohrožuje žákovo sebevědomí. Není správné, utvrzovat jej v domněnku, že si za svou situaci vlastně může sám.

Prameny:

Kolář, M.: *Bolest šikanování*. Portál, Praha 2001

Říčan, P.: *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Portál, Praha 1995

Field, T.: The Field Foundation: *Myths and misperceptions about school bullying* [on line]. Dostupné na <http://www.bullvonline.org/schoolbullv/myths.htm>. (2005-20-9). Oxfordshire

Petrůj, T: *ZPRAVODAJSKÝ SERVER HOSPODÁŘSKÝCH NOVIN* [on line]. Dostupné na http://vzdelavani.ihned.cz/43-29322705-1-21305440-d00000_d-10#29322705 [cit. 2007 - 4 - 6]. Praha

Savičová, K. Sdružení AISIS: *Nezavírejte oči před šikanou* [on line]. Dostupné na http://www.minimalizacesikanv.cz/dokument.php3?p_id=37 [cit. 2005 - 13 - 9]. Praha